

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Modern Devlet ve Irk Söylemi Çerçevesinde Ruanda Soykırımı

Doktora Tezi

Ebru Çoban

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Gökçen Alpkaya

Ankara 2007

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Modern Devlet ve Irk Söylemi Çerçevesinde Ruanda Soykırımı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. GÖKÇEN ARAKAYA

Gökçen ARAKAYA

Tez Jürisi Üyeleri:

İsim:

Prof. Dr. ERSİN ONUZDURAN

Prof. Dr. Y. Ziya ÖZCAN

Prof. Dr. SERTAC BASEREN

Y. Doç. Dr. ALEV ÖZKARAN

İmza:

Gökçen ARAKAYA

Ersin Onuzduran

Y. Ziya ÖZCAN

Sertac Baseren

Alev Özkaran

Tez Sınav Tarihi:

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
I- Modernizm, Modern Devlet ve Irk Söylemi	15
1- Modernizm ve Modern Devlet	15
2- Modern Irk Söylemi ve Irk Kurgusunun Tarihsel Seyri	29
3- Irk Söylemi, Biyoiktidar ve Gözetim	45
a- Biyoiktidar Tartışması	46
b- Gözetimin Rolü	58
II- Ruanda'da Modern İktidar, Irk Söylemi ve Siyasal Şiddet	62
1-Ruanda'da Modern Devlet ve İktidar	62
a- Devlet Otoritesi	67
b- Kurumsal Devamlılık	74
i- Alman Koloni Yönetiminin Devlet Yapısına Etkileri	74
ii- Belçika Koloni Yönetiminin Devlet Yapısına Etkileri	75
c-Yerel Kurumlardaki Gelişim	78
i- Yerel Yönetim	79
ii- Yükümlülüklerle İlişkin Kurumlar ve İş Gücü Hareketliliği	81
iii-Yasalaştırılmış ve/veya Sisteme Bağlanmış Sosyal İlişkiler	82

d-Coğrafya ve Demografik Yoğunluk	84
e-Siyasi Kültür ve Devamlılık	85
2- Ruanda'da Irk Söyleminin Doğuşu	89
a- Ruanda'da Irk Kurgusu	89
b- Hutu ve Tutsi Kimlikleri	92
c- Kimliklerin Irksallaştırılması	100
III- Ruanda'da Siyasal Şiddetin Tarihi	110
1- Soykırım Öncesi Dönemde Siyasal Şiddet	110
a- Koloni Öncesi ve Koloni Dönemi Siyasi Tarihi	110
b- Birinci ve İkinci Cumhuriyetler ve 1962-64 ile 1973 Yıllarındaki Şiddet Olayları	121
c- İç Savaş ve Çok Partili Dönem	138
2- Ruanda Soykırımı	146
a- Soykırım Eylemleri ve Siyasi Durum	146
b-Soykırımda Irk Söylemi ve Siyasal Kültür	152
c- Halkın Mobilizasyonunda Radyonun ve Kültürel Yapının	
Etkileri	153
Sonuç	161
Kaynakça	164
Özet	

Giriş

Modern olan ve modernizmi yaşayan toplulukların dışında kalan, geri kalmış, ilkel, v.b. tanımlamalarla adlandırılan topluluklar ve devletler, görünenin tersine, modern olan toplumsal, siyasal ve ideolojik yapılarla iç içedir, bir arada oluşmuştur, etkisi altındadır ya da modern olan yapıların kırılarak yerleştiği yerler olmuşlardır. Modern değerler, doğduğu yer olarak kabul edilen Avrupa'dan tüm dünyaya Avrupalılarca taşınmış ve farklı tarihsel, sosyal, kültürel yapılara sahip olan yerlerde değişik etkilere yol açarak ve farklılaşarak yerleşmiştir. İthal edilen modern yapılar, siyasi kimlikler ve kullanılmaya başlanan modern söylemler ile şiddet ve hatta soykırım eylemleri yaşanmıştır.

Soykırım, 20. yüzyılda tanımlanarak, uluslararası hukukta suç kategorisine alınan, sistematik, planlı ve bir topluluğu yok etme kastı ile hareket edilen bir şiddet eylemidir. Suçun soykırım sayılabilmesi için ırk, ulus, din, etnisite gruplarından en azından birinin var olduğu varsayımı gerekir. Yani, insan toplulukları bu gruplardan herhangi birisi olarak tanımlanmış ve bireylerin bu gruplardan birine dâhil olduğunun kabul edilmiş olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle insanlar, modern bir sınıflandırma ile çeşitli kimliklere bürünmüş olmalıdır. Tanımlanmış olan dört grup, ırk, ulus, din ve etnisite ise modern zamanın kurguladığı oluşumlardır. Bu anlamıyla sınıflandırma ve gruplara ayırma modernizmin belirgin bir özelliğidir.

Etnik veya milliyetçi kimliklerin modern ve kurgulanmış/yaratılmış kimlikler olduğu yaklaşımında olmanın reel durum üzerinde bir etkisi yoktur. Kendilerini bir etnik vb. gruba dâhil olarak tanımlayan ve bundan yola çıkarak diğer bir topluluğa yönelik şiddet eylemlerine girişebilen çok sayıda grup mevcuttur. Bu

noktada akla Şu soru gelebilir: Peki bu aidiyet noktası yeryüzünde bu denli fazla sayıda çatıŐmaya yol açmakta mıdır ya da nasıl yol açmaktadır? Aslında, uluslararası medyada ve literatürde yer alan etnik kökenli çatışmalar, düşündüğümüzden ve düşünmemiz istenenden daha az sayıda cereyan etmektedir. Salt etnik vb. aidiyetler sebebiyle ortaya çıkan çatışmalar görüldüğünden daha az sayıdadır. Çatışmaların genelinde ortak nokta, Şiddet eylemlerinin, uzun bir hazırlık döneminin olduğu, etnik vb. kimlik aidiyetleriyle tarihsel ve ideolojik zemininin sağlandığı, son olarak, askeri ve/veya siyasi yöneticilerce yayılıp, gerekirse zorlamayla başlatıldığıdır. Özellikle soykırım gibi sistematik bir suç işlenmesi için devlet kurumunun Şiddeti organize edecek yöneticilerin, kendisini bir gruba kesin biçimde dâhil hisseden veya hissettirilen bireylerin, aynı kimlik aidiyetini taşıyanları harekete geçirecek ideolojik zeminin varlığı gereklidir. İleriki bölümlerde detaylı incelenecek olan Ruanda'da da benzer bir bağlam mevcuttur. Koloni yönetiminin ilk dönemlerinde Tutsi grubun ekonomik zenginlikten fazla pay almasından, siyasi ve askeri yönetim kademelerinde ayrıcalıklı tutulmasından, Hutu topluluğu rahatsızlık duymuŐtur. Hutu topluluğu harekete geçiren ise yönetimden ve güçten daha fazla pay isteyen Hutu idarecilerdir. Hutu kökenli liderler ideolojik zemin olarak koloni yönetiminin yerleştirdiği ırk fikrini kullanarak, iktidardan daha fazla pay alan diğer ırk olan Tutsileri ortadan kaldırma eylemine girişilmesini sağlamıştır. Ruanda'da tarihsel süreçte oluşan siyasi ve ekonomik yapı ve daha da önemlisi yöneticiye itaat etmeyi gerektiren kültürel yapı, Şiddet eylemlerindeki dehŐetin artmasına yol açmıştır.

Tarih boyunca insan topluluklarının Şiddet eylemlerine, savaŐlarına tanık olunmuŐtur. Şiddet, insanlığın tarihi ile eştir ve tarihsel olaylar yazılırken belirgin

biçimde çatışmaların tarihi yazılmış olmaktadır. Şiddet eylemleri dünya üzerindeki güç ilişkileri için de dönüm noktaları oluşturmuştur. 20. yüzyılda medya ve iletişim teknolojilerindeki hızlı büyümenin etkisi ile herhangi bir şiddet olayını, eski çağlarda düşünülemez kadar hızlı öğrenmek mümkün hale gelmiştir. Bununla birlikte, şiddet eylemlerinin bu denli ön planda ve sıklıkla göz önünde yer alması, bu olayların nedenlerinin anlaşılması ihtiyacını daha önemli ve gerekli hale getirmiştir. Eylemlerin eski çağlara oranla günümüzde, çapı itibariyle çok daha yıkıcı ve geniş olduğunun göz önüne alınması gerekmektedir. Ulusal ve uluslararası politika, şiddet içeren kategorizasyonlar, hapsedme, öldürme ve nihai olarak soykırıma varan toplumsal olaylarla örülü hale gelmiştir.

Peki, şiddet olaylarının en uç noktalarından biri sayılan soykırımı eski tarihlere de uzatmak ve önceki yüzyıllardaki soykırımlardan bahsetmek mümkün müdür ya da gerekli midir? Hukuki olarak soykırımın tanımı ve bir suç olarak Uluslararası Hukuk terminolojisine girmesi bildiğimiz gibi Almanya'daki Nazi yönetiminin Yahudi topluluğa yönelttiği sistematik şiddet eylemlerinin ardından gerçekleştirilmiştir. Hukuki açıdan bakıldığında, Soykırım Sözleşmesinin yürürlüğe girdiği 1951 tarihinden önceki toplu şiddet eylemlerini soykırım olarak adlandırmak (uygulanan şiddet soykırım tanımına uygun olsa bile) anlamlı değildir. Sadece, Sözleşme imzalandıktan sonra kurulabilecek olan Uluslararası Ceza Mahkemelerinde (Nüremberg, Tokyo, Yugoslavya ve Ruanda'da kurulan Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi) ya da 1998'de imzalanan ve 2002'de yürürlüğe giren Roma Statüsü ile kurulan Daimi Uluslararası Ceza Mahkemesinde, kurulduğu tarihten sonraki suçlar yargılanıp cezai işlem yapılabilecek ve soykırım eylemlerinden sorumlu olan bireyler yargılanarak hukuki yaptırımlar

getirilebilecektir. Siyasi olarak soykırım suçu veya şiddet eylemlerinin soykırım olarak adlandırılması ise hukuki olandan farklıdır ve durulan noktaya göre bir eylemi soykırım veya soykırım değil diye nitelemek olasıdır ancak hukuki olarak bir anlamı yoktur.

20. yüzyıl öncesindeki şiddet eylemlerini soykırım olarak adlandırmak bu çalışmanın temel tezine de aykırı düşmektedir. Zira 20. yüzyılda şiddet eylemleri eski çağlara oranla daha sık rastlanır olup, şiddet daha yaygın ve sistematik yürütülür hale gelmiştir. Gelişen teknoloji, çok sayıda insanın ortadan kaldırılmasına olanak vermektedir. Ancak soykırım ya da geniş çaplı diğer şiddet eylemlerinin sadece gelişen teknolojik silahlar, devletin halk üzerindeki, gözetimi, bilgisi ve iletişim hızı ile açıklanması yeterli olmamaktadır. Bunlar önemlidir fakat sebeplerden bir bölümünü ifade eden gelişmelerdir. Dünya Savaşlarının, özellikle de 2. Dünya Savaşının, nükleer silahların ve uçakların kullanılmaya başlanmasıyla, yeni bir toplu öldürme ve endüstrileşmiş öldürme teknikleri getirdiğini hesaba katmak gerekmektedir. Weitz'e göre iki Dünya Savaşı da yeni bir şiddet ve öldürme kültürü yaratmış,ırka dayalı teoriler de bu kültürü desteklemiş ve Batı'dan başlayarak dünyanın değişik yerlerine yayılmasını sağlamıştır.¹ Şiddet eylemleri, artık toplu bir karakter taşımakta, sistematikleştirilmekte ve toplum üzerindeki güç uygulama kapasitesi fazlasıyla artmış devletlerin kolaylıkla hedefteki bir topluluğa yöneltebildiği biçime bürünebilmektedir. Ayrıca devletler, müdahaleci tutumlarla, sosyal ilerleme adına siyasi şiddete başvurabilmekte ve insan topluluklarının geleceğini yönlendirmektedir.

---

¹ E. D. Weitz, 'The Modernity of Genocides: War, Race, and Revolution in the Twentieth Century', R. Gellately ve B. Kiernan (eds), **The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective** içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 71-73.

Uluslararası alanda ve ulusal düzeyde devletin uyguladığı şiddet türlerine olan ilgi, Soğuk Savaşın sona ermesi ve bu dönemde kapalı tutulan kayıtların ortaya çıkarılmaya başlanması ve de geçmişte konuşulması güç olan veya mümkün olmayan konular üzerine yazma istenci ile birlikte artan bir seyir göstermiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukuk alanına yeni bir suç türü tanımlamasıyla girmiş olan soykırım suçu da artan bu ilgiden nasibini almış, 1980'lerden sonra ve özellikle 1990'larda bu konu üzerine yazılan kitap ve makale sayısı artmıştır. Soykırım suçunun bir şiddet türü olarak bu dönemde daha fazla incelenmesi anlaşılabilir bir durumdur ancak, bu şiddet türünün suç olarak uluslararası hukuk alanında yer almaya başladığı tarih olan 1948 ile 1970'ler arası süreçte bu konu üzerine neredeyse hiç yazılmamış olması ilginçtir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda imzalan "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme" 1951'de yürürlüğe girmiştir. Fakat sözleşmeyi imzalayan devletler dâhil olmak üzere soykırım suçu, 1970'lere kadar sosyal bilimler ve uluslararası hukuk alanında neredeyse hiç konuşulmayan bir konu olarak kalmıştır. Bu tarihe kadar gerçekleşen şiddet olayları, Soğuk Savaşın bloklara ayrılmış politikasında Batı basınının ve uluslararası forumların gündemine getirilmemiştir. 1970'lerde ve 1980'lerde yayınevlerinde soykırım suçuna ilişkin basımı yapılan kitapların sayısındaki hızlı artış, soykırım suçunun incelenmesi üzerine artan ilginin göstergesi olmuştur ancak bu ilgi ABD, Kanada ve İsrail gibi ülkelerde eğitim almış ve İngilizce yazan çevrelerde yaygınlaşmıştır. Helen Fein'e göre, 1970'lerde soykırım suçuna ilişkin ilginin artmasının sebebi, ABD'de gerçekleşen sosyal hareketler ve mevcut olan siyasi hayattır.² Bu dönemde ABD'de etnisitenin

---

² H. Fein, 'Genocide: A Sociological Perspective', Alexander Laban Hinton, (ed.), **Genocide: An**

konusulmasına ilişkin artan bir meşruiyet vardır. Buna ek olarak, Siyah Gücü Hareketi'ne (Black Power Movement) ve 1967 Arap-İsrail Savaşı'na (Altı Gün Savaşı) cevaben, sosyal grupların kökenine ilişkin kolektif bir inceleme yaygınlaşmıştır. Yahudi topluluk siyasi bir sınıf olarak düşünölmeye başlanmış ve Holocaust üzerine yapılan çalışmalarda sadece suçlu ve kurban üzerine yoğunlaşmayan, farklı yönlerden Holocaust'u inceleyen araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.³ Soykırım suçunu incelemeye yönelik artan ilgi birçok yeni ve farklı fikrin ortaya çıkmasına yol açmış, var olanları da tartışmalı hale getirmiştir. 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya'daki Nazi hükümetinin Yahudi topluluğa yönelik gerçekleştirdiği soykırımın işlenmiş tek soykırım suçu olduğunu iddia edenlerin yanı sıra, dünya üzerindeki gruplar arasındaki farklı türlerdeki çatışmaların büyük çoğunluğunu soykırım olarak adlandıran görüşler de ortaya çıkmıştır. Soykırım suçunun Soykırım Sözleşmesi'ndeki tanımı tartışmalı hale gelmiş ve tanımın siyasi, kültürel vb. gruplara kadar yayılarak genişletilmesi gerekliliği konuşulur olmuştur.

Günümüzde de geçerli olan ve 1948'de imzalanan Soykırım Sözleşmesi'nde soykırım şöyle tanımlanmakta ve bir suç kategorisine dönüştürölmektedir: 'ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu bu haliyle (*as such*) tamamen ya da kısmen yok etme kastı ile işlenen şu eylemlerden herhangi biridir:

- a- grup üyelerini öldürme;
- b- grup üyelerine ağır bedensel ya da zihinsel zarar verme;
- c- grubu fiziksel olarak tamamen ya da kısmen yok etmeye yönelik yaşam koşulları altına kasıtlı olarak koyma;

Antropological Reader, içinde (Massachusetts: Blackwell Publishers, 2002), s. 75.

³ **Ibid.**

d- gruptaki doğumları engellemeye kastedilerek önlemler dayatma;

e- grubun çocuklarını zorla başka gruba nakletme.⁴

Soykırım olarak tanımlanan bu eylemlerden sonra Sözleşme'nin üçüncü maddesi şu eylemlerin cezalandırılacağını ifade etmektedir:

a- soykırım;

b- soykırım işlemek üzere anlaşma (işbirliği yapma, *conspiracy to commit genocide*);

c- soykırımı işlemek üzere doğrudan ve aleni kışkırtma (*direct and public incitement*);

d- soykırım girişimi;

e- soykırım suçuna katılma (*complicity in genocide*).⁵

Soykırım Suçu genel kast değil özel kast gerektiren bir suçtur ve soykırımı diğer suçlardan ayıran ise manevi unsurudur. Manevi unsur içinde yer alan bilme ve kasıt unsurlarından, kanıtlanması en zor olan ancak soykırımın tanımı gereği kanıtlanması şart olan unsur kasıttır. Suç teşkil eden bir eylemin soykırım sayılıp sayılmayacağı hususunda kasıt unsuru araştırılırken, bu unsur soykırımın maddi unsurlarını oluşturan eylemlerden çıkarılabilecektir. Soykırım tanımında belirtilen dört gruptan herhangi birine yönelik fiziksel şiddetin varlığı, büyüklüğü, planın var

---

⁴ **United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide**, 1948, Madde 2.

⁵ **Ibid.**, Madde 3.

olup olmadığı, şiddetin sistematik niteliğe sahip olup olmadığı temelinde kasıt unsuru bu mahkemelerde görülen davalarda araştırılmaktadır.⁶

Kasıt unsurunun var olduğunun en kolay ispatı suçu işleyen iletişim organları aracılığı ile yaptığı konuşmaları ve deklarasyonları ile plan, parti programı gibi yazılı belgeler, yani kaydedilmiş metinler ve/veya görüntüler gibi kanıtların bulunmasıdır.⁷ Var olan kayıtlar gruba yönelik bir planı gösterebileceği gibi, grup üyelerine karşı bir plan da mevcut olabilir. Bunun bulunması, kasıt unsurunu ispatlamayı kolaylaştırabilecektir. Lemkin'in de belirttiği gibi bir suçun soykırım sayılması için bir plan dâhilinde eylemin gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir.⁸ Soykırım eylemleri sırasında, eylemlere ilişkin bir planın varlığının ortaya çıkarılması zorunlu bir durum değildir ancak, bu planın varlığı, soykırım gerçekleştirildiğinin ispatını sağlayan bir durum olmaktadır. Ruanda'da Kambanda davası örneğinde yönetim düzeyinde bir planın var olmuş olması soykırım için kanıtlardan birisi sayılmıştır.⁹ Kurbanlar Tutsi grubuna mensup oldukları için planlı olarak (*deliberately*) öldürülmüşlerdir.

İkinci önemli kanıt yolu, suçun aynı gruba yönelik işlendiğinin ve de tutarlı olarak ve sistematik bir biçimde gerçekleştirildiğinin anlaşılmasıdır.¹⁰ Ruanda ve Almanya'daki örneklerde kurbanların öldürülmesi sistematiktir. Yani, bir gruba

---

⁶ M. Boot, **Genocide, Crimes Against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court** (Antwerpen, Oxford, New York: Intersentia, 2002), s. 453.

⁷ W. A. Schabas, **Genocide in International Law: The Crimes of Crimes** (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 222 ve C. Başak, **Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar** (Ankara: Turhan Kitabevi Basım Yayın, 2003), s. 96.

⁸ R. Lemkin, **Axis Rule in Occupied Europe, Laws of Occupation: Analysis of Government, Proposals for Redress** (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law, 1944), s. 79.

⁹ International Criminal Tribunal for Rwanda, 'The Prosecutor v. Kambanda', Case No. ICTR 97-23-5-T, para.16.

¹⁰ C. Başak, **op.cit.**, s. 96.

yönelik, tutarlı bir biçimde suç işlenmiştir ve suçun sistematik olması özelliğine mevcut olan planlar da katkıda bulunmuştur.

Üçüncü olarak, eylemler aynı gruba karşı gerçekleştirilirken eylemlerin nitelik ve nicelik olarak yoğun (*massive*) olması da kasıt unsurunu ispatlayacak kanıtlardan sayılmaktadır.¹¹ Bu kanıtlama metodunda niteliksel olarak suçun ağırlığı, büyüklüğü ve ne tür bir suçun grup üyelerine yöneltildiği meselesi ile aynı gruptan kişilerin sayıca fazla öldürülüp öldürülmediği dikkate alınmaktadır.

Soykırım suçu örneklerinin genelinde olduğu gibi suçun işlenme sebepleri, kasıt unsuru, kim tarafından planlandığı, motivasyonu karmaşıktır. Ruanda soykırımında, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde soykırım suçu gerekçeleriyle açılan davalarda, kasıt unsurunun var olduğunun ispatı yapılabilmektedir. Ayrıca Ruanda soykırımı, Nazi soykırımından bu yana ilk kez tartışmaya düşmeden soykırım suçu olarak adlandırabilen bir örnek teşkil etmektedir. Ruanda'daki şiddet olayları sonrasında Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bitmiş olan davalarında, soykırım suçuna hükmedilen dava sayısının çokluğu da bunu gösterir niteliktedir.¹² Tutsi topluluğunu fiziksel olarak yok etmek kastıyla hareket edilmiş ve onların işbirlikçisi olarak görülen Hutular da öldürülmüştür. Ruanda'da işlenen suçlar ve bu suçların yönlendirilmesi, Hutu hâkimiyeti ve ayrıcalığını korumak ve rejimin devamlılığını sağlamak için ırkçı temelde bir şiddet eylemi niteliğindedir. Suçun motivasyonu siyasidir ve suçun işlenmesi emrini veren hükümet üyeleri, kaybetmeye başladıklarını düşündükleri ayrıcalıklarını ve gücü muhafaza etmek ve iktidarı

---

¹¹ William A. Schabas, **op.cit.**

¹² Mahkemenin yürüttüğü davalara ilişkin kararlar için bkz. <http://69.94.11.53/default.htm>

paylaşmamak için bu tür bir şiddet eylemi içerisine girmiştir. Ruanda'daki Tutsi topluluğu sonsuza dek sorun olmayacak biçimde ortadan kaldırmayı hedeflemişler, Tutsilerin toplumsal yaşamdaki üstünlüklerine son verip 1959 ile 1962 yılları arasında gerçekleşen ve Hutuların başa geçmesini sağlayan devrimi tamamlamak istemişlerdir. 1994 soykırımı, siyasi motivasyon ile hareket edilirken Hutu radikal kanadının kendilerini, tarih boyunca mağdur olmuş bir topluluk olarak yansıtip, uygulayacakları veya uygulatacakları şiddeti haklılaştırmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Ruanda soykırımında temel olarak, siyasi elitin siyasi istekleri ile hareket ederek işlenen bir suç mevcut olduğundan, yaşanan şiddet olaylarını, kendiliğinden meydana gelen ve kökeninde eski düşmanlıkların (*ancient hatreds*) yattığı, kabileler arası kontrol edilemeyen bir çatışma olarak değerlendiren görüşlere katılmak mümkün olmamaktadır.¹³

“Soykırım, ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu bu haliyle tamamen ya da kısmen yok etme kastıyla işlenen (şu) eylemlerden herhangi birisi” olarak tanımlandığında kasıt unsuru ile ilgili olarak iki önemli bileşen göze çarpmaktadır. İlki, tanımlanan bir “grubun” var olması ve şiddete uğrayan bireylerin sıralanan dört gruptan (ulusal, ırksal, etnik, dinsel) birine mensup olması gerekmektedir. İkincisi ise “grubu tamamen ya da kısmen yok etme” kastının olması gerekliliğidir.

Kasıt bileşeni olarak öncelikle ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel olarak tanımlanan ve bu tanım çerçevesinde ortak kimliğe sahip, bu grubun üyesi olduğu bilinen bireylerin var olması gerekmektedir. Grup kendisini ortak özellikleriyle tanımlarken kendisini “öteki” lerinden ayırmalı ve grubun varlığından bu gruba

---

¹³ Eski düşmanlıkların şiddetli uzlaşmazlıklara sebep olduğuna ilişkin bir görüş için bkz. R. D. Kaplan, **op.cit.**

mensup olmayanlar haberdar olmalıdır. Buna ek olarak mahkeme, ekonomik veya siyasi gibi tanımlanan farklı grupların da suç kapsamına alınıp alınmamasına ilişkin belirttiği görüşünde, istikrarlı ve kalıcı olmayan grupların dâhil edilmemesi, seçme şansı olmadan doğduğu andan itibaren edinilen grup kimliklerinin dikkate alınması ve Soykırım Sözleşmesi'nin orijinaline sadık kalınması gerektiğini söylemiştir.¹⁴

Grubun varlığının hem grup içinde hem dışında tanımlanması önemlidir. Ancak, grup kimliklerinin etnik, dinsel gibi birçok özelliği bir arada taşıması ve kavramların çoğu zaman örtüşmesi, ya da günümüz koşullarında kullanım farkları olması, Soykırım Sözleşmesi imzalanırken de günümüzde Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerinde de sorunlu bir görüntü çizilmesine sebep olmaktadır. Örneğin, fiziksel özelliklerine göre tanımlanan bir grubu ifade eden ırksal grup tanımı, günümüz koşullarında uluslararası hukukta, sosyal bilimlerde görece daha az kullanılan ve popüler olmayan bir terim halini almıştır. Ancak Ruanda'daki şiddet ırk söylemi ve ırka dayalı farklılıklar üzerine kuruludur. Gruplara ilişkin detaylı tanımlar Soykırım sözleşmesinde ve Roma Statüsü'nde mevcut değildir. Sıralanan dört grubun neyi ifade ettiğine ilişkin tanımlamalar Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde görülen davalarda yapılmıştır. Mahkeme soykırım suçunun tanımında belirtilen dört grubun tanımlanması gerekliliği ile hareket etmiştir. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde, 1994 yılında soykırım ile suçlanan Akayesu'ya ilişkin davada ırksal grup, dile ilişkin, kültürel, ulusal veya dini faktörler dikkate alınmadan, sıklıkla coğrafi bir bölge ile tanımlanan kalıtsal fiziksel özellikler taşıyan topluluk diye belirlenmiştir.¹⁵ Etnik grup tanımına yine

---

¹⁴International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Prosecutor v. Jean Paul Akayesu', Case No. ICTR-96-4-T., para. 511 ve para. 516.

¹⁵ **Ibid.**, para. 514.

aynı mahkeme ve davada açıklık getirilmiştir. Buna göre etnik grup, genel olarak üyeleri ortak bir dil ve kültürü paylaşan grup olarak ifade edilmiştir.¹⁶ Dinsel grup da bu davada, mezhep veya ibadet biçimi içeren bir grup ya da ortak inançları paylaşan bir grup şeklinde belirtilmiştir.¹⁷ Son olarak ulusal grup, karşılıklı hak ve görevlerle bir araya gelen ve ortak vatandaşlığa dayanan bir yasal bağı paylaştığına ilişkin algılama olan insanlar topluluğu olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Mahkemede soykırım suçlaması ile açılan davalardan tamamlanan ve karara bağlanan 25 davada da Akayesu davasında kullanılan grup tanımlamaları temel alınmaktadır. Tanımlanmış bir topluluk olarak Tutsilere yönelik soykırım suçu işlendiği, sorumlu bireylerin davalarda soykırım suçundan müebbet hapse mahkûm edilmesi ile hukuki olarak uygulamaya geçirilmektedir. Görülen davalarda, öldürülen Tutsilerin farklı bir ırk olmaları nedeniyle öldürüldükleri belirtilmektedir. Bu tanımlamadan dolaydır ki şiddet eylemi soykırım suçu olarak adlandırılmıştır.

Peki, küçük ve yoksul bir Afrika ülkesi olan Ruanda'nın ve Ruanda'da gerçekleşen soykırımın modern devlet, ırk kategorizasyonu, biyoiktidarın uygulanması ile nasıl bir bağlantısı olmuştur?

Modern Batı dünyası içinde yer almayan Ruanda'ya, Avrupalıların yönetimleri sırasında taşıdıkları siyasi ve ekonomik sistemler kırılarak ülkeye yerleşmiştir. Koloni dönemi sonrasında modern siyasi sistemler ve ırka dayalı siyasal kimlikler yerleştirilmeye çalışılırken, çoğunluğun yönetimi algılaması ile uygulanmaya çalışılan demokrasi, bir topluluğun yani, Hutu topluluğun totaliterliğine dönüşmüştür. Ruanda'da Batılı devletler gelmeden önce, modern

---

¹⁶ **Ibid.**, para. 513.

¹⁷ **Ibid.**, para. 515.

¹⁸ **Ibid.**, para. 512.

kimlikler yoktur. İnsan toplulukları arasında var olan farklılıklar, ırk kimliği ile adlandırılıp, sınıflandırılmamıştır. Ruanda'da farklılıkların modernize edilip ırk adı altında sınıflandırılması Batı toplumlarının ihraç ettiği bir oluşumdur. Toplumsal farklılıklar, ekonomik aktiviteler, eğitim ve siyasi yapı, ırk ayırımına göre işler hale getirilmiştir. Bu anlamıyla Ruanda'ya getirilen modern yapılar kırılmaya uğramış ve bu yapılar temel alınarak ve modern terminolojiler kullanılarak, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, güvensizlik algılaması ve o ana dek oluşturulan kategorik kimlik algılamaları ile birleşerek uç bir şiddet olayı gerçekleşmiştir. Sonuçta gerçekleşen şiddet, modern uluslararası hukuk çerçevesinde soykırım olarak adlandırılmıştır. Ruanda'da gerçekleşen soykırım, sebepleri, tanımı, işlenişindeki organizasyonu itibariyle tam da modern tanımlara uyan bir şiddet olayıdır.

Şiddet eylemleri genellikle vahşeti barındıran eylemlerdir. Ancak tüm savaşlar, katliamlar vahşidir. Ruanda'da işlenen suçların ilkel aletlerle işlenmiş olmasından yola çıkılarak, bunları vahşi olarak adlandırmak, Ruanda'yı modern olmayan kategoriye koyma ve kategorize etme eğilimine işaretir. Oysa işlenen suç, oluşturulan ırk söylemi ve yönetim teknikleri moderndir.

Bu yaklaşımla Ruanda modern olmayan görüntüsü ile modern olan bir söylem ve eylemler dizisinin içine düşmüştür. Yani Batı tarafından aktarılan modern teknikler Ruanda'da sistematik bir şiddet ile sonuçlanmıştır. Tüm bunları açıklamak için çalışmanın ilk bölümünde modern devlet, siyasi kimlik olarak ırk, ırkın iktidar söylemleriyle ülkeye yerleştirilmesi ve ırka dayalı kimlikler kullanılarak gerçekleşen soykırım eylemleri kuramsal düzeyde incelenecektir. Soykırım suçuna tanımlanmış grup olarak dâhil edilen ırk kimliği, modernizm ile eş zamanlı gelişen kategorilere ayırma eğiliminin sonuçlarından biridir. Irk kategorizasyonunun oluşturulması ve bu

kategorizasyonun toplumun sosyal, siyasi, ekonomik yönlerine nüfuzunu sağlaması da iktidar ve hakikat pratikleri ile gerçekleşmiştir. Yöneten gruplarca ırk söylemi oluşturulmuş, kimlikler keskinleştirilmiş, insan bedenleri üzerine kurulan iktidar ve gözetim mekanizmaları bu söylemleri bir hakikat olarak yerleştirmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise tüm bu kuramsal alt yapının Ruanda'da nasıl gerçekleştiğini anlatmak üzere Ruanda'nın siyasi tarihi, bu tarihte Batı'nın yeri ve etkisi, Ruanda'ya modern devlet özelliklerinin nasıl taşındığı, Ruanda'da toplum yapısının ve kimliklerin sınıflandırılarak iktidar teknikleri ile nasıl oluşturulduğu ve son olarak, tüm bunların toplam etkisinin soykırım olaylarına nasıl yol açtığı üzerinde durulacaktır.

I- Modernizm, Modern Devlet ve Irk Söylemi

1- Modernizm ve Modern Devlet

Bu bölümde, Ruanda’da işlenen suçun niteliğinin ve işleniş yöntemlerinin ne anlamda modern olduğunu ve Ruanda devlet yapısının, modern devletin hangi özelliklerine sahip olması dolayısıyla bu suçun devlet eliyle işlenmesinin sağlandığının anlaşılabilmesi için modernizm ve onun kurumsal yansıması olan modern devlete ilişkin kuramsal bir alt yapı oluşturulacaktır.

Modernizm, modernleşme, modernite kavramları farklı anlamlara sahip ancak genel anlamıyla, geleneksel olan ile olmayan arasındaki ayrımı ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Modernizm denildiğinde zaman dilimi olarak 18. yüzyıla işaret edilmesi genel kabul görmektedir. Ancak kavramın anlamlarında ve kullanımlarında çeşitlilikler olduğu gibi modern dönem olduğu ileri sürülen zaman dilimleri de farklılık göstermektedir. Modern kelimesine MÖ 5. yüzyılda Latince yazılarda rastlanmaktadır.¹⁹ St. Augustine’in yazılarında yeni olan kurumları, kanunları ve görüşleri işaret etmek ve Hıristiyan dönemi, önceki Pagan dönemlerden ayırmak için modern terimini kullandığı görülmüştür.²⁰ Terim ilk kullanıldığı zamanlarda da normatif bir içerik taşımakta ve eski ile yeni olanı ayırmak ve yeniyi meşrulaştırmak için kullanılmaktadır.

Modernleşme (*modernization*) kavramı ekonomik, siyasi, sosyo kültürel bakış açılarından birbirini tamamlayan anlamlara sahiptir. Ekonomik anlamda modernleşme kapitalist ekonomik sistem ve endüstriyel gelişime işaret etmektedir.

---

¹⁹ A. Martinelli, **Global Modernization: Rethinking the Project of Modernity** (London: Sage Publications, 2005), s. 5.

²⁰ **Ibid.**

Ekonomik modernleşme ile teknolojiye dayalı endüstriyel üretimin emeğe dayalı üretimin yerini alarak mekanikleştiği, işbölümüne ve belli eğitim süreçlerinden geçerek elde edilen uzmanlaşmalara dayalı, ürünlerin ve hizmetlerin ticarileştiği küresel bir piyasa sistemi kastedilmektedir.²¹ Siyasi anlamda modernleşmenin içeriğini ulus devlet ve liberal demokrasi doldurmaktadır. Siyasi modernleşmenin karakteristik özelliklerini belirlemeye çalışmak tartışmalı ve karmaşık bir durumdur. Her ülke farklı tarihi ve siyasi tecrübeler yaşadığı için geliştirilen siyasi düzenler de birbirinden farklı olmuştur ve siyasi yapıların modernleşmelerine atfedilen özelliklerin genellenmesi güçleşmiştir. Ulaşılması gereken nihai nokta olan modern topluma, siyasete ve ekonomik yapıya farklı yöntemlerle, farklı çıkış yollarından ulaşmaya çalışan ve birbirinden değişik sonuçlar alan devletler mevcuttur. Özü itibarıyla sınıflandırma ve genelleme üzerine kurulu olan modernist yaklaşım çerçevesinde bu farklılıkları açıklamak güçtür. Sonuçlar, yöntemler farklı farklı olsa da siyasi modernleşme ile anlaşılan şey demokratikleşmedir ve bu da serbest ve periyodik seçimler ile vatandaşların yöneticilerini seçmesi, sivil haklar ve özgürlüklerin yasalarla hâkim kılınması, yasama, yürütme ve yargı kurumlarının ayrılığı ilkesinin yerleşmesi, temsili demokrasi ve hukuk devletinin varlığı anlamında kullanılmaktadır.²² Tarihsel süreç içerisinde, sınırları belirli bir coğrafi alanda iktidarın merkezileşmesi ve halka ilişkin konulara direkt olarak müdahalede bulunabilir hale gelmesi, ordusu ve polis kuvvetleriyle Weber'in yaygın olarak

---

²¹ **Ibid.**, Ayrıca bkz. M. Waters (ed), **Modernity: Critical Concepts**, (London, New York: Routledge, 2001), Cilt I (Modernization) ve Cilt III (Modern Systems); P. Wagner, **Theorizing Modernity: Inescapability and Attainability in Social Theory** (London: Sage Publications, 2001); C. Rohmann, **A World of Ideas** (New York: Ballantine Books, 1999); M. Yüksel, **Modernite, Postmodernite ve Hukuk** (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004).

²² A. Martinelli, **op.cit.**, s. 14.

kullanılan terimiyle şiddet kullanma tekeli²³ elinde bulundurmaya başlaması ile birlikte ulus devletler oluşmuştur. Bu devlet türü liberal demokrasiyi sağlayacak bir yapı halini almış ve uluslararası sistemin birimi olarak kabul edilmiştir.²⁴ Ulus devlet, egemen, özerk ve merkezi bir siyasi organizasyon ile hem gerçek hem hayali olan ve ortak bir dil, gelenek, kan ve sosyal hafıza temelinde bir arada bulunan insan topluluğunun birlikteliği ve karşılıklı etkileşiminden oluşmuştur.²⁵ Ulus devlet, bütünleşmiş bir insan topluluğu, sınırları belirli bir toprak parçası ve diğerlerinden ayırt edilen bir kültür birliği ile karakterize edilirken, tarihsel süreçte sivil bürokrasi, ordu, diplomasi ile hayali ve kurgulamış bir topluluk olan ulusun karşılıklı etkileşim halinde oluşumu ile gelişmiş ve zamanla çok etnili imparatorlukların ve kiliselerin karşısında yer alan bir birime dönüşmüştür.²⁶ Gellner'in yaklaşımı ile bu gelişim, elitlerin modernleşme sürecindeki eylemleri ile gerçekleşmiştir.²⁷ Smith ise ulus devletin eski dönemlerden kalma etno-sembolik kökenlerini açığa çıkararak bu gelişime katkı sağladığını belirtmektedir.²⁸ Ulus devlet tipik olarak Avrupa kökenli bir oluşumdur ve dünyanın diğer köşelerine de buradan ihraç edilmiştir.

Sosyo kültürel modernleşme ise rasyonalizm, bireycilik, faydacılık yaklaşımlarının ve seküler dünya görüşünün sosyal yaşamda egemen olmasını öngörür.²⁹ Üretimin, yönetimin, devletin, hukukun, kısaca insan yaşamına ait tüm sosyal alanların akılcılaştırılmasını, bilime dayandırılmasını ve modern öncesi dönemde var olduğu kabul edilen keyfi yönetim şekillerinin, dine ve geleneklere

---

²³ M. Weber, **Economy and Society** (Berkeley: University of California Press, 1978), s. 54.

²⁴ A. Heller, **A Theory of Modernity** (Massachusetts, Oxford: Blackwell Publishers, 1999), s. 112.

²⁵ **Ibid.**, s. 21.

²⁶ B. Anderson, **Imagined Communities** (London: Verso, 1991).

²⁷ E. Gellner, **Nations and Nationalism** (London: Basil Blackwell, 1983).

²⁸ A. D. Smith, **National Identity** (London: Penguin, 1991).

²⁹ M. Yüksel, **op.cit.**, s. 5; A. Martinelli, **op.cit.**, s. 15-22; M. Waters, **op.cit.** Cilt II.

dayanan, bilim dışı sayılan örgütlenmelerin dışlanması gerekliliğine işaret eder. Sosyal modernleşme ile toplumsal yapı karmaşık bir hal alır, kentleşme oranı yükselir ve toplumsal yaşama “bilimsel” değerler, düşünüş tarzları ve doğrular hâkim olur.³⁰ İnsanoğlunun etrafındaki dünyayı her yönüyle rasyonelleştirmesi, bilen ve harekete geçen özne olarak var olması beklenir.³¹ Bu haliyle özerk insanoğlu, doğayla ilişkilerinde kendi kurallarını koyar ve doğa üzerinde hâkimiyet kurma eğilimine girer. Hâkimiyet kurma, doğanın bilgisine ulaşmayı gerekli kılar ve bunu kolaylaştırmak da insanoğlunun etrafında olup bitenleri sınıflandırması, düzenlemesi ve planlamasıyla gerçekleşecektir. Bauman’ın da ifade ettiği gibi, düzenleme, planlama, özü itibariyle modernliğin ruhuna uygun rasyonel bir etkinliktir ve dünya, özünde düzenli bir bütünlüktür.³² Düzeni ve sınıflandırmaları bozma ya da tehdit etme eğiliminde olan ve düzenlemelerin dışında kalanlar, diğer bir deyişle denetlenemeyenler, uygunsuzlar, uyumsuzlar ve müphemler yani öteki olarak sınıflandırılabilirler.³³ Bauman bilginin iktidarına vurgu yaptığı modernlik tanımlamasında, şeylerin bilgisine ulaşarak kurulan iktidarın olayları denetim altında tutmayı ve önceden tahmin etmeyi sağlayacağını ve dolayısıyla toplum planlamasını ya da sosyal mühendisliği mümkün kılacağını belirtir.³⁴

Modernlik kavramı modernleşme kavramından farklı bir içerik barındırır. Modernleşme bir süreç veya süreçler toplamıdır. Modernite, bu süreçler içerisinde

---

³⁰ **Ibid.**

³¹ P. Wagner, **op.cit.**, s.4.

³² Z. Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), s. 56.

³³ **Ibid.**

³⁴ Z. Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev. Kemal Atalay (İstanbul: Metis Yayınları, 1996), s. 8-10.

belli sosyal yaşam biçimleri ve kültürlere işaret eder.³⁵ Geleneksel olarak sosyal bilimlerde, sekülerizm, demokrasi, ulus devlet, vatandaşlık, sanayileşme, şehirleşme gibi kavramlar moderniteyi nitelemek için kullanılır. Bu kavramlar listesine, bilimin üstünlüğü, aklın ve hukukun özerkliği, kamusal alanın varlığı, insan hakları, temel özgürlükler, özel mülkiyet ve bireycilik de eklenebilir.³⁶ Batı Avrupa toplumlarında yaşanan 18. yüzyıl Aydınlanma dönemi özelliği olarak moderniteye aktarılan tarihi doğrusal bir gelişme çizgisinde algılama eğilimi, ilerlemeye ve meta anlatılara olan inanç, kendini geçmişten farklılaştırma, sürekli olarak yeni ve farklı olanı üretme, değerler arasında bir hiyerarşi oluşturma niteliklerinin hepsi modernite ile özdeş tutulur.³⁷ Ancak, dönem olarak modern denildiğinde ya da modern olan toplum ile olmayanı ayırt etmeye kalkışıldığında güçlükler başlamaktadır. Moderniteye atfedilen birçok özellik değişik toplumlarda farklı yansımalarla kendini göstermekte ya da modern denen toplumlarda moderniteye atfedilen özellikler mevcut olmayabilmektedir. Seküler devlet, kapitalist ekonomi, çağa uygun sınıf, ırk ve sosyal cinsiyet sistemlerinin geliştirilmiş olması, bireyci ve seküler kültür anlayışı modern toplumları tanımlamada kullanılsa da³⁸ modern olarak adlandırılan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinde oluşturulan ideal modern toplum niteliklemlerinin ve söylemlerinin hepsinin bir arada bulunmadığına tanık olunmaktadır. Kumar, moderniteyi “yeni geleneği” olarak tanımlamaktadır.³⁹ Bu tanımlamaya göre Modernite sürekli olarak yenilik ve yeni şeylerin yaratılması olup bugünde yaşayan ve gelecek yönelimli olan bir yenilik teşvikidir. Modernite belli bir

---

³⁵ A. Martinelli, **op.cit.**, s. 8.

³⁶ C. Venn ve M. Featherstone, ‘Modernity’, **Theory, Culture and Society**, Cilt 23, 2006, s. 459.

³⁷ **Ibid.**, s. 462.

³⁸ S. Hall ve B. Gieben, (ed), **Formations of Modernity** (Cambridge, Oxford: Polity Press, 1995), s. 318.

³⁹ K. Kumar, **From Post-Industrial to Post-Modern Society** (Oxford: Blackwell, 1995).

zaman dilimini temsil ederken geleneksel olanı yeni olandan ayırır. Habermas'a göre Modernite aynı zamanda haklar ve özgürlüklerin yerleşmesidir ve Modernite projesi evrensel bir özgürleşme projesidir ve paradoksal olarak Batı toplumlarının yayılmasını da meşrulaştıran bir ideolojidir.⁴⁰ Wagner, modernitenin kelime olarak, kavramsal ve tarihsel olmak üzere ikili bir anlam taşıdığını belirtmektedir.⁴¹ Wagner'in kavramsal olarak belirttiği anlam, Yack'ın terminolojisiyle felsefi, tarihsel olan anlam da deneye dayalı (*empirical*) anlamına işaret etmektedir.⁴² Kavramsal anlamıyla modernite insanın sosyal dünyasının bilgisi olurken, tarihsel olarak modernite Batı'nın yani Avrupa'nın tarihidir ve bu bilgiyi tarihsel bir bilgi olarak analiz etmek de sosyal bilimlerin işi olmaktadır.⁴³ Wallerstein de modernite kavramını iki türde ve farklı tarihsel süreçlere ayırarak açıklamaktadır. Terimin ilk açıklaması ileri dönük ve pozitif bir anlam taşırken, ileri teknolojiye de işaret etmektedir. Sürekli bir yenilik ve teknolojik ilerleme modernite kavramı ile özdeş olmaktadır. Bu haliyle modernite gelip geçicidir ve materyal bir nitelik taşır. Wallerstein modernitenin bu kullanımı "teknoloji modernliği" (*modernity of technology*) olarak adlandırmaktadır.⁴⁴ Modernitenin ikinci anlamı ise materyal değil ideolojik bir içerik taşımaktadır. Modern olmak, Orta Çağ'a, dogmatizme ve otoritenin keyfiliklerine karşı olmak (*anti-medieval*) anlamındadır. İnsanlığın bilgiye sahip olarak eski olanın karşısında durması, aristokrasiye karşı demokrasinin savunulması gerekliliğini öngören bu yaklaşımı Wallerstein "özgürleşme

---

⁴⁰ J. Habermas, 'Modernity: An Unfinished Project', M.P. d'Entréves ve S. Benhabib (eds), **Habermas and the Unfinished Project of Modernity**, içinde (Oxford: Polity Press, 1996), s. 38-55.

⁴¹ P. Wagner, **op.cit.**

⁴² B. Yack, **The Fetishism of Modernities** (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1997).

⁴³ P. Wagner, **op.cit.**, s.5.

⁴⁴ I. Wallerstein, 'The End of What Modernity', **Theory and Society**, Cilt 24, 1995, s. 472.

modernliği” (*modernity of liberation*) olarak adlandırır.⁴⁵ Bu modernleşme, teknoloji modernliğinin olması gerektiğini iddia ettiği üzere teknoloji ile doğaya karşı zafer kazanılmasından farklı olarak insanın kendi üzerindeki zaferine işaret etmektedir. Düşünür, iki türe ayırdığı moderniteyi, tarihsel bir süreç olarak 15. yüzyıl ile 1789 Fransız Devrimi arası dönem, 1789–1968 yılları arası ve son olarak da 1968 sonrasında günümüze kadar geçen dönem olmak üzere üçe ayırır. Bu dönemlerde iki farklı modernitenin birbiriyle tarihsel ve niteliksel olarak ilişkili ve bir arada bulduklarını da eklemiştir.⁴⁶ Harvey de moderniteyi, standartlaşmış bilgi ve üretim koşulları altında, doğrusal ilerlemeye, mutlak hakikate ve toplumsal düzenlerin rasyonel biçimde planlanmasına olan güçlü inanç olarak belirtir.⁴⁷ Buradaki hakikatler, gelip geçici olan ve sürekli ilerleme eğilimindeki modern güncel gerçeklikler içerisinden çıkarılan, evrensel ve değişmez anlamındadır. Bu sayede ortaya çıkan Modernizm, pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist bir karakter taşır.⁴⁸ Tüm bunların toplamıyla Modernizm kavramı, modern dönemin özellikleriyle şekillenmiş tüm düşünce, bilgi ve kültür sistemine işaret etmektedir.

Foucault ise Kant’ın Aydınlanma hakkındaki görüşlerinden yola çıkarak, modernitenin bir tutum olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre modernite, bir insan topluluğunun görüşlerine ve tutumlarına işaret eden özellikleri (*ethos*), felsefi yaşamı ve kendinin eleştirel bir ontolojisi biçiminde bir tutum olmaktadır.⁴⁹ Foucault’nun modernitenin çıkış noktası olan Aydınlanma ile ilgilenmesinin sebebi

---

⁴⁵ **Ibid.**

⁴⁶ **Ibid.**

⁴⁷ D. Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran (İstanbul: Metis Yayınları, 1997), s. 23–53.

⁴⁸ **Ibid.**, s. 50.

⁴⁹ M. Foucault, ‘What is Enlightenment’, P. Rabinow (ed), **The Foucault Reader** (New York: Pantheon Books, 1984), s. 42.

ne Aydınlanma'ya atfedilen evrensellik ne de hümanist doktrinlerdir. Foucault'ya göre Aydınlanma özünde bugüne yansıtılan belirli bir tutumdur ve hümanizm de değer yargılarına bağlı bir temalar dizisidir.⁵⁰ Foucault bu durumun Aydınlanma'nın ileri sürdüğü görüşlerle hem çeliştiğini hem de bu görüşlere karşı olduğunu belirtir.⁵¹ Foucault'ya göre, tarihsel olarak çağımızın kalıcı eleştirisi ve kendimizin kalıcı ve özerk biçimde yeniden yaratılması olarak tanımlanan felsefi ethosların yine kalıcı bir tutum olarak harekete geçirilmesi Aydınlanma'dır.⁵² Eleştiri, sınırların yansıtılmasını ve analiz edilmesini içerirken, özerklik bu sınırların ihlallerini (*transgression*) içerir. Yani Foucault'nun modernite dediği şey 'insanı varlık olarak özgürleştirmez, kendi kendini üretme görevi ile yüz yüze bırakmaya zorlamaktadır'.⁵³ Aydınlanma'nın altın çağı, geleceği ve geçmişi olmadığına göre modernite bugünün tarihsel-pratik bir eleştirisidir. Modernite bu yaklaşımla ne bir kuram ne de kalıcı bir bilgi yapısıdır, sadece bir tutum ve ethostan ibarettir.⁵⁴ Bu tutum ve ethos ise 'bizim ne olduğumuzun ve aynı zamanda bize dayatılan sınırların tarihsel analizi ve de bu sınırların ötesine geçme olasılığının bir denemesidir'.⁵⁵ Foucault'ya göre bu modern tutumun başlıca dört özelliği bulunmaktadır: geleneği kırma bilinci, bugünü kahramanlaştırma isteği, kendi kendisiyle ilişkisi ve sanat yoluyla kendini gerçekleştirme.⁵⁶ Foucault modernitenin, klasik çağla alakalı olan temsil sisteminden, beşeri bilimlerde anlatılan epistemik özneye odaklı yeni logolara

---

⁵⁰ **Ibid.**

⁵¹ **Ibid.**

⁵² **Ibid.**

⁵³ **Ibid.** ve A. Richters, 'Modernity-Postmodernity Controversies: Habermas and Foucault', **Theory, Culture and Society**, Cilt 5, 1988, s. 617.

⁵⁴ N. F. De Oliveira, **On The Genealogy of Modernity: Foucault's Social Philosophy** (New York: Nova Science Publishers, 2003), s. 132.

⁵⁵ M. Foucault, 'What is Enlightenment', **op.cit.**, s. 50.

⁵⁶ **Ibid.**, s. 39-42.

(ayırmaçlara) doğru kayması ile kendini belli ettiğini ileri sürmektedir.⁵⁷ Aydınlanma öncesi klasik bilgide, bilen özne insan ve bilgi nesnesi ikiciliği mevcuttur. Bilen özne nesneyi ve nesnenin sözcüklerdeki niteliklerini temsil eder ve bu sözcükleri, inceleme nesnelerini sınıflandırmak için kullanır.⁵⁸ Modern bilimlerde önce yaşayan organizmalar daha sonra insan bilgi nesnesi olmuştur. Oysa insan önceleri yalnızca bilgi öznesidir. Modern dönemde hem doğa bilimleri hem sosyal bilimlerde bu içkin karakteristik görülür. Modern bilgideki içkinlik, yeni iktidar ve tahakküm biçimlerini de mümkün kılar. İnsan bilimlerinin gelişmesiyle modern iktidar toplumsal olana nüfuz etmeye başlar ve pozitif biçimde işleyerek insan bedenlerini bireyleştirir, normalleştirir ve toplumsal olanın (ekonomik, askeri, demografik olarak) yeniden üretilmesine uygun biçimde seferber eder.⁵⁹

Şiddet eylemlerinin Aydınlanma Çağı gelişmelerinden bir kopuş olduğu ve çatışmaların kökeninin çok eski zamanlardan kabileler arasındaki anlaşmazlıklardan geldiğini ve Yugoslavya örneğindeki gibi bazı yönetim sistemlerinin (sosyalist rejim) bu anlaşmazlıkları sadece bastırдыğı ve geciktirdiğini ileri süren görüşler olmuştur.⁶⁰ Fakat daha derin bir bakış açısı sunulduğunda, 20. yüzyıldaki savaşların, tanımlanmış grupların öldürülmelerinin, Aydınlanma ve Fransız Devriminden sonra, Batı'nın çirkin arka planı ve modernitenin beraberinde taşıdıklarından olduğu görülebilmektedir. Bu yüzyıldaki şiddet, modernitenin tanımlayıcı nitelikleriyle açıklanabilmektedir. Yeni savaş teknolojilerinin birleşimi ve yıkıcı gücü, devletin gözetim gücünü artıran yeni yönetim teknikleri, halkı, devlet politikalarının “seçen

---

⁵⁷ M. Foucault, **The Order of Things** (London: Tavistock, 1970), s. 390-399.

⁵⁸ S. Lash, *Modernite mi Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi*, M. Küçük (ed), **Modernite versus Postmodernite**, içinde (Ankara: Vadi Yayınları, 1993), s. 142.

⁵⁹ **Ibid.**

⁶⁰ Bu görüş için bkz. R. D. Kaplan, **Balkan Ghosts: A Journey through History** (New York: St. Martin's Press, 1993).

nesneleri” haline getiren ve nüfusu ulus, ırk gibi sert çizgilerle çizilmeye çalışılan kategorilerle tanımlayan ideolojilerin ortaya çıkması ve yaygınlaşması modernitenin tanımlayıcı özellikleridir. Modernitenin 20. yüzyıldaki önemli teorisyenlerinden Max Horkheimer ve Theodor W Adorno, Ulusal Sosyalizmi ve Yahudi soykırımını, Aydınlanma’nın “araçsal rasyonalitesi” (*instrumental rationality*) olarak tanımlamaktadırlar.⁶¹ Yani, rasyonel insan ve rasyonel yönetimin olağan sonucu olarak soykırım gerçekleşmiş olmaktadır. Hannah Arendt, 19. yüzyılın yeni emperyalizmi ile birlikte kitlesel toplulukların yükselişi ve klasik tanımlamadaki siyasi alanın sınırlı tanımlamasının çözülmesi ile ardı ardına gelişen ırkçılığı 20. yüzyılın felaketlerinin kökeni olarak göstermektedir.⁶² Zygmunt Bauman ise Frankfurt Okulu temsilcilerinden olan Horkheimer ve Adorno’nun ileri sürdüğü tezi daha fazla vurgulayarak, ancak Aydınlanma’ya odaklanmadan açıklamayı uygun bulmuştur. Bauman, toplumların karakterini şekillendiren devlet pratiklerinin zararlı sonuçları üzerinde durmakta ve yine Adorno ile Horkheimer ile benzer biçimde, modernitenin korkulması gereken bir olgu olduğunu belirtmektedir.⁶³

Giddens ise modernliği kurumsal boyutlarda ele almayı tercih etmiştir ve bu çerçevede kapitalizm, endüstriyalizm, askeri iktidar ve gözetim altına alma modernliğin kurumsal boyutlarını oluşturur.⁶⁴ Bu dört kurumsal yapıda kapitalizmi, rekabetçi emek ve ürün piyasaları bağlamında sermaye birikimi; endüstriyalizmi, doğanın dönüştürülmesi ve “yapay çevre”nin gelişimi; askeri iktidarı, savaşın endüstrileşmesi bağlamında şiddet araçlarının kontrolü; son olarak da gözetlemeyi,

---

⁶¹ M. Horkheimer ve T. W. Adorno, **Dialectic of Enlightenment**, çeviren John Chumming (New York, 1972).

⁶² H. Arendt, **The Origins of Totalitarianism** (Cleveland: Meridian Books, 1958).

⁶³ Z. Bauman, **Modernity and the Holocaust**, (Cambridge: Polity Press, 1989), s. 9- 17.

⁶⁴ A. Giddens, **Modernliğin Sonuçları** Çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), s. 61-68.

ulus devletin enformasyon ve toplumsal denetleme yoluyla vatandaşlarını kontrol altında tutması olarak açıklamaktadır.⁶⁵ Hiçbir modern öncesi devlet, ulus devlet yapısında geliştirilmiş yönetsel eşgüdüm düzeyine erişememiştir. Bunun sebebi yine Giddens'a göre, devletin gözetim kapasitesinin yüksek oluşu ve şiddet araçları üzerindeki tekeli ile teknoloji yoluyla vatandaşları hakkında bilgiye ulaşabilme ve "sapkın" olanları hukuki yaptırımla denetleyip cezalandırabilme yeteneğinin gelişmiş olmasıdır.⁶⁶

Modernizmin kurumsal yansıması olan modern devletin geleneksel tanımında, siyasi organizasyon, sınırları belirli bir toprak parçası üzerindeki egemenlik, yargı yetkisi ve fiziksel güç kullanımı üzerindeki kontrol birbiriyle sıkı ilişki içerisinde tanımlanmaktadır.⁶⁷ Tilly'ye göre modern, merkezileşmiş ve rasyonel yönetim, zorlama mekanizmalarının kurulmasının toplam bir sonucu olmuştur. Bu mekanizmalar, diğer devletlerden gelebilecek olan savaş tehditlerine karşı durabilmek için savaşa hazırlık yapmak yoluyla geliştirilmiştir.⁶⁸ Güçlü bir devlet yapısı için gerekli olan şey Tilly'e göre savaştır. Orta Çağın sonlarında değişen askeri taktikler ve yeni askeri donanımlar savaşın maliyetini artırmış, kurulan düzenli orduların beslenebilmesi için bu mali dayanak gerekli olmuş ve yöneticileri halktan daha düzenli vergi toplamaya yönlendirmiştir.⁶⁹ Bu geliri düzenli kılmak için de zorlayıcı ve bürokratik mekanizmalar kurulmuştur.⁷⁰ Dolayısıyla modern devletin kuruluş sürecinde savaş yapma yetisi vardır. Gorski bu

---

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*, s. 64.

⁶⁷ C. Tilly, *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press, 1975), s. 27.

⁶⁸ C. Tilly, *Coercion, Capital and European States, AD 990–1992* (Cambridge: Blackwell, 1992), s. 75.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 67.

⁷⁰ *Ibid.*

“saldırgan” yaklaşımın modern devleti sadece askeri, siyasi ve ekonomik bir yapı olarak gördüğünü belirtmektedir.⁷¹ Oysa Gorski’ye göre modern devlet için yapılan bu tanımlar eksik kalmaktadır. Devlet sadece idari, askeri ve polis güçlerinden oluşan bir organizasyon değil, aynı zamanda pedagojik, ideolojik ve doğrulayıcı (*corrective*) bir yapıdır.⁷²

Modern devletin askeri, ekonomik ve siyasi yönlerine ayrıcalıklı yer veren bu tanımlamaların ve geleneksel yaklaşımların devletin ideolojik gücünü ikincil konumda bıraktığı açıktır. Daha da önemlisi ne geleneksel ne de ideolojik güce vurgu yapan devlet tanımlamalarında devletin, askeri, siyasi ve ekonomik ve hatta ideolojik olan işlevlerini yerine getirirken kullandığı yöntemlerden önemli biri olan sembolik güç yer tutmaktadır. Bourdieu sembolik gücün, “verili olanı kurma gücü” (*power to constitute the given*) olduğunu belirtmektedir.⁷³ Aynı zamanda görüneni doğal, kaçınılmaz ve apolitik kılmak yetisi de sembolik güç anlamına gelmektedir.⁷⁴ Bourdieu sembolik güç uygulama kapasitesinin modern devletin tanımlayıcı karakteristiği olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁵ Devlet, şiddet tekeli elinde bulundurmasına paralel olarak sembolik şiddet kullanma tekeli de elinde bulundurmaktadır.⁷⁶ Sembolik güç niteliksel bir gelişmişliği ifade eder ancak mutlak ve değişmez bir güç olmadığı da açıktır. Örneğin, nüfus kayıt sistemleri, vergi listeleri, toprak alım satımı ya da daha genel bir ifadeyle, insanları ve toprakları idari

---

⁷¹ P. Gorski, ‘Calvinism and State Formation in Early Modern Europe’, G. Steinmetz (ed), **State/Culture: State Formation After the Cultural Turn**, içinde (New York: Cornell University Press, 1999).

⁷² P. Gorski, **The Disciplinary Revolution: Calvinism and the Rise of the State in Early Modern Europe** (Chicago: University of Chicago Press, 2003), s. 165–166.

⁷³ P. Bourdieu, **Language and Symbolic Power** (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1991), s. 170.

⁷⁴ **Ibid.**

⁷⁵ P. Bourdieu, ‘Rethinking the State: Genesis and the Structure of the Bureaucratic Field’, **Sociological Theory**, Cilt 12, No 1, Mart 1994, ss. 1-19.

⁷⁶ **Ibid.**

amaçlar için açık/okunaklı (*legible*) hale getiren stratejiler, hem coğrafyayı hem toplumu devlet ile ilgili ve bağlantılı hale getirmeye yardım etmektedir.⁷⁷ Mann'ın tabiriyle “otoriter iktidar” (*authoritative power*) yani belirli emirler vererek bilinçli itaati sağlama kapasitesi devletlerin önemli bir özelliğidir. Devlet pratiklerinin doğal, kaçınılmaz ve kendi kendini kanıtlar biçimde faydalı olduğu fikri yoluyla sosyal yaşamı düzenleme kapasitesi olarak adlandırılan yaygın iktidar (*diffuse power*) Ruanda örneğinde otoriter iktidarın gerisinde bir etkiye sahiptir.⁷⁸

Devlet kavramı, üzerinde uzlaşmaya varılmış bir kavram değildir. Devleti tanımlarken kullanılan analiz düzeylerinin kurumsal (*institutional*) veya işlevsel (*functional*) temelde açıklanma farklılığı bu uzlaşmazlığın temel kaynağıdır. Yani, bir siyasi yapının kurumsal olarak nasıl oluştuğu ya da bu yapının neleri yerine getirdiği düzeyinde inceleme farklı yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Aslında, genel kabul gören devlet tanımları çoğunlukla kurumsal olmak üzere iki yaklaşımın bileşimi şeklindedir. Buna göre devletin, görevleri ve faaliyet alanları farklılaştırılmış (*differentiated*) kurumlar ve bu kurumların eşgüdümlü ilişkiler içinde olması, siyasi ilişkilerin merkezden çevreye ulaştığı merkezilik özelliğine (*centrality*) sahip olması, sınırları belirli olan toprak parçasının varlığı (*territoriality*), son olarak, ülke sınırları içinde yaşayan insanlar üzerinde kuralları bağlayıcı kılacak fiziksel güç araçlarının tekeli elinde bulundurulması (*monopoly on violence*) gerekir.⁷⁹ Modern devlet denildiğinde ise bu özelliklere ek olarak ulusal

---

⁷⁷ J. Scott, **Seeing Like a State** (New Haven: Yale University Press, 1998).

⁷⁸ M. Mann, **The Sources of Social Power**, Cilt 1, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s. 8.

⁷⁹ C. Tilly, **The Formation of National States in Western Europe**, *op.cit.*, s. 27; M. Weber, *op.cit.*, s. 64; M. Mann, ‘The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results’, M. Waters (ed), **Modernity: Critical Concepts**, Cilt III, içinde (London, New York: Routledge, 2001), s. 314 ve G. Poggi, ‘The Nature of the Modern State’, M. Waters (ed) içinde, *op.cit.*, s. 265-278.

yapı ve ulus bilinci, demokratik meşruiyet, vatandaşlık, hukukun üstünlüğü, bürokratik yapı, ekonomik ve teknolojik gelişmişlik özelliklerini de eklemek gerekmektedir.⁸⁰

Görüldüğü üzere, yukarıda anlatılan modern kuramlar ve modern devlet özellikleri ile Ruanda gibi bir Afrika ülkesinde gerçekleşen modern nitelikteki soykırım suçunu açıklamak ilk bakışta güç gibi görünse de modern devlete has özelliklerin Ruanda'ya aktarılmış olması ve bunun Ruanda'daki mevcut yapı ile birleşmesi sonucu ortaya çıkan yapı, modern olgularla kurulu soykırımı açıklayı mümkün kılmaktadır. Modernitenin yarattığı kimlikler, kategoriler ve devletlerin yönetim teknikleri ile bireylerin yaşamlarındaki etkisi gibi modern devlete has olan özelliklerin Ruanda'da var olduğu ve bunların soykırım eylemleri sırasında belirgin olarak ortaya çıktığını açıklayabilmek üzere kuramsal bir alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenecek olan modern kimliklerden ırk kategorisi de bu anlamayı kolaylaştırmaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

---

⁸⁰ G. Poggi, 'The Nature of the Modern State', M. Waters (ed) içinde, **op.cit.**

2- Modern Irk Söylemi ve Irk Kurgusunun Tarihsel Seyri

İnsanoğlunu kategorilere ayırarak düşünme, algılama ve anlama çalışmaları modern yaşamın ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Irk, ulus gibi kategorizasyonlar dildeki düşünme araçları olduğu gibi toplumun, devletlerin, uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun temel örgütlenme biçimlerini oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca insanoğlunun kendini algılamasında ve kimliğinde temellerden birisi haline de almıştır. Günümüz dünyasını, hukuku, siyaseti bu kavramları temel almadan ya da kullanmadan açıklamak olanaksızlaşmıştır.

Irk ya da ulus gibi kavramlar nasıl günümüzdeki kullanımında olduğu gibi yaygın, normalleşmiş, doğal olan ve hep var olmuş gibi davranılan kavramlar haline gelmiştir? Ya da bu kavramlar kullanıldığında neden ek bir açıklamaya ihtiyaç duyulmamaktadır? Farklı anlamlar yüklenmesine, farklı kullanıldığı dönemler olmasına ve eleştirilmesine rağmen bu kavramlar gündelik yaşamdaki kullanıma kadar yerleşmiştir. Peki, bu kategoriler dünya üzerindeki insan çeşitliliğini nasıl temsil eder hale gelmiş, nasıl verili olarak algılanan kategorilere dönüşmüş ve sadece bir kategoriye ait olduğu için insan toplulukları yok edilmeye çalışılmıştır? Çalışmanın bu bölümünde yukarıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

Irk kelimesinin kökeni bilinmemekle beraber 14. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı, 16. yüzyılda ise açık biçimde telaffuz edildiği bilinmektedir. Poliakov'a göre ırk kelimesi Arapça "ras"dan gelmektedir ancak bu iddia tartışmalıdır.⁸¹ Tartışmalı olmayan nokta 16. yüzyılda Almancada ve Latince de ırk kelimesine rastlandığıdır. Irk kategorizasyonunun niçin ve nasıl

---

⁸¹ L. Poliakov, **The Aryan Myth: A History of Racist and Nationalist Ideas in Europe**, Çeviren E. Howard (New York: Basic Books, 1971), s. 136,137.

başlatıldığı daha doğrusu önemli bir sınıflandırma şekli halini aldığı tartışmalıdır. Kelimenin kökeninin dahi Arapça, Latince, Almanca dillerinden hangisinden geldiği kesinlik kazanamamıştır.⁸² Banton ve Harwood'a göre kelimenin İngilizce yazılı metinlerdeki ilk kullanımı 1508'de William Dunbar'ın yazdığı bir şiirde geçmektedir. Irk kavramının Batı dünyasında 1700'lerden sonra kullanımının yaygınlaştığı açıktır.⁸³ Daha sonraki yüzyıllarda ırk kelimesi sıklıkla insanların veya bir kategoriye dâhil edilmek istenen şeylerin sınıflandırması olarak kullanılmıştır.⁸⁴

15. yüzyıldan itibaren yaklaşık üç yüz yıl süren denizaşırı yolculuklar, yeni yerlerin keşfedilmesi ve bu toprakların fethedilmesi ile birlikte Avrupalılar, bildiklerinden ve hayal ettiklerinden çok daha fazla çeşitlilikle karşılaşmışlardır. Bu çeşitliliklere uyum sağlama çabaları, yeni fikirler geliştirmeyi gerektirmiştir. Farklılıkları anlamak için yeni yollar geliştirmeye ve yeni politikalar üretilmeye başlanmıştır. Yeni yerler keşfeden devletler, elde ettikleri ekonomik faydaların da yardımıyla kendi siyasi ve ekonomik içyapılarında daha tutarlı, daha fazla otorite kurabilen ve devlet olarak daha fazla iddiaya sahip olabilen kurumlar oluşturabilmişlerdir. Keşiflerle değişen, zenginleşen, farklı insan topluluklarına ilişkin tecrübeler edinen Avrupa devletlerinde, entelektüel ve siyasi hayattaki farklılıklar ortaya çıkmış, insana, insan çeşitliliğine ilişkin algılamalar değişmiştir.

Denizaşırı keşifler sonucunda Avrupalıların kolonileştirdikleri yerlerde yaşayan insan topluluklarının kaderlerinde fazlasıyla etkili olmuşlar, toprakları sadece keşfetmek ya da fethetmekle kalmayıp, farklı olan ve kendilerinden sosyal,

---

⁸² M. Banton ve J. Harwood, **The Race Concept** (New York: Praeger, 1975), s. 13.

⁸³ E. D. Weitz, **A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation** (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2003), s. 22.

⁸⁴ L. T. Outlaw (Jr.), **On Race and Philosophy** (New York and London: Routledge, 1996), s. 225.

siyasi ve biyolojik olarak aşağıda g6rd6kleri insan topluluklarını k6leleştirmişlerdir. 6zellikle 18. y6zyıl literat6r6nde yoğun olarak g6zlenen insanın bir t6r olarak sınıflandırılması sorunsalı, 15. y6zyıldan itibaren uygulanan Amerika ve Afrika kıtasındaki k6leleştirmelerle doğrudan bağlantılıdır. 18. y6zyılda gelindiğinde d6nyanın değişik yerlerinde kolonilere sahip Batılı devletler i6in k6lelik yerleşmiş ve olağan karşılanan bir kar sağlama bi6imi ve ekonomik yapının gerekliliği halini almıştı. Ancak, 6zellikle Afrikalılar yani ten renkleri siyah olanlar, Avrupa devletlerinin tarihsel ve felsefi gelişim seyrine ters d6řt6đ6n6 d6ř6nd6rtecek bi6imde ama ticari kapitalizmin seyri ile uygun olarak k6leleştirilmişlerdi. B6ylece k6lelik, sadece ten rengi ile ilintilendirilerek beyaz olmayan her deri rengi değersizleştirilmiştir.

Irka dayalı k6leleştirme 6zerinde tartışmalı bir6ok fikir bulunmaktadır. Tartışmanın temeli ırka dayalı k6leleştirmenin nasıl ve neden başladığına ilişkindir. Kimi yazarlar Avrupalıların siyahları k6leleştirmelerini, keşifler sırasında karşılaştıkları siyahları kendilerinden farklı algılama ve bu nedenle 6nyargı oluşturarak hareket etmelerine bağlamaktadır.⁸⁵ Yerli Amerikalılar gibi kendilerinden g6rd6kleri beyazları ise k6leleştirmedikleri a6ıklamasını yapmaktadırlar.⁸⁶

---

⁸⁵ İnsan toplulukları arasındaki farklılıkların a6ık bi6imde ifade edilmesinde veya hukuk konusu haline getirilerek yasalara yansıtılmasında sadece 6nyargının s6z konusu olduğunu kabul ederek, bu yaklaşımla k6lelik ve ırkı a6ıklamaya 6alışsak bile bu dar yaklaşım dahi 20. y6zyılda ger6ekleşmiş olan soykırımları a6ıklamada 6nemli yer tutacaktır.

⁸⁶ Bu yaklaşım i6in bkz.,D. Eltis, 'Europeans and the Rise and Fall of African Slavery in the Americas: An Interpretation', **American Historical Review**, Cilt 98, No.5, 1993, s. 1399-1423 ve bkz., D. B. Davis, 'Looking at Slavery from Broader Perspectives', **American Historical Review**, Cilt 105, No.2, 2000, s. 452-466. Ayrıca bkz. I. Berlin, **Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America** (Cambridge: Harvard University Pres, 1998).

Diğer bir görüşe göre, Avrupalı tüccarlar için Afrikalıları köleleştirmek daha kolay ve ekonomik olduğu için bu yola başvurulmuştur.⁸⁷ Kölelik ve köleleştirme kavramları Ruanda örneğinde ve soykırım konusunda ilintisiz gibi görünse de ırkçılık ve ırk kavramının günümüzdeki kullanılan şekliyle ortaya çıkmasının kaynağının kölelik kurumlarında yattığı kabulü bu yaklaşıma açıklık getirebilecektir.⁸⁸

Kölelik ve ırk üzerine yazılanlar arasında bir klasik kabul edilen kitabında Eric Williams, köleliğin ırkçı yaklaşımın bir sonucu değil, ırkçılığın ve ırkçı yaklaşımın koloni devletlerinin gittikleri yerlerdeki halkı köleleştirmeleri sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir.⁸⁹ Ruanda örneğinde yapılacak vurgu köleleştirme üzerine değil, Almanya ve Belçika'nın burayı kolonileştirmelerinin ardından bıraktıkları ırkçı algılama ve toplumun kategorizasyonu üzerine olacaktır. Irk düşüncesi, Avrupalıların, Afrikalıların ve Amerikan yerlilerinin karmaşık etkileşimi sonucunda formüle edilmiş ve farklılığın insan bedeninde arandığı ve yine insan bedeni ile ilgili sabitlenmiş bir hiyerarşi kurulması ile sonuçlanmıştır. Avrupalılar hiyerarşinin en üstünde, Afrikalılar da en altında yer almıştır. Koloni yönetimlerinin kanunları içerisinde ırk kavramına en fazla vurguyu yapan, farklı gruplar arasındaki evliliklerin yasaklanmasıdır. Örneğin bir siyahla beyazın evlenmesine yasak getirilirken hem ırk olarak tanımlanan farklı grupların sınırı keskin biçimde çizilmiş

---

⁸⁷ Ekonomik temelli yaklaşım için bkz., W. D. Philips, Jr., **Slavery from Roman Times to the Early Transatlantic Trade** (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985), s. 173-184.

⁸⁸ Irk kavramının günümüzdeki kullanım şekline gelene kadar bu kavrama farklı anlamlar yüklendiğine ve günümüzdeki kullanım şeklini 19. yüzyılda aldığına ilişkin görüş için bkz., I. Berlin, **op.cit.**

⁸⁹ E. Williams, **Capitalism and Slavery** (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944), s. 7.

hem de ırk kavramının kendisine katkı yapılmış, meşru kılınmış olmaktadır.⁹⁰ Eski çağlarda Yunanların ve Yahudilerin kültürel ve çevresel olarak algıladığı farklılık kavramı, değişik anlamlar yüklenmiş ve değişmiş bir farklılık algılamasına dönüşmüştü.⁹¹ Artık modern çağdaki farklılık insan bedeninde kökleşmekte ve insan kötü veya iyi olarak tanımlanabilir bir varlık halini almaktaydı. Aynı zamanda her topluluk kendi ırkı olarak tanımladığı gruplarına yönelerek hem toplulukların kendi içinde homojenleşmesi eğilimi hem de ırk kavramının kendi kendini beslemesi durumu da ortaya çıkmaktaydı.⁹² İnsanları sabit, değişmez kategorilere yerleştirme çabası, koloni yönetimleri kanunlarıyla birlikte ve sosyal pratiklerin de katkısıyla ırk temelli yaklaşımı yerleştirmiş ve kimikleştirme türü olarak insan topluluklarının hayatında yerini almıştır.

Hannah Arendt'e göre Batı dünyasında insana ilişkin algılamaları radikal biçimde farklı yorumlayan kişi Thomas Hobbes'tur. Hobbes, kendi egoist istekleri peşinde koşan ve savaş hali durumu içerisinde bulunan varlıklar olarak insanı tanımlarken, Hıristiyan inancısındaki insanda hem günahkâr hem erdemli taraflar bulunduğu görüşünü sekülerize etmiş olmaktadır.⁹³ Hıristiyan inancısının zayıflaması insanda bulunan şeytani ve günahkâr yönlerin bireyin kendi içinde değil dışarıdan olan bireyler veya gruplarda aranmasını kolaylaştırmıştır. Hıristiyan inancısında İsa'nın bedeninde tüm Hıristiyan topluluğunun sembolleştiği inancı mevcuttur. Hıristiyan inancı zayıfladıkça insan bedenindeki ruhani sembolleştirilme yerini içsel

---

⁹⁰ K. Fischer, **Suspect Relations: Sex, Race, and Resistance in Colonial North Carolina** (Ithaca: Cornell University Press, 2002), s. 86.

⁹¹ E. D. Weitz, **A Century of Genocide, op.cit.**, s. 24.

⁹² İleride detaylı olarak görüleceği gibi Ruanda örneğinde önce beyaz ve siyahlar arasında hatta daha sonra da siyahlar arasında da hiyerarşi ve ırksal farklılık oluşturulmuş ve daha uzun boylu olan ve bedensel olarak beyazlara daha yakın olan Tutsilerin, Hutulara üstünlüğü kabul edilmiş, yönetimde olmaları kabul görmüştür.

⁹³ H. Arendt, **op.cit.**, s. 139-143.

değeri temsil eden dışsal görünüme bırakmıştır. Fransız filozof Jean Bodin, insan özelliklerinin doğadan geldiğini ve iç varlığın yine insan bedeninde açığa vurulduğunu belirtmiştir.⁹⁴ Montesquieu da insan türlerini ve karakteristik özelliklerini yaşadıkları bölgelere ve iklimlere göre sınıflandırmıştır. Doğal olarak kuzeyin İskandinav, İngiliz kökenli insan topluluklarını överken, Afrikalı siyahlar için bilge bir varlık olan tanrının, böylesi çirkin siyah bir bedene iyi bir ruh koyduğuna inanmanın mümkün olmadığını söylemiştir.⁹⁵ Montesquieu bunları söyleyerek, insan gruplarına deri rengine bağlı olarak sonsuza dek değişmeyecek olan özellikler atfetmiştir. İkinci olarak, fizyonominin iç varlığı yansıttığını iddia etmektedir. Ayrıca bir grubu, yani Afrikalıları, seçenler sınıfına dahi katılmayı beceremeyeceklerini ileri sürmüş ve deri rengini bir işaret olarak doğallaştırmıştır. Tüm bu ifadeler ırk temelli düşünüş için önemli dönüm noktaları olmuştur.⁹⁶

Hiyerarşi üzerine kurulu ırk düşünüşü, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde tüm insanlar/vatandaşlar arasında eşitlik söylemi ile geçerliliğini ve etkinliğini yitirmiş gibi görünse de, iki devrim ve bağımsızlık hareketi de ulus tanımlaması için vatandaşlık bağı ile bağlı siyasi topluluk ve dil ve kan bağı ile bağlı kültürel ve etnik bir topluluk kavramları arasında gidip gelmiştir. Aristokrasinin yararına işleyen ırk düşüncesini ve hiyerarşik algılamayı tersine çevirip, aristokrasinin bir ulusun üyeleri olamayacağını, çünkü toplumsal düzende bir yük oluşturduklarını ileri süren bir görüş de mevcuttur. Sieyès'in ileri sürdüğü bu düşünüşte sosyal fayda ve biyolojik sağlık temel kavramları oluşturmuştur. Aristokrasinin toplumsal sağlık açısından

---

⁹⁴ I. Hannaford, **Race: The History of an Idea in the West** (Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 1996), s. 155-158.

⁹⁵ **Ibid.**, s. 197-202.

⁹⁶ **Ibid.**

faydalı hiçbir aktiviteleri yoktur. Bu nedenle toplumun parçası olmalarına da gerek yoktur.⁹⁷ Bu iki kavramın da soykırım örneklerinde kullanıldığını görmek mümkündür. Sosyalizmden Liberalizme, Faşizmden Milliyetçiliğe bu kavramlar sıklıkla ırkçı bir renk de katılarak kullanılmış ve modernitenin en yaygın kullanılan kavramlarından olmuştur.⁹⁸

İrk kavramının günümüzdeki anlamlarını kazandığı zamanı bulmak için 18. yüzyılda Aydınlanma Dönemindeki sosyal algılamalara bakmamız gerekmektedir. Organize eden ve sınıflandıran bir kavram olarak ırk, modernite ile farklı anlamlar kazanmıştır. İlk olarak 18. yüzyılda Jeoloji, Zooloji ve Anatomi alanlarında ırk temelinde kategorizasyonlar yapılmaya başlanması ile insan toplulukları arasındaki farklılıkların anlaşılmasının kolaylaşacağı düşünülmüştür. 18 yüzyılda bilimde ve sosyal düşünce alanındaki gelişmeler canlı varlıkları ve dolayısıyla insanı kategorileştirerek yeni algılama ve anlama yöntemlerinin gelişmesine yol açmıştır. İnsanın doğadaki yeri, bir Aydınlanma dönemi buluşu olan Antropoloji alanının temel mantığı olduğundan, bu alanın doğuşunun ve gelişiminin, insan çeşitliliği üzerindeki çalışmalara ve bu konuda bilgi birikimi oluşturulmasına katkısı büyük olmuştur. İnsanoğlunu doğada anlamaya çalışmak, insan çeşitliliği içerisinde bir düzen çıkarabilmeyi gerektirmiştir. İnsan çeşitliliğiyle en fazla karşılaşanlar, dünyanın çeşitli yerlerindeki keşiflerinden dolayı Avrupalılar olmuştur. 18. ve 19. yüzyıl teorisyenleri de anlamayı kolaylaştırmak için oluşturdukları düzeni hiyerarşik biçimde gerçekleştirmiş ve üstün olan, olmayan insan türleri ve ırkları biçiminde belirlenmiştir. Farklılık ve üstünlük söylemi üzerine kurulu olan ırk söylemi,

---

⁹⁷ W. H. Sewell, Jr., **A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbé Sieyès and “What is the Third Estate?”** (Durham: Duke University Press, 1994), s. 58, 59.

⁹⁸ E. D. Weitz, **A Century of Genocide, op.cit.**, s. 30.

“doğal” olan ve değişmeyen bir dilin ve kültürün aynı ırka mensup kişilere aktarıldığını öngörmektedir. İrk temelinde sınıflandırma tipolojik düşünmeye katkıda bulunmuştur. Tipolojik düşünme tarzı, bir kavramsallaştırma biçimi olarak dönemin bilimsel pratiğinin temelini oluşturmuştu ve insan gruplarının ve “saf” insan türlerinin sınıflandırılmasında kullanılmaktaydı.⁹⁹

18. yüzyıl sonlarında, ırk temelindeki düşüncelerin siyaset ve din ile bağlantılı olan yaklaşımları artık değişmez niteliğe bürünmeye başlamıştır. Bilim insanlarının, insan bedeni ve evrimi üzerindeki çalışmaları da bu değişmez kategorileri doğrulamıştır. Bu paralel gelişme, Linnaeus’un sınıflandırmalarında ve onun peşi sıra canlıların sınıflandırılması üzerine çalışmalar yapan diğer bilim insanlarında ve ırk temelinde düşünen sosyal bilimcilerde açık biçimde gözlenmeye başlamıştır. Botanist Linnaeus 18. yüzyılda bilinebilen tüm bitki türlerini sınıflandırmasıyla ün kazanmıştı. O dönemin bilim insanları bitkilerin, hayvanların ve diğer nesnelere hangi kategoriye ait olduğunun bilinebilmesinin, tanrının evrende çizdiği planın çözülebilmesi olarak görmekteydiler.¹⁰⁰ 19. yüzyıldaki ırk teorisyenleri canlı nesnelere bakışlarında bu yaklaşımdan fazlasıyla etkilenmişlerdir. 19. yüzyılda yazdığı *On the Natural Variety of Mankind* adlı kitabı ile Johann Friedrich Blumenbach, hem insan türleri arasında bir birlik olduğunu yani, bir tür olarak insanın varlığını iddia ediyor hem de bu türün kendi içindeki çeşitliliğine işaret ederek bu çeşitliliği anlamının tek yolu olarak bilimsel gözlemi öneriyordu. Antropoloji biliminin öncülerinden olan Blumenbach, Beyazlar (*Caucasian*), Moğol (*Mongolian*), Etiyopyalı (*Ethiopian*), Amerikan ve Malay olmak üzere beş insan

---

⁹⁹ H. Arendt, **op.cit.**

¹⁰⁰ M. Banton ve J. Harwood, **op.cit.**, s. 46.

grubu belirlemiştir.¹⁰¹ Blumenbach'dan günümüz Antropolojisine kadar tartışılan konu, kaç tür olduğu ve hangi türler olduğu üzerinedir.¹⁰² Charles Lyell'in jeolojik keşifleri ve Galapagos Adaları'ndaki ünlü gezilerinde yaptığı gözlemler de "bilimsel" olarak nitelenen kategorizasyonlara katkıda bulunmuştur.¹⁰³ İlk kez "bilim" çeşitliliğe ve doğal yaşamın işleyişine dair açıklamalar getirmiştir.

19. yüzyılın ortasına gelindiğinde insanoğlunun kökeni ve türleri üzerine iki kişi büyük etki yapmıştır. Bunlar, *The Origin of Species* kitabı ile Charles Darwin ve *Essay on the Inequality of the Human Races* eserinin yazarı Arthur Comte de Gobineau olmuştur. Gobineau'da ilginç olan, döneminin Fransa'sındaki iktidar değişimlerini ve aristokrasinin ve üst düzey burjuvazinin azalan gücünü ırk kategorisi temelinde açıklamış olmasıdır. O güne kadar gelen ırk fikrini bu denli açık ifade eden, oluşmaya başlayan önyargıları bir arada belirten ve sosyal olayların sebeplerini bu çerçevede inceleyen bir başka kişi yoktur.¹⁰⁴ Gobineau'ya göre ırklar tanımı itibariyle eşit değildir ve her ırkın psikolojik, ahlaki nitelikleri kalıcı, değişmez ve kaçınılmaz özellikler taşımaktadır. Siyah, beyaz ve sarı olmak üzere üç temel ırk mevcuttur ve bu ırkların meydana getirdiği tüm medeniyetler bir zaman sonra düşüş dönemleri yaşayacaktır ancak, bu düşüşün kaynağı ırkların karışmış olmasıdır.¹⁰⁵

Darwin ise bilimi ırk temelli düşüncüler için ilerleme, evrim ve gelişme çerçevesinde açıklamaya yardımcı olmuştur. Aslında Darwin, ünlü kitabı *The Origin*

---

¹⁰¹ P. Gay, *The Cultivation of Hatred, The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*, Cilt 3 (New York: Norton, 1993), s. 72.

¹⁰² E. D. Weitz, *A Century of Genocide, op.cit.*, s. 24.

¹⁰³ *Ibid.*, s. 37.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ A. C. de Gobineau, 'Essay on the Inequality of the Human Races', M. D. Biddiss (ed), *Gobineau: Selected Political Writings*, içinde (New York: Harper and Row, 1970), s. 41.

of *Species*'de kendisi ile özdeşleşen “evrim” ve “uyum sağlayanın hayatta kalması” (*evolution and survival of the fittest*) tabirlerini kullanmamıştır. Darwin'in düşünüş sisteminin tamamı, türlerin değişebilirliği üzerine kuruludur. 1871'de yazdığı *The Descent of Man* kitabındaki formülasyonlar ise ırk teorisyenlerince beğenilen ve bu teorisyenlerin kendilerinin öncülü olarak gösterdikleri bir yapıt olmuştur. Darwin'in çalışmalarında göstermeye çalıştığı temel şey türlerin gelişiminin nasıl olduğudur. 18. yüzyıldan itibaren insanın var oluşunu kutsal ve ilahi açıklamalardan sıyrma eğilimi tamamlanmamış olduğundan, Darwin bu eğilime yanıt verecek kişi olarak algılanmıştır.¹⁰⁶ İnsanın gelişimini ve ilerlemesini açıklamanın Darwin'in görüşleri ile mümkün olacağı kanısı hâkim olmuştur. Bir anlamda Fransız devrimiyle ilerlemenin siyasi alanda gerçekleşmesine tanık olunmuşken Darwinci yaklaşımla da insanın gelişiminin biyolojik açıklaması getirilmiş ve gelişme evresinin mükemmelere doğru nasıl bir seyir alacağı düşünülebilir hale gelmiştir. Aynı zamanda Darwin'in ileri sürdüğü, insan gelişiminin sert doğa koşulları altında farklı türler arasındaki mücadeleden geçerek tamamlandığı tezi, insan biyolojisine bilimsel açıklama getirebilme beklentisi ile örtüşmüştür. Türler arasındaki mücadeleden bahsediyor olmak, dünya üzerinde kıt kaynakların olduğu bir ortamda insan ırkları arasındaki farklılık ve hayatta kalma mücadelesine atıfta bulunabilmek için bir adım olabilecekti. Doğa olayları ile sosyal olaylar arasında bağlantı kurmak da bu şekilde mümkün olabiliyor ve bilimsel bir temel oluşturuyordu. Türler arasında nasıl mücadele oluyorsa insan “tür”leri arasında da mücadele gerçekleşip en iyi ve uygun olan türün devamı ve hayatta kalması sağlanmış olacaktı. Hayatta kalma mücadelesi sosyal olaylara uygulandığında, toprak için, piyasa için, güç için mücadele şeklinde

---

¹⁰⁶ E. D. Weitz, *A Century of Genocide*, op.cit.

düşünülebilirdi. Hayatta kalma mücadelesi doğanın kanunu şeklinde ifade edilmiş olduğundan, bilimsel dayanağı olduğu düşünülen kanunlar sosyal dünyaya uygulanabilir görülüyordu.

Survival of the Fittest kitabının yazarı Herbert Spencer bu yaklaşımı “sosyal Darwinizm” biçiminde formüle etmiştir. Spencer’a göre, temel doğa kanununa yardımcı kanunlar eşlik etmektedir. Bu yardımcı kanunlar rekabet kanunları olup hastalıklı ve sakat olanların sosyal yaşamda tasfiyesinin olağanlığı üzerine işlemektedir.¹⁰⁷ Bu anlamıyla, devletin zayıf olanı korumaya yönelik politikaları sosyal ve siyasi ortamın doğal işleyişini bozacak ve devam eden ilerlemeyi ve ilerleme olasılıklarını engelleyecektir.¹⁰⁸ Toplumun alt kesimlerinden gelenler orada olmayı “hak ettikleri” için oradadırlar ve toplumlar arasında daha alt sınıf olarak görülen ırklar da beyaz Avrupalıların önderliğine, korumasına ve eğitimine muhtaç olacaktır.¹⁰⁹

Tanıdık olmayan şeyleri, bilinebilir ve anlaşılabilir hale getirmeye olan ihtiyaç ve eğilim arttıkça ırk kelimesinin kullanımı da sıklaşmıştır. Bilinmeyenleri bilinebilir ve anlaşılabilir hale getirmek dünya üzerindeki yaşamı organize ederek bilgisine ve dolayısıyla iktidarına sahip olabilmeye hizmet etmektedir. 19. yüzyıl sonrası doğa bilimlerindeki buluşların hızla artmasının bu yaklaşıma katkısı büyüktür. İnsan toplulukları ırklar temelinde sınıflandırıldığında, sosyal yaşam biyolojik veriler kullanılarak sınıflandırılıp bilinebilir, dolayısıyla yönlendirilebilir veya hükmedilebilir hale gelecektir. Avrupalıların farklı insan topluluklarını biyolojik, kültürel, sosyal bir “öteki” olarak algılamaları ve basite indirgeyerek

---

¹⁰⁷ M. Hawkins, *op.cit.*, s. 82-103.

¹⁰⁸ **Ibid.**

¹⁰⁹ **Ibid.**

kendi içinde de sınıflandırmaya tabi tutmaları bu anlamıyla doğaldır. 19. ve artan biçimde 20. yüzyılda ise kelime biyolojik olarak farklı olan gruplara işaret etmek için kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁰ 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da gerçekleşen soykırımdan sonrasına kadar geçen süre içinde ırk kavramı beraberinde kültürel bir anlamı da taşıırken¹¹¹, bu içerik yerini 20. yüzyıl ortasında biyolojik açıklamalara bırakmıştır. İlk önceleri farklılığı organize etmek için kullanılan terimler, tanımlayan ve tanımlanan topluluğu birbirinden ayıran ve tanımlayan topluluğun, daha üstün olduğunu iddia ettiği ahlaki ve kültürel değerlerine işaret eden niteliktedir. Bu nitelik içerisinde geçişkenliği barındırır yani bu tanımlar, günümüzdeki ırk tanımlamalarında kullanıldığı şeklindeki gibi sabit, değişmesi güç, kapalı ya da akrabalıkla gerçekleşebilen şeyler değildir. Örneğin Etiyopya'daki Kush topluluğu, Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta Yahudi topluluğun inançlı ibadet edenlerine dâhil edilmiştir.¹¹² Modern dönemde ise Yahudi topluluğu ırk tanımlaması çerçevesinde kendisine diğer bireyleri dâhil etmekte isteksizdir ve eski dönemdeki geçişkenlik neredeyse yok denecek kadar azdır. Ayrıca artık ırk, ulus, etnisite gibi kavramlar birbirinden tamamen farklılaştırılarak ya da bir diğerine referans verilmeden kullanılmayan kurgular halini almıştır. Artık her biri, insan gruplarının farklı türde kimlikleştirmeleri için işlevsel olarak kullanılmaktadır.¹¹³

Tarihsel seyrinde her zaman tartışmalı ve farklı anlamlar yüklenen bir kavram olarak kalmış olsa da genel eğilim, ırk adı altında biyolojik bir hiyerarşi çerçevesinde insan türlerini sınıflandırmaktır. Buna ek olarak, kaynağı değişmez

---

¹¹⁰ M. Banton ve J. Harwood, **op.cit.**

¹¹¹ E. Balibar and I. Wallerstein, **Race, Nation, Class: Ambiguous Identities** (London: Verso, 1991), s. 22.

¹¹² E. D. Weitz, **A Century of Genocide, op.cit.**, s. 19.

¹¹³ **Ibid.**

nitelikteki biyolojik ve kültürel yapılardan gelen ve nesilleri yansıtan belirli sosyal davranış türlerinin, üstün ya da yozlaşmış/bozulmuş olarak algılanması da ırk temelli düşünüşün içindedir.¹¹⁴ Bu yaklaşımın iki dünya savaşı sonrasında da baskın ideoloji halinde dünyanın farklı yerlerinde yönetim biçimlerine ve sosyal ilişkilere yerleştiği görülmüştür. Hatta özellikle yoğun kriz ve savaş dönemlerinde, etnik ve ulusal temelde, sınıf temelinde de açıklanabilecek siyasi olaylar ırksallaştırılmıştır. Ancak asıl yenilik, ırk temelli düşünüş şeklinin, şiddet ile bir arada ve şiddeti meşrulaştıran bir biçimde kitlesel, devrimci hareketlerde ve devlet politikalarında da kullanılmasıdır.

Postmodernistler ırk terimine farklı katkılarda bulunmuşlardır. Irk, etni, ulus gibi kavramları nesnel bir gerçeklik değil “sosyal bir kurgu” olarak görme eğilimi postmodernizmin en radikal düşünüş şeklidir.¹¹⁵ Bu açıdan bakıldığında, ırk kavramı biyolojik bir gerçeklik olmaktan çıkıp sosyal bir kurguya dönüşmektedir. Aynı bakış açısı ile düşünmeye devam edildiğinde ırkların var olup olmadığı değil, bu kategorinin neden, nasıl ve kimin yararına yaratılmış olduğu önem kazanmaktadır. Ayrıca, doğa bilimlerinde ortaya çıkan her yeni gen araştırmasında etnik veya ırka dayalı kökenler üzerine oluşturulan paradigmalarda kaymalar ve değişiklikler olmaktadır. Irk, etnisite gibi kavramlar üzerine hem doğa bilimlerindeki yeni buluş ve araştırmalar hem de postmodernizmin bu kategorizasyonları kurgu olarak göstermesi, bu kavramların kalıcılığı ve devamlılığını değiştirmemiştir. Bunun önemli sebebi de halen siyasette ve güç/iktidar ilişkilerinin geçerli olduğu her yerde

---

¹¹⁴ E. D. Weitz, ‘The Modernity of Genocides’, **op.cit.**, s. 56.

¹¹⁵ G. M. Fredrickson, **The Comparative Imagination: On the History of Racism, Nationalism, and Social Movements** (Berkeley: University of California Press, 1997), s. 77-79.

kullanımının devam etmesi ve güç ilişkilerinin devamının sağlanmasında fayda sağlamasıdır.

Ruanda örneğini açıklarken başvurduğumuz kavram olan ırk insan gruplarının kullandığı kimlik türlerinden en dışlayıcı olanıdır. Irk, bir grup kendisine farklı karakteristikler atfettiğinde ya da tanımlanmış bir gruba belirli özellikler atfedildiğinde var olduğu kabul edilen bir kavramdır. Bu özellikler, gruptaki kişiler üzerinde “silinmez, değişmez ve nesilden nesile aktarılır” kabul edilen türdendir.¹¹⁶ Fredrickson, etnokültürel olarak düşünülebilecek özellikler doğuştan, silinmez ve değişmez olarak kabul edilmeye başlandığında, ırkçı tutum veya ideolojinin var olmaya başladığını belirtmektedir.¹¹⁷ Bu haliyle ırk kaderdedir ve ırka ait özellikleri taşıyan her bir grup bireyinin kaçıışı bulunmamaktadır. Yine aynı düşünüş şekliyle ırk “kirlenirse” yozlaşabilir veya bozulabilir ya da “saf” olarak kalırsa daha gelişmiş bir seviyeye ulaşabilir. Ancak ırkların temel karakteristikleri değişmez kabul edilir ve kan yoluyla her bir bireye ve nesile aktarılır. Sadece deri rengi ırkı tanımlamak için yeterli olmamaktadır. Bunun yanında o gruba ait değişmez kabul edilen özelliklerin varlığının kabul edilmesi gerekmektedir. Bu durumda etnik gruplar, uluslar hatta sosyal sınıflar özel bir tarihi zamanda ve mekânda ırklaştırılabilirler.

Etnisiteden farklı olarak ırk her zaman hiyerarşik bir farklılık kurgusuna sahiptir. Irkçı hareketler ve ırkçı ideolojiye sahip devletler, sosyal ve siyasi hayatı, sabit bir tahakküm ve itaat ilişkisi içinde ve “doğal” olanı gerçekleştirmek gibi bir tarihsel görevle hareket eder bir görüntü vermektedirler. Irkçı kategorizasyonlar sıklıkla dışarıdan bir güç tarafından -ki bu güç genellikle devlettir- bir gruba işaret

---

¹¹⁶ G. M. Fredrickson, **Racism: A Short History** (Princeton: Princeton University Press, 2002), s.5.

¹¹⁷ **Ibid.**

edilerek oluşturulur ve zamanla grup kendi ırk bilincini geliştirebilir.¹¹⁸ Etnisite ve ulus her zaman ırkçı yaklaşımlarla iç içe yer almamıştır veya ırkçı tutum bu kavramlar için bir gereklilik oluşturmamıştır. Modern devlet kendi sınırları içerisinde bulunan insan topluluklarına şekil vermek ve toplumun bileşimini değiştirmek istendiğinde etnisite, ulus, ırk kavramlarının kullanımı veya birbiri arasındaki geçişkenlik için her olasılık mevcut olabilmektedir.

İrk ve ırkçılık üzerine bir literatür oluşurken ortak olarak belirtilen noktalar, insan topluluklarının genetik olarak belirlenmiş ve atalarından gelen fiziksel görünüş, zihinsel ve davranışsal yapılarının olduğu, bu özelliklerin topluluklar arasında eşit olmadığı ve farklılıkları yaratan “bilimsel” gerçekler olduğudur. İrkçilik da ırkların varlığı, farklılığı ve eşitsizliği üzerine kurulu bir ideolojidir.¹¹⁹ Sosyolog Michael Banton ırkçılığı, insanın davranışlarının, mevcut nesillerden aktarılan ve atfedilmiş, ayırt edici, istikrarlı, miras olarak alınan karakteristik özellikler taşıdığı ve de bu özelliklerin üstünlük-aşağılık çerçevesinde düşünüldüğü bir doktrin olarak tanımlamaktadır.¹²⁰ İrkçilik üzerine yazan bir başka yazar Pierre van den Berghe ise ırkçılığı tanımlarken, organik ve genetik olarak aktarılan (gerçek veya hayali) farklılıkların, sosyal olarak alakalı yeteneklerle veya başkalarından ayırt edilen özelliklerle birleştirildiği bir ideoloji olduğunu söylemektedir.¹²¹

Böyle bir doktrinizasyon veya ideoloji, koşullara ve ırkçılık ideolojisi ile hareket eden grupların amaçlarına bağlı olarak çok çeşitli politikaları rasyonalize

---

¹¹⁸ S. Cornell ve D. Hartmann, **Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World** (Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 1998), s. 15-38. Ayrıca benzer bir görüş için bkz. M. Omi ve H. Winant, **Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1990s**, Second Edition (New York: Routledge, 1994).

¹¹⁹ **Ibid.**, s. 79.

¹²⁰ M. Banton, **Race Relations** (New York, 1967), s. 8.

¹²¹ P. van den Berghe, **Race and Racism: A Comparative Perspective** (New York, 1967), s. 11.

edebilmekte veya haklılaştırabilmektedir. Bu çerçevede hareket edildiğinde ideoloji, ilke olarak, “öteki”nin tabi duruma getirilmesi, ayrılmasının sağlanması, topluluktan veya ulustan dışlanması ya da en uç noktada fiziksel olarak yok edilmesi olasılıklarından bir veya birkaçını gerektirmektedir. Nitekim Ruanda soykırımında da bu olay açıklıkla en uç noktasında seyretmiş görünmektedir.

3- İrk Söylemi, Biyoiktidar ve Gözetim

Daha önce anlatılan ırk kategorizasyonunun tarihsel gelişimine tamamlayıcı olarak, bu bölüm ırk söyleminin bir hakikat olarak nasıl yerleştiği sorunsalı ile başlayacaktır. Michel Foucault'nun söyleme yaklaşımının verilmesinin ardından, Ruanda'da devleti ve burada gerçekleşen soykırım eylemlerini anlamlandırabilmek için biyoiktidar tartışmasına değinilecektir.

Genel kullanımıyla, kendi iç tutarlılığı olan yazı veya konuşma yapıları söylem olarak adlandırılır. Foucault'ya göre ise söylem, dil aracılığıyla bilgi-iktidar üretimi anlamına gelmektedir. Söylemler, anlam üreten sosyal pratikler tarafından oluşturulmaktadır. Bir anlamıyla söylemler tüm sosyal pratiklerde vardır. Söylemler her zaman iktidara işaret eder ve aynı zamanda söylem iktidarın yer bulunduğu sistemlerden birisidir. Bir söylem tarafından üretilen bilgi bir iktidar türü kurar ve bu iktidar, bilgisi edinilen şey üzerine kurulur. Ayrıca, söylemi üreten her zaman onu “doğru” da kılabilir yani geçerliliğini, bilimselliğini yürürlüğe koyabilir.¹²²

Foucault iktidarın, anlamları, düşünceleri ve eylemleri kontrol etme kapasitesi olduğunu belirtir. İktidara sahip olanlar konuşulacakları, “doğru” olanları ve bunların anlamlarını belirler ve yönlendirir. İktidara sahip olanlar iktidarı uyguladıkları üzerinde doğru olan düşünceleri kabul ettirebilir, toplumda geçerli sayılacak bilgiyi üretebilir. İleriki bölümlerde detaylı olarak incelenecek olan Ruanda örnek çalışmasında olduğu gibi, yönetimler, ırka dayalı farklılıklar olduğu söyleminin iktidarını kurabilirler. Daha sonra bu bilgi-iktidar yapısı, Ruanda

---

¹²² M. Foucault, **Power/ Knowledge** (Brighton: Harvester, 1980), s. 201.

örneğinde olduğu gibi, şiddet eylemleri sırasında kullanılabilir hatta, soykırıma dek vardırılabılır.

Soykırım söz konusu olduğunda genel eğilim, suçu işleyenler, kurban olanlar, devletin veya örgütlü yapıların sistematik ve organize olmuş biçimde suçu işlemeleri ve öldürme gücünü elinde bulunduran gruplar, sebepler etrafında yoğunlaşmaktadır. Foucault'cu yaklaşım ile soykırım suçuna bakıldığında soykırım, modern yaşam söylemleri, biyoiktidar, cinsellik, gözetim açısından açıklanabilecek bir kavramdır.

a- Biyoiktidar Tartışması

Bir suç olarak soykırım, modernitede insan bedenlerinin konumunu belirtmektedir. Herhangi bir insan grubu ile ürpertici bir suçun ilişkilendirilmesi yani, bir grubun şiddete maruz kalmasından bahsedilmesi sırasında kurgulanan grup ile insanların bedeni üzerinden kurulan iktidar modern beden siyasetleri anlamına gelmektedir. Bu politika aynı zamanda kamusal alandaki modernite söylemine de işaret etmektedir.¹²³ Beden siyaseti tüm modern topluluklarda yapısal biçimde yerleşmiştir. Ancak 20. yüzyılda soykırım suçunun görüldüğü ülkelerdeki beden politikaları daha çok bedenlerin saf hale büründürülmesi ya da ortadan kaldırılması ile ilgilenmişlerdir.¹²⁴ Sağlık üzerine yapılan vurgu aslında Platon dönemine kadar uzanmaktadır. Fakat modern ulus devlette saflığın anlamı farklılaşmıştır. Plato'nun önerdiği filozof yöneticinin toplumun bir parçasını ruhen temizleyebileceği fikri

---

¹²³ M. Fleming, 'Genocide and the Body Politic', R. Gellately ve B. Kiernan (eds), **The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective**, içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), s. 108.

¹²⁴ **Ibid.**, s. 109.

yerine, toplumdaki bireylerin bedenlerine yönelinmiştir.¹²⁵ Hatta eski çağlardaki yöneten ve yönetilen ayrımının modern dönemde azaldığı ve ilişkilerin görece olarak interaktif bir hal aldığı düşünülürse, modern dönemde bedenlerin yaşamına son verilmesinde toplumsal işbirliği ve soykırıma katılma gibi toplum ve devlet organlarının karşılıklı etkileşiminin artışının görünür hale gelmesi olağandır. Hitler'in söyleminde “gerçek halk topluluğunu” kurmanın yolunun beden siyasetinin ahlaki olarak temizlenmesinden geçtiği belirtilmektedir.¹²⁶ Temizliği sağlayacak şey ise rejim aracılığıyla yönlendirilecek olan kamusal söylemlerde, sürekli olarak, “toplumu yozlaştıran element, hastalık, zararlı hücre, düşman” gibi kullanımlarla bir grubu, etkisiz hale getirilesi gereken bir hedef haline getirmek olacaktır.¹²⁷

Beden siyaseti, bedenin sağlığını ve gelişimi sağlamaya, gerilemesini veya bozulmasını engellemeye odaklanmıştır. Soykırımın, modernite ve ona bağlı olarak beden politikası ile derinden ilgili ve modern bir olgu olduğu, aynı zamanda, modernitede beden siyasetinin hep var olacağı düşünülürse soykırımların da tekrarlanabilir olduğu çıkarımı yapılabilecektir.

Foucault'nun soykırıma ilişkin yaklaşımına bakmak için önce disiplin ve biyoiktidardan bahsetmek gerekecektir. Foucault'nun Hapishanenin Doğuşu adlı eserinin ilk sayfalarında, işkence ve öldürmenin 1750'li yıllardaki değişim seyrini açıklarken, cezalandırmanın kamuya açık ve seyredilmesini sağlayacak biçimlerinin terk edilerek cezalandırmaların hapishane duvarları arasına taşındığını belirtmektedir. Bu değişim nedeniyle 18. yüzyıl, klasik çağdan modern çağa geçişi

---

¹²⁵ **Ibid.**

¹²⁶ **Ibid.**

¹²⁷ **Ibid.** İleride anlatılacağı üzere, Ruanda'da bu grup Tutsiler olmuş ve yok edilmesi gereken, zararlı bir “İnyenzi” (hamamböceği) olarak gösterilmiştir.

sembolize etmektedir.¹²⁸ Klasik çağ olarak adlandırdığı 18. yüzyıl öncesi dönem halen antik çağlardan kalma bir egemenlik fikri taşımaktadır. Hükümranın yaşam ve ölüm üzerindeki gücü eskisi kadar mutlak olmasa da aynen eski çağlarda olduğu gibi yaşamdan çok ölümlle bağlantılıdır yani, yaşamaya izin verir ya da yaşama son verir.¹²⁹

Foucault'ya göre, modern dönemdeki iktidar mekanizmaları klasik dönemden farklıdır ve hatta Thomas Hobbes'un çizdiği egemenlik resmi olan *Leviathan*'ın tam tersidir. Buna göre egemenliği, bireysel iradelerin toplamından oluşan ve bu toplamı sembolize eder biçimde algılamak, etrafımızda gerçekliği ima eden işaretleri görmemize engel olur.¹³⁰ Buna göre, modern iktidardan konuşmak, iktidarın var olmadığını iddia etmek anlamına gelmektedir. Foucault iktidarın az veya çok örgütlü olan, hiyerarşik ve koordineli ilişkiler kümesi olduğunu belirtmektedir.¹³¹ Yaşam siyaseti ya da biyosiyaset olarak adlandırılan terimde genel anlamıyla kast edilen şey, 18. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerinde yeşermeye başlayan ve beden üzerine oluşturulan siyasi teknolojilerdir. Bu teknolojiler, doğrudan insan yaşamına ve insan bedenine yönelik oluşturulmakta ve sağlık, varlığın ve yaşamın kalıcılığı, geçiciliği gibi yaşamda var olan tüm alanları kapsamaktadır. Devlet, sosyal politikalar aracılığıyla yaşam üzerine politikalar yürütmekte ve görevleri, zorunlulukları ve ihtiyaçları uzlaştırmak üzere, sosyal olanı

---

¹²⁸ M. Foucault, **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**, Trans. A. Sheridan (New York: Vintage Books, 1995), s. 7-9.

¹²⁹ M. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, Cilt 1, Çev. Hülya Tufan (İstanbul: Afa Yayınları, 1993), s. 139-140.

¹³⁰ M. Foucault, **Power/ Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977** (Brighton, Sussex: Harvester Press, 1980), 97-98.

¹³¹ **Ibid.**, s. 198.

şekillendirmektedir. Foucault'nun bu konuya genel yaklaşımında bireysel ve kolektif olarak insan bedeni bu politikaların hammaddesi ve nesnesi olur.

Foucault, 17. yüzyıl sonrasında, biyolojik varlığın artık siyasi alanda yansıtıldığını ve mutlak egemenden daha yaygın ve ince ayrıntılara nüfuz eden iktidar türüne geçildiğini belirtir. İdari, hukuki, cezai ve eğitime ilişkin yeni disiplin metotları geliştirildiği ve bu metotlarla yaşamın ve bedenlerin kontrol altına alındığı da ekler.¹³² Geliştirilmeye başlanan anatomik siyaset ile tekil bedenler disipline edilmeye başlanmıştır. Bu metot ile insan bir makine olarak merkeze alınır ve bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin elinden zorla alınması, yararlılığının ve itaatkârlılığının paralel biçimde geliştirilmesi ve de verimli, etkili ve iktisadi denetim sistemleriyle bütünleşmesinin sağlanması öngörülür.¹³³ Ayrıca, yeteneklerini optimize eden, gücünü baskı altına alan ve aynı zamanda faydalı taraflarını da artıran yönleri de mevcuttur. İkinci olarak bu dönemde düzenleyici denetimlere başvurulmaya başlanır (*regulatory controls*). Düzenleyici denetimler, biyoiktidarın var olmaya başladığı yerler olarak, nüfusun biyopolitiğinin yapılması anlamına gelir ve çoğalma, doğum, ölüm, sağlık düzeyi, ortalama ömür beklentisi ve tüm bunların çeşitliliğine sebep olacak koşullara temel oluşturur.¹³⁴ Burada da çoğul bedenler, yaşamın işleyişinin sürekli telkin edildiği ve biyolojik süreçler olan üreme, doğum, ölüm, sağlık, ortalama ömür tahminlerine temel teşkil eden ve bir tür olarak sınıflandırılan bedenler haline gelmektedir.

Bu iki metotla yönetimler hem sosyal olan hem bireysel olana müdahale edebileceklerdir. Hapishane gibi kurumlar, merkezi devletin sadece cezalandırma

---

¹³² M. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, op.cit, s. 142-146.

¹³³ **Ibid.**, s. 143.

¹³⁴ **Ibid.**

görevini yerine getirmekle kalmayıp aynı zamanda devletin, mikro düzeyde birçok ayrıntıyı düzenleyen bir iktidar haline geldiğini göstermektedir. Zaman ve mekân düzenlemesinin yanı sıra itaatkâr ve üretken bedenler üretmek modern iktidarın amacıdır. Hapishane, okul, kışla, fabrika aynı amaçlara hizmet etmektedir. Foucault kitabında, disiplinin bireyler için özel bir iktidar tekniği olduğunu söyleyerek disipliner iktidarın başarısının şu üç araca bağlı olduğunu belirtmektedir: hiyerarşik gözetim (*hierarchical surveillance*), normalleştirici yaptırım (*normalizing sanction*) ve tetkik (*examination*).¹³⁵ Hiyerarşik gözetim için Panoptikon ideali, okul, hapishane, askeri okul uygun göstergelerdir. Olabildiğince bölmek, sınıflandırmak, adlandırmak farklılaştırmak ön plandadır, yoğun ve sürekli denetim söz konusudur. Normalleştirici yaptırım ise insan bedeni üzerindeki yaptırım mekanizmasıdır. Öğretme teknikleri ve disiplin cezaları, ceza mekanizmaları göze çarpmaktadır. Üretilen bir “normal” hakikati ile sapmalar cezalandırılmaktadır. Normalleştirmenin ıslah edici bir işlevi bulunmaktadır. Her an denetleyerek, cezalandırarak kıyaslayıp farklılaştırarak türdeşleştirmekte ve normalleştirmektedir. Tetkik (sınav) ise hem zorlama hem sınamayı içermektedir. Hiyerarşik gözetim ile normalleştiren yaptırım tekniklerini birleştirmektedir. Sınav bireyleri görülebilir kılmakta ve nesneleştirmektedir. Nesnelere düzene sokularak iktidarın gücü açığa çıkmakta ama kendisi görülmemektedir. Sınav, aynı zamanda, bireysel belgeler dizisi ve arşivi oluşturmaktadır. Foucault, sınavın gözetim ve normalleştirmeyi ayinsel hale getirdiğini belirtmektedir.¹³⁶

---

¹³⁵ M. Foucault, **Discipline and Punish**, op.cit., s. 171-177.

¹³⁶ **Ibid.**

Bu araçlarla iktidarın bireyleri işlemesi ve bir ilişkiler ağı içerisinde sokması sağlanabilmektedir. 18. yüzyıl sonunda beşeri bilimlerin ortaya çıkması ve gelişmesi Batı düşüncesinde bir dönüşümün de göstergesi olmuştur. Foucault'ya göre bu epistemolojik bir erimedir ve bilimi çevreleyen kesinlik tutumu, sınıflandırmaları üzerine olan sertlik azalmıştır.¹³⁷ Beşeri bilimlerin insan hayatına ve idari metotlara dâhil edilmesi insancıl sebeplerden değil normalleştirici yargı ve yaptırımları etkin hale getirmek ve bedenleri davranışlara, ölçülebilir değerlere göre karşılaştırıp, derecelendirmek ve farklılaştırmak üzere disipline edici teknolojilerin geliştirilmesi için olmuştur. Ölçülebilir değerler, tıp alanında olan bireylerin sağlık durumları, nüfus bilimine dâhil olan doğum, ölüm oranları, gelir oranları, iktisadi davranış kalıpları gibi niceliksel ve niteliksel bir içerik taşımaktadır. Her kategorik sistemin temelinde de insan bedeni bir analiz birimi olarak yer almaktadır.

Foucault'ya göre biyoiktidarda, yaşam ve cinsellik, beden ve nüfusun birleşiminde tarihsel bir sürece girmektedir. Cinsellik hem bedenin yaşamına hem de türlerin yaşamına ulaştıracak olan bir araç halini alarak biyoiktidarın merkezinde yer almaktadır. Modernitenin normalleştirme süreçlerinde bireyler bir cinselliği tercih etmekte ve fark edilir hale gelmektedirler. Ancak yine Foucault'ya göre bireylerin fark edilir hale gelmesi normalleşme ile değil normal olmayı ve “sapkın” olanı tercih etmeleriyle gerçekleşmektedir.¹³⁸ Sonuç olarak, modernite ile kan temelindeki bir toplumdaki cinsellik temelindeki toplumlara geçiş olmuştur. Çünkü “sapkın” olan cinselliği tercih ederek kan değil, insan tohumlarının kötü olmasından kaynaklı olarak tür bozuma uğratılmaktadır.

---

¹³⁷ M. Foucault, **Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2001).

¹³⁸ **Ibid.**, s. 143-151.

Biyoihtidarın uygulama biçimlerinde kendine özgü doğası oluşmuştur. Foucault'nun belirttiğine göre iktidar sadece negatif anlamlar içeren ve dışlayan, bastıran, gizleyen ve soyut etkilere sahip değildir. İktidar üretkendir ve gerçekleri üreten yani nesnelere nüfuz sahalarını ve hakikat ritüellerini üreten bir yapıdır.¹³⁹ Tıbbı ve yönetim tekniklerine ilişkin yanlış ve doğru olanların üretilmesi biyoihtidarın alanındadır. Biyoihtidarın düzenleyici rolünde bedenın yeteneklerini ve toplam nüfusun kapasitesini ve verimliliğini yönlendirir. Örneğın cinsellik basit anlamıyla sadece ayıplanan veya anlayışla karşılanan bir şey değil, aslında idare edilen, fayda sistemi içerisine yerleştirilen, toplumun geneli için iyi olacak şekilde düzenlenen ve optimum işlev sağlmasına çalışılan yani yönetilen bir şeydir.¹⁴⁰ Disipliner müdahale ile cinselliğın yayıldığı ve mevzilenildiğı dört alan oluşmuştur: kadın bedeni, çocuk cinselliğı, müdahale biçimleri, siyasi ve bilimsel söylemler.¹⁴¹ Biyoihtidarın vücut bulduğı yer, beden ve sosyal beden olurken, uygulama araçları da Panoptikon¹⁴² benzeri yapılar ve himaye eden kurumlar olmaktadır. Beden, anatomik odaklanmanın merkezi olup, iktidarın vücut bulduğı bir yer olarak, iktidarın hem kaynağı hem hedefi olmaktadır. Bu kaynak ve hedef olma durumunun ifade edilmesi ise siyasi, cinsel, hukuki veya söylemsel yollarla

---

¹³⁹ **Ibid.** s. 170-194.

¹⁴⁰ M. Foucault, **Cinselliğın Tarihi, op.cit.** s. 23-41.

¹⁴¹ **Ibid.**, s. 109-119.

¹⁴² Hapishanenin Doğuşu adlı kitabında Foucault, disiplinler tekniklerin mimariye yansıması olarak gördüğü "Panoptikon" dan bahsetmektedir. 18. yüzyıl İngiliz filozofu olan Bentham, merkezi bir gözetleme kulesinin etrafında konuşlanan hücrelerden oluşmuş bir mimari yapı öngörmektedir. Ortadaki gözetleme kulesi tüm hücreleri görebilecek, fakat hücredekiler kuledekini ve birbirlerini göremeyecektir. Bu devamlı bir gözetim ve buna bağılı olarak devamlı bir baskı ve disiplin getirecek ve iktidarın devamlı işleyişini sağlayacaktır. Bentham'ın söylediğine göre, bu sadece hapishane olarak değil birçok toplumsal alanda gözetim mekanizması olarak kullanabilecektir. Foucault'ya göre Bentham'ın bu "paronayak" düşü gerçekleşmemiş ama dönemin gözetleme ve cezalandırma mantığına ilişkin birçok şeyi dile getirmiş bir iktidar ütopyasıdır. Panoptikon da açığa çıkan şey sadece suçluların kapatılması değildir, sürekli bir gözetim ve denetleme sayesinde hücrelerdeki disiplin içselleştirilmesi ve disiplinin insan ruhuna uygulanmasıdır.

gerçekleşmektedir. Patron-yanaşma, erkek-kadın, gardiyan-mahkûm ilişkilerinde olduğu gibi iktidarı uygulayan veya iktidarın uygulandığı beden olmak önemli değildir, önemli olan güç ilişkilerini kuşatmada bedenın yer almasıdır. Biyoiktidar hiyerarşik biçimde yukarıdan değil, aile, gruplar, kurumlar aracılığıyla aşağıdan gelmektedir. Ruanda gibi modern toplum özellikleri taşımayan bir ülkenin sosyal yapısına ve en küçük sosyal birim olan aileye kadar biyoiktidar söylemler yoluyla yerleştirilmiştir. Öyle ki Ruanda’da 1994 yılındaki soykırım eylemleri sırasında Tutsilerin öldürülmesine ilişkin şiddet eylemleri aile içine kadar taşınmış, Hutu olan eş Tutsi olan eşini öldürebilmiştir.

Biyoiktidar, yönetimlerin ırk, sınıf, etnisite, din vb gibi kalıplara giren ideal bir vatandaş prototipi oluşturmaya uğraştıkları noktalarda vardır. Ayrıca, ortalama ve normal vatandaş kalıbını da çizmiş olurlar. Bu normalizasyon ve sınıflandırma ile öteki anlayışı da doğal olarak yerleşir. Biyoiktidara hizmet eden bilimlerden olan Demografi, insanları bireylere indirgeyip cinsiyet, din, sınıf gibi etiketler yapııştırarak her birini ayrı ayrı ve temel birkaç özellikle sınıflandırırken, istatistikî yaklaşımlar bireyleri toplu halde inceleyip, Hutu, Tutsi gibi bireyler topluluğu olarak ve yoksul, zengin vb. gibi homojen bütünlermiş gibi adlandırır. Bu sayede biyoiktidar, hem yönetenlere yönetilenlerin bilgisini sunar hem de bireyleri olmaları gereken normlar etrafında toplarlar.¹⁴³

Foucault ırk ve soykırımın modernitenin diğer tüm alanlarında olduğu gibi biyoiktidar ve cinsellik söylemi içerisine yerleştirilmesini önermektedir. Bu önerisi, Cinselliğin Tarihi kitabının temel parçası olarak gördüğü ilk cildinin son bölümünde

---

¹⁴³ M. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, op.cit., s.144.

açıkça ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Foucault, Nazizmi ve soykırımı, 18. yüzyıldan itibaren başlayan iktidar mekanizmalarındaki gelişmelerin bir sonucu ve en üst noktaya ulaşmış hali olarak görmektedir.¹⁴⁵ Foucault, toplu katliamlara girişen rejimlerden nadiren direkt olarak bahsetmiştir. Klasik çağda kan, sembolik değeri olan bir gerçekliktir. Foucault iktidarın kan aracılığıyla işlediğini belirtmektedir: savaşta kazanılan onur, kıtlık korkusu, ölümlle kazanılan zafer, kılıç ile sembolize edilen kral buna örnek teşkil etmektedir. Modern dönemde ise kan hem gerçekliğini hem sembolik değerini yitirmiştir. Cinsellik artık iktidarın alanındadır ancak kanın tersine bir sembol değil sadece kendisi olmuş ve bir nesne ve hedef olarak var olmaya başlamıştır. Kan üzerine konuşulduğunda Foucault aslında cinsellik üzerine konuşulmak istendiğini ileri sürmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kan, cinsel tertibatlar aracılığıyla uygulanan siyasal iktidar türünü canlandırmak ya da tarihsel bir varlıkla desteklemek durumunda kalmıştır. Modern, devlet eliyle olan ve biyolojik olarak algılanan ırkçılık da bu noktada oluşmuştur.¹⁴⁶ Nüfuslandırma, aile, evlilik, eğitim, toplumsal hiyerarşi ve mülkiyet politikaları ile davranışlar, sağlık ve gündelik yaşam düzeyine sürekli müdahaleler yapma yoluyla bedenler disiplin altına alınmış oldu.¹⁴⁷ Foucault tüm bu politikaların cinsellik ve biyoiktidar üzerine kurulu olduğunu belirtir ve bu müdahaleci politikaların kendilerini doğrulamalarını ve niteliklerini, kanın saflığını koruma ve ırkın başarısını garantilemek üzerine kurulu olan efsanevi ilgiden aldıklarını ekler.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴ M. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, *op.cit.*, s. 139-164.

¹⁴⁵ Bu sözler Foucault'nun College de France'da Mart 1976'da verdiği derslerde söylenmiştir ve ilk kez basıldığı yer: **Les temps Modernes** 535 (Şubat 1992), s. 51-58. Aktaran, E. D. Weitz, 'The Modernity of Genocides', *op.cit.*, s. 54.

¹⁴⁶ M. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, *op.cit.*, s.153.

¹⁴⁷ **Ibid.**

¹⁴⁸ **Ibid.**

Savaşlarda, yaşamaya devam etmek için öldürebilme kapasitesine sahip olma taktiği, devletlerin temel stratejilerinden biri haline gelmiştir. Ancak Foucault'ya göre var olma ve varlığını sürdürmede tehlikede olan artık egemenliğin hukuki varlığı değildir, tehlikede olan nüfusun biyolojik varlığıdır.¹⁴⁹ Bu anlamıyla soykırım modern devletlerin rüyası olabilir. Yalnız, bu rüya kan ile ilgili olmayıp; yaşam, insan türü, ırk ve genel anlamıyla nüfus düzlemine yerleşen ve bu düzlemde uygulanan iktidarla ilgilidir.¹⁵⁰ Nazizm kan düşlemiyle disipline dayalı iktidarın son noktasını kurmayı amaçlamış ve toplumun düzene sokulması, sınırsız bir devletleştirmeye tabi tutulması ve bunun için gerekli mikro iktidarların kurulmasıyla “öteki”lerin sistematik olarak öldürülmesini yani soykırımı getirmiştir. İronik biçimde, Hitler'in cinsellik siyaseti tarihte önemsiz bir deneyim olarak kalmışken, kan üzerine kurulu olan mit (söylence) hatırlanan en büyük katliamlardan birine dönüşmüştür.¹⁵¹

Foucault ırkçılık ile yeni bir iktidar türü olan biyoiktidarı bağlantılı görürken ırkçılığın hangi noktada biyoiktidara dâhil olduğunu açık biçimde belirtmektedir. Hükümdarın iktidarında öldürmek veya yaşamasına izin vermek söz konusuysen, biyoiktidarda yaşamı iyileştirme ve ölmeye izin verme gücü bulunmaktadır. Peki, yaşamın iyileştirilmesi, düzeltilmesi, ayarlanması gibi işlemlere sahip bir iktidarın öldürme hakkı nasıl kullanılacaktır? Yaşam şansını çoğaltmanın, kayıpları gidermenin ve asıl hedefin yaşatmak olduğu biyoiktidar türünde kendi yurttaşları ve/veya düşmanları için ölüm emri nasıl verilebilecektir? Foucault'ya göre ırkçılık

---

¹⁴⁹ **Ibid.**

¹⁵⁰ **Ibid.**

¹⁵¹ **Ibid.**, s. 154.

tam bu noktada devreye girmektedir¹⁵² ve biyoiktidarın odak noktası olan biyolojik mekanizmada bir kırılma noktası yaratmasına olanak vermektedir. Burada belirtilen, ırkçılığın biyoiktidarla beraber ortaya çıkmış olması değildir. Irkçılık daha önceleri de var olmuştur ancak ırkçılığın devlet mekanizmasına girmesi biyoiktidarla beraber olmuştur.¹⁵³ Öyleyse biyoiktidar modern devletlerde görüldüğüne göre ırkçılığın yerleşme sürecinden geçmemiş bir devlet yoktur. Düşünüre göre ırkçılığın devletler için işlevsel yönleri bulunmaktadır. En önemli işlevi, biyoiktidarın ilgilendiği insan bedenini yani yapısal bütünlük ve süreklilik gösteren biyolojik mekanizmayı parçalara ayırmaktır.¹⁵⁴ Yani insan soyunun biyolojik *continuum*'u içerisinde, ırkların ortaya çıkması, ayrışması, hiyerarşisi ve bazı ırkların iyi ve üstün bazılarıninsa tersine aşağı olarak nitelendirilmesi, biyolojik alanı parçalara ayırmanın yolu olacaktır.¹⁵⁵ Bu yolla nüfusun belli kısımları ileri veya geri olarak konumlandırılacak, sorumluluğu iktidar tarafından ele alınmış bir tür olarak insan bedeni kendi içinde alt gruplara bölünüp sınıflandırılarak iktidarın nesnesi muamelesi görecektir. İkinci olarak ırkçılığın işlevselliği “yaşamak için öldürmek” gibi saldırgan ve savaşçı bir ilkeyi de devreye sokmaktadır.¹⁵⁶ Ancak bu ilke savaşmak anlamında değil, aşağı görülen, anormal olanların ölümü sayesinde iyi ve normal olan türlerin yaşamasına olanak vermesi anlamındadır. Öteki ve aşağı olarak algılanan bireylerin ölümü, hayatta kalanların güvenliğini ve yaşamlarının daha sağlıklı ve pür devam etmesini sağlayacaktır. Zaten savaş hakkı, ölme ve öldürme

---

¹⁵² M. Foucault, **Toplumunu Savunmak gerekir**, Çev. Şehsuvar Aktaş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 260.

¹⁵³ **Ibid.**

¹⁵⁴ **Ibid.**, s. 260- 261.

¹⁵⁵ **Ibid.**

¹⁵⁶ **Ibid.**

hakkı olmadan biyoiktidarın işlemei mümkün değildir.¹⁵⁷ Biyoiktidarda öldürmek ya da ölüme mahkûm etmek, kendi türüne yani ırkına yönelik tehlikenin, diğer ırkı yok etme yoluyla ortadan kaldırılması haliyle olursa kabul edilebilen bir eylem olacaktır. Irk ve ırkçılık bir normlaştırma toplumunda ölüme mahkûm etmenin kabul edilebilme koşuludur.¹⁵⁸ Devlet en azından ilk aşamalarında biyoiktidar üzerinden işlemeye başladığında, öldürme işlevi ancak ırkçılık yoluyla olabilecektir.

Öldürme hakkına dayalı eski hükümlanlık iktidarının biyoiktidar yoluyla işleyişi ırkçılık ile mümkün olacaktır. Foucault, Nazi toplumunun bütün yapısına bu öldürme iktidarının, yani yaşatma ve öldürme gücünün, yalnızca devlete değil bireylere de verildiğini belirtmiştir.¹⁵⁹ Ruanda örneğinde de benzer biçimde gelişen bu durum esnasında bireyler, ihbar etme yoluyla bile olsa yakınındakini öldürme ve yaşatma hakkı ile donatılmıştır. Foucault'ya göre Nazi toplumu hem biyoiktidarı hem hükümlanın öldürme hakkını genelleştirmiş bir toplumdur.¹⁶⁰ Bir yanda vatandaşlarını öldürme ve yaşatma hakkına sahip klasik iktidar mekanizması, diğer yanda disiplin ve düzenlemeye dayalı ve örgütlü olan biyoiktidar birbiriyle uyum içerisinde aynı toplumda bulunmuştur.

Ruanda'da Batı'daki anlamıyla biyoiktidar mevcut değildir. Ancak, aynen modern devlet özelliklerinin kırılarak Ruanda'ya geldiği gibi, biyoiktidarın bazı yönleri de kırılarak buraya taşınmıştır. Biyoiktidar, yönetimlerin ırk, sınıf, etnisite, din vb gibi kalıplara giren ideal bir vatandaş prototipi oluşturmaya uğraştıkları noktalarda vardır. Ayrıca, ortalama ve normal vatandaş kalıbını da çizmiş olurlar ki

---

¹⁵⁷ **Ibid.**, s. 269.

¹⁵⁸ **Ibid.**, s. 262.

¹⁵⁹ **Ibid.**, s. 265.

¹⁶⁰ **Ibid.**, s. 266.

bu özellikler Ruanda örneğine uygundur. Buna ek olarak, Batı'da ortaya çıkmış haliyle biyoiktidar, hem yönetenlere yönetilenlerin bilgisini sunar hem de bireyleri olmaları gereken normlar etrafında toplarlar.¹⁶¹ Bunu da insanları bireylere indirgeyip cinsiyet, din, sınıf gibi etiketler yapıştırarak her birini ayrı ayrı ve temel birkaç özelliikle sınıflandırarak ve de bireyleri toplu halde inceleyip, Hutu, Tutsi gibi bireyler topluluğu olarak ve yoksul, zengin vb. gibi homojen bütünlermiş gibi adlandırarak gerçekleştirir. Tüm bu sınıflandırmalarda analiz birimi bir tür olarak insan olmakta ve her sınıflandırma da insanları tekil bireyler ya da gruplar olarak belli ilişkiler ağına sokmaktadır. Yine modern zamanın yönetim tekniklerinden olan disiplinler iktidar ve bu iktidarın başarısı için gerekli olan hiyerarşik gözetim burada mevcuttur. Hiyerarşik gözetim için Panoptikon ideali, okul, hapishane, askeri okul uygun göstergelerdir. Olabildiğince bölmek, sınıflandırmak, adlandırmak farklılaştırmak ön plandadır, yoğun ve sürekli denetim söz konusudur. Foucault'nun tabiriyle ırkçılık, biyoiktidar ile hükümlanlık haklarının birleştiği yerde ortaya çıkmaktadır. Yönetenlerin hükümlanlık haklarına sahip olduğu, biyoiktidarın kısmen bulunduğu ve ırkçılığın var olduğu Ruanda, bu özellikleriyle bir anomali olarak seyretmektedir.

b- Gözetimin Rolü

Disipliner teknikler ile bireylerin davranışları, bir zaman dilimi içinde gerçekleştirdikleri eylemler ve buldukları yerlerin gözetlenmesi imkânı mevcuttur. Hapishane gibi mekanizmalar bu tekniklerin yürütülmesini sağlayan

---

¹⁶¹ M. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, op.cit., s.144.

kurumlar olarak cezalandırma işlevini yerine getirebilecektir. Ancak biyoiktidarın temel hedefi yasaklamak değil, insan bedenini disipline etmek, itaatkâr ve üretken bedenler üretmektir. Gözetim ise biyoiktidarın başarısını sağlayan en önemli araçtır. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak görüleceği gibi Ruanda örneğinde bu araç, toplumsal ve coğrafi yapının katkısıyla etkin olarak işletilebilmektedir.

İdari amaçlar için bilginin sıralanması ve bütün hale getirilmesi olarak gözetleme ile doğrudan gözetim olarak gözetleme arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki iktidarın doğası ile ilgilidir. İktidar, yer aldığı ortamların yönetimi yoluyla insan davranışlarının düzenlenmesine, koordinasyonuna dayanır ve insan faaliyetlerinin hem zamanlanışı hem de konumlanışı üzerine kuruludur.¹⁶² Yönetimsel anlamıyla gözetlemeye yoğun biçimde odaklanması modern devlete özgüdür. Sınırları net biçimde belirlenmiş bir toprak parçasında idari kapsamını kesin biçimde ve yaptırımlarla destekleyerek eşgüdümlü hale getirme ve vatandaşlarının tüm zaman ve mekânlarında bilgisine ulaşabilmesini gerektirir. Ruanda sosyal yapısı gelişmemiş bir devlet özelliği taşıırken, idari mekanizmanın toplumun tüm birimlerine nüfuz edebilmesi, en küçük yönetim birimlerine kadar yaptırım etkisinin olması, vatandaşlarının tüm zaman ve mekanlanışlarına ilişkin bilgiye sahip olması açısından modern devlet özelliklerine sahiptir.

Ruanda kültüründeki otoriter gelenek ve koloni öncesi dönemden de gelen otoriter ve merkezileşmiş devlet, yapısal olarak bunu mümkün kılmaktadır. İlginç biçimde Ruanda coğrafi şekilleri, tepelik ve basamak biçimli olması dolayısıyla, temel ekonomik aktivite olan tarımsal faaliyetler esnasında kişilerin gözetimine elverişli olduğu kadar, bu faaliyetler esnasında geliştirilen patron-yanaşma

---

¹⁶² A. Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhur Atay (İstanbul: Devin Yayıncılık, 2005), s. 69.

ilişkilerinin oluşturduğu gözetim mekanizmasına da çok elverişlidir. Coğrafi yapı, Foucault'nun, görülmeden gözetlemeye olanak verdiği mimari yapı olan "Panoptikon"¹⁶³ idealine yakın biçimde gözetlemeye imkân vermektedir.

Yaklaşık olarak Ankara ili büyüklüğünde bir ülke olan Ruanda'nın yüzölçümü 26.338 olup arazinin %45.56'sı tarıma elverişlidir ve bu arazinin bir kısmı da ulusal park olarak korunmaya alınmıştır.¹⁶⁴ Üstelik bu sınırlı arazide 9.907.509 olan nüfusun %90'ı tarımla uğraşmaktadır.¹⁶⁵ Arazinin büyük çoğunluğunun tepelik ve merdiven biçiminde oluşu ve herhangi bir aktiviteyle uğraşan herkesin birbirini görmesi, gözetmesi ve denetlemesine imkân vermesi, çok sayıda kişinin sınırlı alanlarda bir arada çalışıyor olması ve ayrıca ekonomik faaliyetlere ilişkin toplumsal hiyerarşik bir yapının varlığı ve sıkı denetleme mekanizması, Ruanda'da hem yönetsel anlamda gözetlemeyi hem de gözetim anlamında gözetlemeyi mümkün kılmaktadır. Hutu, Tutsi, Twa gibi net ırk kimliklerine ayrılmış ve kayıt altına alınmış bir toplum olması anlamıyla ve de idari birimlerin aile birimine kadar doğrudan bilgi sahibi olması nedeniyle yönetsel anlamıyla gözetleme Ruanda'da yerleşiktir. Gözetim anlamında gözetleme de coğrafi ve ekonomik aktiviteler ile mümkün olurken, yönetsel anlamda gözetleme vatandaşlara yönelik kayıt sistemi ve yaşamın her detayına nüfuz eden idari birimlerin varlığı ile sağlanmaktadır. Gözetim, sürekli olan bir kayıt sisteminden destek almaktadır. Bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılacağı üzere, bu kayıt

---

¹⁶³ Jeremy Bentham'ın planladığı, çevrede halka biçiminde bina ve merkezde bir kule olan ve kuleden binanın tüm birimlerinin gözetlenebildiği ancak binadakilerin kuledekileri görmediği bir mimari yapıdır. Foucault bu planın hapisane, hastane, fabrika vb. gibi mimari yapılarda kullanılarak görülmeden gözetlemeye ve bir bilginin nesnesi olarak insanları disipline etmeye yarar biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Bkz. Foucault, M., **Discipline and Punish The Birth of the Prison**, Trans. A. Sheridan (New York: Vintage Books, 1995), s. 195-228.

¹⁶⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html#Econ>

¹⁶⁵ **Ibid.**

sistemleri ise koloni öncesi dönemde var olan ve koloni devletlerinin de bu yapıyı kullanarak daha merkezi bir idari yapı kurmaları ile mümkün olmuştur. Buna ek olarak, ülkedeki vergilendirme, üretimi denetleme, işgücü verimliliğini ve üretimi artırma mekanizmaları da mevcuttur. Bu mekanizmalar çoğunlukla gözetleme ve ardından uygunsuz davranışları cezalandırma tehdidi üzerine kuruludur. Ruanda toplumunun gündelik yaşamına tüm bu mekanizmalar toplamıyla nüfuz edilerek emirlere itaate çok önem veren bir insan topluluğunun varlığı ve sürekliliği mümkün olmuştur.

II- Ruanda'da Modern İktidar, Irk Söylemi ve Siyasal Şiddet

1-Ruanda'da Modern Devlet ve İktidar

Kolonileştirilmiş bir devlet olarak Ruanda örneğini modern devleti tanımlayan özelliklerle açıklamaya çalıştığımızda devlet özelliklerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Ruanda klasik anlamıyla devlet olma özelliğine sahiptir. Yani belli bir coğrafi alanda hâkimiyet kurabilmiş olan siyasi bir oluşumdur. Belirli coğrafi alanda yaşayan insan topluluklarını yönetmek üzere kurulmuş olan kurumlara sahiptir. Ancak devlet olmanın gerektiği kurumlara sahip olsa da bu kurumların niteliğine ilişkin sorunlu bir görüntü mevcuttur. Asker ve polis gücü, ekonomisi, toplumsal ve kültürel yapısı gibi açılardan bakıldığında modern devleti tanımlayan özelliklerden hiçbirine sahip değildir. Askeri gücü de teknolojik ve eğitilmiş personel açısından çok zayıftır. Üstelik kuruluşları ve toplumsal yapıları itibarıyla ve Avrupa devletlerinin modern devlet olma süreçlerini açıklamak için kullanılan kavramsal çerçevelerin hiçbirisi Ruanda örneğine uymamaktadır. Fakat diğer taraftan önceki bölümlerde anlatılmış olan, şiddet tekeli elinde bulundurma, emir verme ve itaati sağlama, gözetleme, sınıflandırma ve halkı kayıt altına alma, söylem oluşturabilme yönlerinden bakıldığında modern devletin sahip olduğu yönetim araçlarına sahiptir. Bunu, kendisine koloni devletlerinden miras kalan sınıflandırma, kayıt altına alma gibi yöntemlerle, koloni dönemi öncesinde de var olan itaate büyük önem veren kültürel yapı, coğrafi temele dayalı hiyerarşik gözetleme yöntemleriyle birleştirebilmiştir. Bu sayede, ancak modern devletlerde rastlanabilen bir özellik olan devletin gündelik yaşama güçlü biçimde nüfuz etmesi özelliğine sahip olmuştur. Zaten modern devletin ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü özelliklerine sahip olunmadan soykırım gibi modern söylemlerle tanımlanmış,

ırk temelinde sınıflandırılmış insan gruplarına yönelik organize edilen bir şiddet eylemi mümkün olmayacaktır.¹⁶⁶

Soykırım suçu, devletlerin uyguladıkları politikaların bir sonucudur. Ancak 20. yüzyılda tanımlanan bu suçun yaygın ve sistematik oluşu, diğer şiddet türlerinden farklı olan yönlerindedir. Devletlerin halk üzerindeki gücü ve bu gücü kullanmak üzere geliştirilen yönetim teknikleri ve araçları bu yüzyılda öylesine gelişmiştir ki, halk üzerinde uygulanabilecek şiddet türleri çoğalmış, şiddet sistematize edilebilmiş ve uygulanan şiddetin etkisi genişlemiştir. Ülke yöneticileri artık baraj yapımından kitlesel gösterilere kadar çeşitlilik gösteren yoğun sosyal projelerle meşgul olduğundan, çok sayıdaki aktivite için halkı mobilize edebilir hale gelmiştir.

Bu çerçevede Ruanda'daki şiddet olayları ve soykırım için sıkça dile getirilen, Hutu ve Tutsi toplulukları arasında eski çağlardan kalma nefret ve düşmanlıkların soykırımı yol açtığı görüşü kolaylıkla aksi ispatlanır duruma gelmiştir. Ruanda'daki şiddet olayları tam anlamıyla modern söylemler ve pratiklerin artışı ve bu doğrultuda gücü kimin kontrol edeceği, devleti kimin yöneteceği çerçevesinde gerçekleşmiştir. Her iki topluluğun farklı olduğu düşünülen kimlikleri, Koloni öncesi dönemlerde de mevcuttur. İki grubun farklılıklarının çizilmesi ve ırk olarak tanımlanmalarına ise Koloni döneminin sonlarında başlanmıştır. Modern gruplandırma Ruanda'ya koloni devletinin bir ihracıdır. Koloni yönetimi Ruanda'dan çekildiğinde iki gruptan da aynı toprak parçası üzerinde mevcut olan farklı grupları temsil etme kavgası ve iktidardan pay alma mücadelesi ortaya çıkmıştır. Böylece iki grubun ileri gelenleri Avrupalılardan ithal

---

¹⁶⁶ J. Lie, **Modern Peoplehood** (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2004), s. 192.

ettikleri söylemlerle yönetime talip olmuşlardır. Hutular sayıca çoğunluğu oluştururken, Tutsiler askeri ve siyasi organizasyonlarda üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Ruanda'daki "etnik veya ırksal" kimlikler ve çatışmalar sadece 1990'lardan sonra kurgulanmış bir durum değildir ancak, ekonomik düşüş, komşu devletlerden Uganda'nın iç koşulları ve bu ülkedeki Tutsi silahlı gruplardan kurtulma çabası, 1990 yılında Ruanda topraklarına bu grupların girmesi, demokratikleşme yönündeki uluslararası baskılar ve ülke içinde dört yıl süren iç savaş, iktidarı elinde tutan Hutu yöneticilerin radikalleşmesine yol açmıştır. Soykırım ve şiddet olayları kendiliğinden ortaya çıkan ve halkın bir arada ve özdeş denecek kadar benzer biçimde hareket ederek gerçekleştirdiği bir olay değil, ideoloji, ekonomik, askeri ve siyasi güç ilişkilerinin bileşik ve anlaşılması çaba gerektiren ilişkisi sonucunda oluşmuştur. Ruanda örneğinde gözlenen en önemli şeylerden biri, yüz binlerce insanın çok basit düzeyde, hatta ilkel tarımda kullanılan aletlerle yaklaşık üç ay gibi kısa bir sürede, resmi olmayan rakamlara göre, bir milyona yakın insanın öldürülmüş olmasıdır. Soykırım eylemi çok çeşitli sebeplerle gerçekleştirilecek bir eylem olup, tek veya birkaç sebep her bir soykırım olayını açıklayamamakta, her bir olay farklı karakteristiklere sahip olmaktadır. Hepsinde ortak olan, insanlar arası iletişimde şiddet pratiklerinin ödüllendirildiği ve onurlandırıldığı bir savaş ortamı ve uç bir noktada bulunan toplumsal ve siyasi krizin mevcut olmasıdır. Batıda gelişen, dünyaya yayılan ve Koloni yönetimlerinde Ruanda'da egemen ideoloji haline gelen ırk temelinde düşünüş ve devletin kontrol gücünün, gözetim kapasitesinin artması Ruanda örneğini açıklayıcı en önemli etkenlerdir. Savaş, ırk fikri, Hutularca tamamlanamadığı düşünülen Hutu devrimci hareketi, devletin gözetim kapasitesi soykırımın çapını ve şiddetini

artırmıştır. Eklenmesi gereken bir nokta da iktidar çatışmasının 1990 sonrası artan çok partili sisteme geçme yönündeki baskılar sonucu, buna cevap verme çabasına girişen, ekonomik, siyasi, askeri birçok açıdan az gelişmiş ancak yüksek düzeyde organizasyona sahip bir ülkede şiddet olaylarının soykırıma dönüştüğüdür. Modern devletin yüksek düzeyde organizasyon niteliğine sahip oluşu ve toplum bireyleri üzerinde günlük yaşamlarına kadar uzanan etkisi düşünüldüğünde, Ruanda devletinin, modern devletin bu yönlerini taşıdığı görünmektedir.

Modern bir toplumun soykırım gibi toplu katliamların önünü keseceği yönündeki olumlu inanişe ters biçimde Zygmunt Bauman'a göre soykırım suçunun kendisi modern toplumun bir sonucudur.¹⁶⁷ Bauman, modern uygarlığın soykırım için yeterli bir koşul olmadığını ancak soykırım için zorunlu bir koşul olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸ Nitekim soykırımı gerçekleştiren Hutu kökenli yöneticiler, kendilerini ülkeyi modernize eden kişiler olarak sunmakta ve sloganlarını “büyük çoğunluk”, “çoğunluk demokrasisi” gibi modern çağın siyasi ve ideolojik kurumlarına atfedilen ifadelerden oluşturarak, eylemlerini bu çerçevede meşrulaştırma çabasına girişmişlerdir.¹⁶⁹

Soykırım eylemleri sırasında kullanılan terminolojiden olan “Hutu ırkı” sözü de modern politikanın ürettiği terimleri kullanmaya bir örnek teşkil etmektedir. İnsanlar doğdukları andan itibaren çeşitli kimliklere (doğduğu yer, ebeveynlerin mensup olduğu din, vb. gibi) sahip olarak hayata başlamaktadır. Ancak Kolonileşme sürecinde ve devlet yapısının oluşumu sırasında insanlar kendilerini gündelik

---

¹⁶⁷ Z. Bauman, **Modernity and the Holocaust** op.cit., s. 9-17.

¹⁶⁸ **Ibid.**, s. 13.

¹⁶⁹ M. Mann, **The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing** (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s. 473.

yaşamda doğuştan edindikleri kimliklerin üst kimliği olarak geniş “etnik”, “ırksal” toplulukların üyesi olarak bulunmak istemektedirler. Ruanda örneğinde de durum böyledir. Koloni öncesi dönemde de Hutu, Tutsi gibi ayrımlar mevcut olsa da, bu kimlikler arasındaki ayrım, Koloni döneminden sonra olduğu kadar belirgin ve gündelik yaşamı belirleyici ve gündelik hayatın en önemli üst kimliği biçiminde değildir. Misha Glenny, Yugoslavya’daki çatışmalar ve grupların birbirlerine yönelik şiddet eylemleri üzerine yaptığı çalışmalarda, şiddetin eski zamanlardan beri var olan etnik, dini farklılıklardan değil, bu farklılıkların milliyetçi söylemler şemsiyesinde toplanmaya çalışıldığı modern girişimlerden dolayı gerçekleştiğini belirtmektedir.¹⁷⁰ Yugoslavya’daki Boşnak, Hırvat ve Sırp etnik kimlikleri Avrupa’da Fransa’dan başlayarak milliyetçi akımın yayılması ve bu topluluklardan kişilerin Fransa ve Avrupa’nın çeşitli yerlerinde eğitim alarak, öğrendikleri fikirleri kendi topraklarında hayata geçirmeye çalışması ve bu fikirler doğrultusunda toprak, kaynaklar ve iktidar üzerinde tekel kurma isteği ile belirgin ve belirleyici üst kimlikler haline gelmiş, gücü elde etmek için bu kimliklerden birine ait olunması gerekmiştir.¹⁷¹ Ruanda örneğinde de Koloni dönemi ile belirgin üst kimlik haline gelen Hutu veya Tutsi “ırkına” mensup olma durumu Koloni devleti Belçika’nın ülkedeki iktidarı ve kaynakları Tutsiler lehine sağlamasından sonra keskinleşip, bu iktidardan pay alamayan Hutuların radikalleşmesi ve çatışmaların başlaması ile sonuçlanmıştır. Bowen’ın belirttiği üzere, modern çağ öncesinde de Afrikalılar kendilerini Nuer, Zande, Hutu, Tutsi olarak adlandırmışlardır fakat bu adlandırmalar

---

¹⁷⁰ M. Glenny, **The Fall of Yugoslavia** (New York: Penguin, 1992).

¹⁷¹ J. R. Bowen, ‘The Myth of Global Ethnic Conflict’, A. L. Hinton (ed), **Genocide: An Anthropological Reader**, içinde (Massachusetts: Blackwell Publishers, 2002), s. 335.

gündelik yaşamın asıl kaynağı değildir.¹⁷² Örneğin, Orta Afrika'da yaşayan bir kadın kendi kimliğini, nerede doğduğu, ailesinin özgeçmişi, medeni durumu ve ekonomik gücü veya zenginliği ile tanımlayacaktır. Etnik, ırksal, kabileye ait köken belirtecek kimlikler gündelik yaşamda nadiren ön plana geçmektedir.¹⁷³ Üstelik bu kimlikler, Hutuların Tutsi kimliğine geçiş yapabilmesi gibi, yeni mesleklerle uğraşınca ya da ekonomik statü veya yaşadıkları yerler farklılaştığında değişebilmektedir. Gruplar arasındaki çatışmaların asıl kaynağını da tarımsal arazi, su kaynakları vb. üzerine girilen güç mücadeleleri oluşturmaktadır. Tutsiler de Ruanda'da ekonomik aktivitelerden ve siyasi güçten büyük payı alan topluluk olmuş ve bundan pay alamama ya da yeterince alamama nedeniyle Hutularda hoşnutsuzluk oluşmuş, Koloni döneminin meşrulaştırdığı Hutu ve Tutsi ırk ayrımı da bu hoşnutsuzluğu ve iktidar istencini ırkla özdeşleştiren politikalar üretilmesini sağlamıştır. Siyasette etnik ya da ırk temelli düşünüş ile hareket ederek, iktidara ve ekonomik kaynaklara ulaşma yolunu tercih etmek, tarih boyunca yaşanan benzer uzlaşmazlıkların, modern adlandırması ve modernist metotlarla gücü elde etme çabası olmuştur.

a- Devlet Otoritesi

Afrika kıtasındaki devletler sıkça zayıf, verimsiz ve kendi ülke sınırları içinde etkisiz olarak nitelendirilir. Afrika kıtasında devletlerin zayıf oluşuna ilişkin birçok kuram mevcuttur. Bazı yazarlar koloni döneminin mirası üzerinde durur ve Afrika'yı Kolonileştiren batılı devletlerin çok farklı etnik grupların bir arada

---

¹⁷² **Ibid.**, s. 336.

¹⁷³ **Ibid.**

bulunacağı, dolayısıyla ulusal birlik fikrinin oluşmayacağı sınırlar çizdiklerini belirtirler.¹⁷⁴ Bunun dışında Afrika'daki devletlerin zayıf devlet kategorisinde olmasını “merkezkaç kuvvete” (*centrifugal force*) sahip olmamalarıyla yani, kökenlerinin “yabancı” ve yapay olduğu ve bu sebeple ulusal birlik kuramadıkları sebebiyle açıklayanlar vardır.¹⁷⁵ Son olarak, Herbst gibi bazı yazarlar da Afrika'daki devletlerin halk üzerindeki nüfuzunun zayıf olmasını düşük nüfus yoğunluğu ve geniş toprakların bir arada olduğu ülkelerde devlet gücünü etkin kılmanın zor olduğuna bağlamaktadır.¹⁷⁶ Ruanda ise Koloni öncesi dönemde, Koloni döneminde ve sonrasında devlet yapısı ve devlet otoritesinin kullanılması konularında diğer Afrika devletlerinden farklı bir seyir izlemektedir.

Ruanda soykırımı sırasında Afrika devletlerinin bilindik zayıflığı iddiasının tersini kanıtlar bir devlet etkinliği ile karşılaşmıştır. Yüz binlerce sivil bir diğer etnik grubu öldürmek için resmi ve idari makamlardan emir almış ve uygulamıştır. Saldırganlara soykırımı niçin katıldıkları sorulduğunda, öldürme eylemine katılmaya itiraz etmenin kendileri ve/veya aileleri için negatif etkileri ve yaptırımları olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Birçoğu, öldürme eyleminin bir emir ve bir kanun olduğunu söylemişlerdir. Yani, soykırım sırasında devlet Tutsilerin öldürülmesi emrini vermiş, Hutular bunu yapmaya teşvik edilmiş ve/veya zorlanmış ve öldürme eylemine toplu bir katılım beklenmiştir.

---

¹⁷⁴ W. Todorff, **Government and Politics in Africa** (Bloomington and Indianapolis: Indiana University press, 2002), s. 81; N. van de Walle, **African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999** (New York: Cambridge University Press, 2001), s. 115-116; P. Englebert, **State Legitimacy and Development in Africa** (Boulder: Lynne Rienner, 2001), s. 74-75.

¹⁷⁵ C. Ake, **Democracy and Development in Africa** (Washington: Brookings Institution, 1996), s. 3-4; T. Callaghy, 'Politics and Vision in Africa: The Interplay of Domination, Equality and Liberty', P. Chabal (ed), **Political Domination in Africa: Reflections on the Limits of Power**, içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), s. 36; C. Young, **The African Colonial State in Comparative Perspective** (New Haven: Yale University Press, 1994), s. 9.

¹⁷⁶ J. Herbst, **States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control** (Princeton: Princeton University Press, 2000), s. 3-11.

Soykırım sırasında öldürmeye teşvik eden birim sadece devlet veya hükümet değildir. Her bölgenin ileri gelenleri erkek Hutuların öldürme eylemlerine katılmalarını zorlamıştır. Üstelik bu zorlama devlet görevlilerinininki kadar etkin olmuş ve öldürme eylemleri yönlendirilmiştir. Bu şekilde bir yönlendirme kapasitesi ve yönlendirilmeye eğilim, güç ve otoritenin Ruanda'daki etkinliğini akla getirmektedir. Peki, Afrika'daki devletlerin kendi halkı üzerindeki nüfuzu ya da otoritesinin zayıf olduğu genellemesi yapılabilirken Ruanda'da durum neden farklı olmuştur? Niçin otoriter iktidar veya güç odağı Ruanda'da bu kadar etkin olabilmekte ve kısa bir sürede kitleleri harekete geçirebilmektedir?

Ruanda devleti geleneksel anlamıyla güçlü bir devlet olarak adlandırılmaz. 1994 yılında dünya üzerindeki en yoksul ülkelerden biridir ve ülke ekonomisi birkaç tarımsal ürüne bağımlıdır. Altyapısı ilkel, iletişim sistemi zayıftır. 1994'teki Dünya Bankası raporuna göre Ruanda'daki her bin kişi için bir telefon hattı düşmektedir.¹⁷⁷ Devlet yapısı da bu gerçeklikleri yansıtmaktadır. Afrika'daki birçok devlette olduğu gibi, bürokrasi gelişmiş bir yapıya sahip değildir, hükümetin işleyişi yavaştır, kararlar yavaş alınır ve görüşme şekli çoğunlukla yüz yüzedir.¹⁷⁸ Devlet gücünü ve etkinliğini ölçmek için standart bir ölçüt olarak kullanılan vergi toplama kapasitesine bakıldığında da Ruanda'nın vergi toplama kapasite ve etkinliğinin düşük olduğu görülmektedir.¹⁷⁹

Ruanda devleti yönetim anlamında ise görece olarak güçlü bir kapasite sergilemektedir. Halkın, devlet tarafından gelen emir ve taleplere riayet ettiği

---

¹⁷⁷ World Bank, **World Development Report 1994: Infrastructure for Development** (New York: Oxford University Press, 1994), s. 224.

¹⁷⁸ Afrika devletlerinin genel bir karşılaştırması için bkz: D. Leonard ve S. Strauss, **Africa's Stalled Development: International Causes and Cures** (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2003), s. 80-81.

¹⁷⁹ World Bank, **Rwanda: Poverty, Reduction and Sustainable Growth**, s. 24.

bilinmektedir. Örneğin, *umuganda* adındaki haftalık komünel bir iş programında ücretsiz işçi olarak çalışılması talebi ile birçok kişi toplanabilmektedir. Ayrıca ülkenin değişik yörelerinde sivil savunmanın bir parçası olarak gece devriyesi olmak üzere erkek nüfus da toplanabilmektedir.

Ruanda idari yapısı da iyi organize edilmiş olup etkin yönetim sağlamaya katkıda bulunur şekilde merkezi ve hiyerarşik bir yapıdadır. Soykırım tarihinden önce ülkede beş katmanlı bir idari yapı mevcuttur: ulusal hükümet, yerel yönetimler (*prefectures*, İtalya, Fransa ve Japonya'daki kullanım şekliyle bölge karşılığıdır) komünler, sektörler ve *cellules*. Buna ek olarak bazı bölgelerde *nyumbakumi* adında bir alt düzey idari mekanizma daha mevcuttur ve bu mekanizmada her on hane halkı başına, ücretsiz çalışan bir yarı resmi görevli bulunmaktadır.

Afrika'daki devletlerin etkinliğini ve gücünü ölçmek için çeşitli ölçütler kullanılabilir. Jeffrey Herbst bu ölçütlerden ilkinin "yayın gücü" (*broadcast power*) olarak belirtmektedir.¹⁸⁰ Herbst, ülkedeki yol ağının ne yoğunlukta (*road density*) olduğunu da bir gösterge olarak sunmaktadır.¹⁸¹ Bu hesaplamalarla Ruanda'daki yol yoğunluğu alt-Afrika'daki (*sub-Sahara*) devletler arasında en fazla, Afrika kıtasının genelindeki ortalamasının da beş kat fazlasıdır.¹⁸² Kişisel radyoya sahip olma oranının da devletin gücünü yayması için ölçütlerden birisi olduğunu belirtmiştik.1992'de yapılan bir araştırmaya göre Ruanda'da her yüz yetişkinden yirmi beşinde radyo bulunmaktadır. Bu oran alt-Afrika'daki ülkelerin ortalamasının iki katıdır. En fazla radyoya sahip olma oranı Güney Afrika Cumhuriyeti'ndedir ancak belirtilmesi

---

¹⁸⁰ J. Herbst, *op.cit.*, s. 3.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 162-163.

¹⁸² *Ibid.*

gereken nokta bu ülkenin kişi başına düşen milli gelirinin Ruanda'dan on kat fazla olduğudur.¹⁸³

Bir diğer gösterge, kontrolü elde tutabilmek için devlet görevlilerinin başkent dışındaki bölgelerdeki coğrafi yoğunluğudur yani birim alana düşen resmi görevli sayısıdır. Buna ilişkin resmi rakamlar bulunmamaktadır ancak, Ruanda'nın küçük bir ülke olduğu ve beş katmanlı bir idari sisteminin bulunduğu göz önüne alınırsa, devlet görevlilerinin coğrafi yoğunluğunun yüksek olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Özetlersek, itaat etme oranı, devlet hiyerarşisi, yol ağı yoğunluğu, kişisel radyoya sahip olma oranı ve başkent dışındaki alanlarda devlet görevlilerinin yoğunluğu gibi göstergeler, Ruanda devletinin halkın üzerinde gücünü sergileyebilmesi, etkin olarak kullanabilmesi ve kontrol edebilmesi anlamında Afrika'da sık rastlanmayan bir kapasiteye sahip olduğu göstermektedir. Ruanda üzerine yapılan çalışmalarda da bu ülkenin güçlü, iyi organize olmuş ve sosyal kontrolü rahatlıkla sağlayabilen bir yönetim özelliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Catharine Newbury 1980'lerde ve 1990'larda Ruanda'nın iki baskın özelliğe sahip olduğunu söylemektedir. Devletin, bir tarafta iyi organize olmuş ve ekonomisini iyi idare eden bir devlet özelliği taşıırken diğer taraftan da otoriter ve baskıcı bir aygıt halini alabildiğini belirtmektedir.¹⁸⁴ Alison Des Forges Ruanda'nın sosyal kontrol ve hareketliliği sağlamak üzere tasarlanmış yoğun bir idari yapısının olduğunu

---

¹⁸³ F. Chalk, 'Hate Radio in Rwanda', H. Adelman ve A. Suhrke (ed), **The Path of a Genocide: The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire**, içinde (New Brunswick: Transaction Publishers, 1999), s. 97, 107.

¹⁸⁴ C. Newbury, 'Rwanda: Recent Debates over Governance and Rural Development', G. Hyden ve M. Brattons (ed.), **Governance and Politics in Africa** (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1992), s. 215.

belirtmektedir.¹⁸⁵ Hatta Dünya Bankası raporları soykırımdan hemen önceki tarihlerde Ruanda'nın gelişmiş bir idari yapısının olduğundan bahsetmektedir.¹⁸⁶ Gérard Prunier de Ruanda'da neredeyse canavarlık düzeyinde bir sosyal kontrol olduğunu anlatırken ¹⁸⁷ birkaç yazar da Ruanda'nın totaliter bir yapısı olduğundan söz etmektedir.¹⁸⁸ Hatta Linda Melvern, Komünist ülkelere ek olarak dünyadaki en fazla kontrol edebilen devletin Ruanda olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁹ Ruanda halkının tarihsel süreçlerinde ortaya çıkardıkları devletin merkezden otoriter bir biçimde kontrol edilebilen organize olmuş bir niteliğe sahip olduğu da belirtilmektedir. Ülkede oluşan merkezi sosyal kontrol üzerine kurulu siyasi kültür Ruanda kırsal kesimindeki halkın sosyal hareketliliği ve güdümlenmesi için çok uygun bir olanak sunmaktadır.¹⁹⁰ Christian Scherrer, otoritelerin emrine itaat kültürü veya geleneğinin Büyük Göller bölgesinin (*Great Lakes Region*) hiyerarşik toplumlarında yüzyıllar boyunca tekrarlanarak, halkın bunu içselleştirmesine yol açtığını yazmaktadır.¹⁹¹ Aynı çerçevede Prunier, Ruanda'daki geleneği Alman tarihindeki Prusya geleneği ile karşılaştırmaktadır. Prunier'e göre Ruanda'da Koloni öncesi dönemde de otoriteye sorgulamadan itaat etme geleneği mevcuttu ve bu

---

¹⁸⁵ A. D. Forges, **Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda** (New York: Human Rights Watch, 1999), s. 42.

¹⁸⁶ World Bank, **Rwanda: Poverty, Reduction and Sustainable Growth**, s. 36.

¹⁸⁷ G. Prunier, **The Rwanda Crisis: History of a Genocide** (New York: Columbia University Press, 1995), s. 3.

¹⁸⁸ L. Melvern, **A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide** (London: Zed Books, 2000), s. 24 ve C. Scherrer, **Genocide and Crisis in Central Africa: Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War** (Westport: Praeger Publishers, 2002), s. 109.

¹⁸⁹ L. Melvern, **op.cit.**

¹⁹⁰ C. Scherrer, **op.cit.** ve L. Melvern, **op.cit.**

¹⁹¹ C. Scherrer, **op.cit.**, s. 113. Otoritenin emrine itaat kültürü üzerine bkz.: International Criminal Tribunal for Rwanda, 'The Prosecutor Versus Jean-Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T: Judgement', s. 17; B. Berkeley, **The Graves Are Not Yet Full: Race, Tribe and Power in the Heart of Africa** (New York: Basic Books, 2001), s. 256; P. Gourevitch, **We Wish To Inform You that Tomorrow We Will Be Killed with Our Families** (New York: Picador, 1998), s. 243; S. Khan, **The Shallow Graves of Rwanda** (London and New York: I. B. Tauris Publishers, 2001), s. 67; R. Andersen, 'How Multilateral Development Assistance Triggered the Conflict in Rwanda', **Third World Quarterly**, Cilt 21, No. 3, 2000, s. 441-456.

gelenek doğal olarak Alman ve Belçikalı Koloni yönetimlerince de pekiştirilmiştir. Bağımsızlık dönemi sonrasında da ülke iyi organize olmuş ve sıkı kontrol edilen bir devlet olma niteliği ile varlığını sürdürmüştür. Bu tür bir kültürel ve geleneksel algılama dâhilinde, ülkedeki yönetim hiyerarşisinde üst düzeyde bulunan bir kişi halktan birisine herhangi bir şey yapmasını emrettiğinde –öldürme eylemi de dâhil olmak üzere- emredilen kişi sorgusuz biçimde bu emri yerine getirecektir.¹⁹²

Tabi ki, Ruanda devletinin gücünü abartmamak gerekir. Devlet olarak sınırlı bir teknokratik ve bürokratik yapı mevcuttur ve sanayileşmeyi sağlama, vergi toplama gibi konularda da yeterli kapasitesi yoktur. Ancak, devlet yapısı iyi organize olmuş, hiyerarşik ve kırsal kesimin uzak yerlerine bile devlet nüfuzu yayılmış durumdadır ve ücret karşılığı olmayan işler için bile halkın geniş çapta itaat etmesi sağlanabilmektedir. Yani Ruanda devleti, ülke çapında gücünü kullanabilmektedir ve bu nedendir ki daha önce belirtildiği gibi birçok gözlemci bu gücün ülkedeki derin itaat ve otorite geleneğinde yansıtıldığını belirtmektedir.

Ruanda devletinin diğerlerinden farklı olduğu iddiasını dört temel noktada desteklemek mümkündür. İlk olarak, ülke Koloni öncesi dönemden başlayarak Koloni sonrası dönemde de devam eden bir kurumsal devamlılık düzeyine sahiptir. İkincisi, Koloni öncesi dönemde Ruanda'daki monarşi yönetimi gelişmiş bir idari yapıya ve işçi hareketliliğini sağlayabilen özel kurumlara sahipti. Üçüncüsü, Ruanda nüfus yoğunluğu yüksek bir ülkedir ve hatta Afrika kıtasında en fazla nüfus yoğunluğu buradadır. Son olarak, ülkenin topografyası üzerinde yaşayan insanları fazlasıyla göz önünde yapmakta ve saklanmak, gizlenmek veya göz önünde olmamak için imkân bırakmamaktadır. Ülkenin topografyasında ekili olmayan çok

---

¹⁹² G. Prunier, *op.cit.*, s. 245.

az alan mevcuttur ve topraklar genel olarak merdiven biçiminde veya dalgalı biçimde yokuşlar şeklindedir ve birbirinden haberdar olmanın kolay olduğu bir ekilme biçimidir.

b- Kurumsal Devamlılık

Ruanda'da koloni dönemi sonrası devleti tam olarak Koloni zamanının devlet şeklinin bir kopyası değildi. Aynı zamanda, Koloni devleti de Koloni öncesi dönemde var olan monarşi devletinin tam bir kopyası olmamıştı. Avrupalıların Ruanda'ya gelerek bir Koloni devleti kurması sırasındaki ilk değişiklik Hıristiyanlığın bu Afrika ülkesine girişi olmuştur. Alman ve Belçika Koloni yönetimlerinin Ruanda'daki idare biçimleri farklı olmuştur. Ülke üzerinde Belçika yönetiminin etkisi daha büyüktür. Ruanda'ya bıraktıkları en önemli miras Hutu-Tutsi ayrımını derinleştirmiş, ülkedeki yönetim gücünü bu ayrıma göre şekillendirmiş olmalarıdır. Hem Alman hem Belçikalı Koloni yönetimlerinde ortak olan nokta ise var olan idari sistemi kendi diğer kolonileştirdikleri yerlerde olduğu gibi değiştirmeyip mevcut olan idari yapı üzerinden yönetimi gerçekleştirmeleridir.

i- Alman Koloni Yönetiminin Devlet Yapısına Etkileri

Almanya Ruanda topraklarındaki ilk Koloni yönetimidir. Ruanda'da buldukları gelişmiş siyasi sistemi yok etmemiş veya değiştirmemiş,¹⁹³ tam tersine

---

¹⁹³ W. R. Louis, **Ruanda-Urundi 1884-1919** (Oxford: Clarendon Press, 1963), s. 147

pekiştirmişlerdir. Alman Koloni otoriteleri bu Afrika ülkesindeki mevcut idari ve siyasi sistemi “güçlü ve etkin” olarak yorumlamışlar¹⁹⁴

Mevcut siyasi yapıyı pekiştirmek ve Ruanda’da çok az yatırım yapmak Almanya’nın o dönemki çıkarlarına uygun bir yaklaşımdır. Ruanda’daki Alman mevcudiyeti sınırlıdır ve nihai amaç olan Idjwi Adasını işgal etmek için kullanılan bir alandır. Bu nedenle Ruanda’daki monarşinin devamlılığı yararlarındadır. Hatta Ruanda’da 1909 ve 1912 yıllarında monarşiye karşı ayaklanan ve ülkenin kuzeyinden işgal etmeye çalışanları kralın lehine olmak üzere bastırmışlardır.¹⁹⁵ Bu sayede kral, Alman Koloni yönetimi gelmeden önce kontrol etmekte zorlandığı bölgeleri de Almanların desteğiyle kontrol altına alabilmiştir.

ii- Belçika Koloni Yönetiminin Devlet Yapısına Etkileri

Almanların Ruanda topraklarını kullanarak işgal etmeye çalıştıkları ada, Belçikalıların Kongo’da kurdukları koloni devletinin bir parçasıydı ve burası sıkı bir rejimle idare ediliyordu. 1916’da Belçikalılar, adayı işgal etmeye çalışan Alman güçlerini yenerek uzaklaştırdılar. Belçikalılar Ruanda topraklarına sahip olmayı değil, 1. Dünya Savaşı sonrası uzlaşmalarında Kongo Nehrinin güney kıyısını alabilmek karşılığında bu toprakları vermeyi planlamışlardı.¹⁹⁶ Plan İngiltere’nin karşı çıkmasıyla gerçekleşmedi ve Milletler Cemiyeti 1923’te Ruanda’yı ve komşusu Urundi’yi (bugünkü adıyla Burundi) Belçika manda yönetimine devretti.

---

¹⁹⁴ **Ibid.**, s. 115.

¹⁹⁵ **Ibid.**, s. 147-148 ve s. 153-156.

¹⁹⁶ **Ibid.**, s. 209-260.

Ruanda-Urundi olarak tek bir toprakmış gibi adlandırılarak Belçika mandası olduysa da her iki ülkenin de mevcut yönetimleri devam etti.¹⁹⁷

Resmi olarak yaklaşık kırk yıl süren manda rejimi sırasında Belçikalıların Ruanda'da gerçekleştirdikleri birçok değişiklik oldu. Bunları yaparken Belçika'nın seçtiği yöntem "dolaylı yönetim" (*indirect administration*) oldu ve değişiklikler kademe kademe yapıldı. Aynı zamanda yerel idareler ve Ruanda'nın genel yönetim sistemi siyasi sistemin omurgası olarak ve var olan hiyerarşi pekiştirilerek kullanıldı. Bu Koloni öncesi dönem ile Koloni dönemi sırasındaki yönetimde bir süreklilik anlamına da gelmekteydi.

Belçikalılar mevcut düzen üzerinde değişiklikler yaptı. Her şeyden önce Afrikalıları "medenileştirmek" gibi bir "misyon" taşıyorlardı. Bu çerçevede Ruandalı yöneticiler Batılı eğitim almak üzere ülke dışına gönderildi ve her yöneticiye ücret ödenmeye başlandı. Buna ek olarak, ülkedeki mevcut sistemde kırsal alanlarda kralın üç temsilcisi bulunmaktaydı. Koloni yönetimi bu temsilcileri tek bir yöneticiye/şefliğe (*chief*) indirerek daha merkezi bir yönetim oluştururken diğer taraftan yönetimin görev alanları tekrar belirlendi ve yönetimin/şefliğin kendi idari sınırları çizildi.¹⁹⁸

Bu tür reformların Ruanda siyasi ve sosyal yaşamı üzerinde etkileri oldu. İlk olarak, Belçika Koloni politikası çerçevesinde kralın gücü azaltıldı. Bu, aynı zamanda krala atfedilen kutsiyetin de değer kaybetmesi anlamına geliyordu. Hatta 1931'de Belçikalıların kralı görevden alıp kendilerine daha yakın bir kral getirmeleri bu sürecin toplam bir sonucu gibiydi. İkincisi, kralın merkezi gücü azaldıkça

---

¹⁹⁷ **Ibid.**

¹⁹⁸ **Ibid.**

Ruanda “aristokrasisi” yani yöneticiler/şefler ve yardımcılarını güç kazandı, gücü kendi ellerinde merkezileştirmeye başladı ve halk üzerinde keyfi denebilecek yönetimler uygulamaya koyuldular. Newbury’nin ifadesiyle, Ruanda’da Koloni dönemi devlet inşası siyasi baskıyı detaylı biçimde yerleştirmiş ve yoğunlaştırmıştır.¹⁹⁹ Üçüncü olarak, iktidar ve güç ırk ile bağlantılandırılmıştır. Belçikalılar, Hami “ırkı”ndan ve fiziksel özelliklerinin Hutulara oranla daha güzel olduğunu düşündükleri Tutsileri doğal bir yönetici sınıf olarak görmüştür. Hutular ise Tutsilere oranla daha kısa ve tıknaz olup sayıca çok olduklarından halk kitlesini oluşturacağı düşünülmüştür. Bürokrasiye ilişkin reformlar yapılırken de Hutular üst otoritelere getirilmemişlerdir. Ruanda içinde idari sınırlar belirlenirken de Belçika yönetimi “ırk” kategorilerini sert çizgilerle kullanmış, ırkları belirten kimlik kartları hazırlanmış ve Hutular ile Tutsiler arasındaki biyolojik farkların ölçümü dahi yapılmıştır.²⁰⁰ Tüm bunlar, Koloni dönemi öncesinde de var olan ancak çok daha geçişken kategoriler olan Hutu ve Tutsi ayrımını sertleştirmiştir. Hangi klandan veya bölgeden geldiği ya da mevki gibi etkenler Hutu veya Tutsi olmanın gerisinde kalmış, en önemli siyasi deyim hangi “ırka” mensup olduğuyula sınırlanmıştır. Bu durum doğal olarak bir Tutsi siyasi tekeli oluşturmuş ve Koloni döneminde ülke içindeki yönetimde güç daha keyfi ve zorlamaya dayalı biçimde bir grubun elinde olmuştur.

Belçikalılar günlük yaşamı etkileyen ve devleti otoritesini artıran önemli birçok değişiklik yapmışlardır. Bunlardan ilki bir yol ağının kurulmasıdır ki yol ağının varlığı bir değişken olarak, devletin kendi sınırlarında içinde otoritesini

---

¹⁹⁹ C. Newbury, **The Cohesion of Oppression: Clientship and Ethnicity in Rwanda, 1860-1960** (New York: Columbia University Press, 1988), s. 207.

²⁰⁰ **Ibid.**

kullanıp kullanmadığını anlamının bir ölçütü olarak kullanılmaktadır. Kahve gibi bazı ürünlerin belli miktarlarının zorunlu olarak devlete bırakılması yöntemi de getirilmiştir. Vergilerin sadece nakit para ile ödenmesi zorunluluğu uygulamaya konulmuştur. Eş zamanlı olarak, Hıristiyan misyonerler faaliyetlerini hızlandırmış ve ülkenin tamamına yakını Hıristiyanlık ile tanışmıştır. Koloni öncesi dönemde ve Alman Koloni yönetimi döneminde tam olarak hâkimiyet kurulamayan yerlerde Koloni otoritesi dolayısıyla Ruanda devlet otoritesi kurulmuştur.

Özetle, kolonileştirilme süreci Ruanda gibi küçük bir devletin sınırlarının pekiştirilmesi, idari yapıda reform yapılarak bürokratikleştirilmesi, güçlendirilmesi sonucunu getirmiştir. Koloni yönetimi tamamıyla yeni bir yönetim değildir, Koloni sürecindeki yönetim, var olan yapının Koloni yönetimi çıkarları ile uyumlu olacak şekilde dönüştürülmesi ve adapte edilmesi biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu adaptasyon Koloni sonrası dönemde de Afrika ülkelerinde sıkça rastlanmayan şekilde yönetimin genişlemiş ve güçlenmiş, derinlik kazanmış ve sınırların netleşmiş olarak devam ettirilmesini sağlamıştır.

c-Yerel Kurumlardaki Gelişim

Ruanda'daki devlet gücünü ve otoriter kültürü belirleyen önemli etken olarak kurumsal devamlılığa vurgu yapmak gerekmektedir. Bu devamlılığın sağlanması için Koloni öncesinde ve Koloni döneminde yerel idarelerin nasıl gelişim gösterdiği ve itaat kültürüne ve devlet otoritesinin Afrika'da rastlanmayan biçimde derinliğine nasıl katkıda bulunduğu bakmak gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, Ruanda'da Koloni öncesi dönemde gelişmiş bir idari yapı mevcuttur. Bu yapı hem

Koloni döneminin hem de Koloni sonrası dönemin siyasi ve idari yapısını şekillendirmiştir. 1994'teki soykırıma varan şiddet olaylarını anlamlandırmak ve Ruanda'daki iktidar ve otoritenin nasıl işlediğine ve halkı ve şiddeti nasıl yönlendirebildiğini açıklayabilmek için idari kurumların Koloni öncesi dönemden sonrası döneme kadar ne tür bir gelişim gösterdiğine göz atmak gerekecektir. Kurumları birbiriyle çakışan üç temelde incelemek doğru olacaktır.

-hiyerarşik, yoğun ve gelişmiş bir idari yapı ve yerel yönetim

-s sofistike bir vergilendirme, üretim ve iş gücü hareketliliği

- karmaşık ve ayrıntılı bir itaat sistemi ve yasalaştırılmış ve/veya sisteme bağlanmış sosyal ilişkiler.

i- Yerel Yönetim

On dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren Ruanda'da yüksek düzeyde hiyerarşi ve merkezileşme olduğu gözlenmiştir.²⁰¹ Merkezileşme bakımından bölgesel farklar olsa da Koloni dönemi öncesinde de temel kurumsal çatının mevcut olduğu görülmektedir.

Koloni dönemi öncesinde ülkedeki en üst yönetici kraldı (*mwami*) ve tüm toprakların sahibiydi. Topraklar, eyaletlere (*provinces*), kazalara (*districts*) ve semtlere (*neighborhoods*) ayrılmıştı. Her kazada biri topraktan, biri otlaklar ve büyükbaş hayvanlardan ve diğeri de ordudan sorumlu olmak üzere üç yönetici bulunuyordu. Bu yöneticilerin altında da eyalet yöneticileri tarafında atanan tepe

---

²⁰¹ R. Lemarchand, 'Rwanda', R. Lemarchand (ed), **African Kingships in Perspective: Political Change and Modernization in Colonial Settings**, içinde (London: Frank Cass & Co., 1977), s. 72.

yöneticileri (*hill chiefs*) mevcuttu. En alt düzeyde semt yöneticileri veya aile/soy (*lineage*) yöneticileri görevlendirilmekteydi.²⁰²

Belçika koloni politikası çerçevesinde Koloni dönemi öncesine ait hiyerarşik yapıda yeni düzenlemeler yapılmış ancak, en baştan kurulmak üzere bir yapılandırmaya gidilmemiştir. İdari verimliliğin artırılması ve bürokratik rasyonalizasyonun sağlanabilmesi için özellikle kazalarda reformlar yapılmıştır. Örneğin, farklı sorumluluk alanlarına sahip olan üç yöneticili sistem yerini tek yöneticiye bırakmıştır. Şeflik (*chiefdom*) olarak çevrilebilecek bu yeni birimler de vergi ödeyenlerin sayısına bağlı olacak şekilde alt şefliklere ayrılmıştır. Yeni düzenlemeler kurumsal devamlılığı engeller şekilde değildir. Bağımsızlığa yakın dönemde topraklar yeni idari birimlere (*prefecture*), şeflikler -idari görevleri kalmak üzere- siyasi birimlere dönüştürülmüş, alt şeflikler genişletilerek –kasaba yöneticisi (*burgomaster*) ve komünün meclis üyesi (*councilor*) tarafından idare edilen komünler oluşturulmuştur.²⁰³ Bağımsızlıktan sonra başkan Kayibanda, her biri bir meclis üyesi tarafından idare edilen sektörleri (*sectors*) oluşturmuş, daha sonra gelen Habyarimana ise *cellule* ve *nyumbakumi* adında daha alt birimleri de oluşturmuştur. Görüldüğü üzere toplumun en alt tabakalarına kadar idari bir düzenleme ve nüfuz alanı görmek mümkündür. Bu durum, halk arasındaki -söz konusu olan şiddet eylemi olsa dahi- itaat kültürü ve geleneğini açıklamada temel etken olmaktadır.

---

²⁰² İdari yapı hakkında bkz., J. J. Maquet, **The Premise of Inequality in Rwanda: A Study of Political Relations in a Central African Kingdom** (London: Oxford University Press, 1961), s. 100-102, 141 ve C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**, s. 40-45.

²⁰³ F. Reyntjens, 'Chiefs and Burgomasters in Rwanda: The Unfinished Quest for Bureaucracy', **Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, Cilt 25-26, 1987, s. 89-90.

ii- Yüklülüklerle İlişkin Kurumlar ve İş Gücü Hareketliliği

Koloni dönemi öncesi ve koloni dönemi Ruanda'sında devletin gücünü kullanma alanları olarak gördüğü vergilendirme kurumları geniş biçimde mevcuttu. Yüklülükler sistemi ve vergilendirme kraldan en alttaki çiftçiye kadar uzanıyordu.²⁰⁴ Koloni dönemi öncesinde yüklülüklerle ilişkin kurumlar ve iş gücü hareketliliği dört ana şekilde olmaktaydı. İlki, tepe yöneticilerinden başlamak üzere tüm idari yöneticiler nohut, fasulye, bal, süt gibi gıdaları toplayarak bir üst otoriteye sunmaktaydı. Bunun yapılmaması halinde on gün çalışma cezası veriliyordu. İkinci olarak, yerel yöneticilerin yaklaşık altı ay süren uzun ziyaretlerle krala sadakatlerini belirtmeleri gerekmektedir. Üçüncüsü, yöneticiler asker toplamakla yükümlüydüler ve zorunlu askerlik hizmeti Ruanda devlet otoritesinin önemli bir boyutuuydu. Son olarak, koloni dönemi öncesinde ailelere her beş günden ikisini yerel yöneticiler için çalışma zorunluluğu (*mandatory labor*) getirilmişti *Uburetwa* veya *ubunetsi* olarak adlandırılan bu zorunlu iş, yöneticinin evinde gece nöbeti tutmaktan su taşımaya, binaların tamiri veya inşasından toprak ekme, sulama gibi üst otoriteler için yapılacak herhangi bir iş olabilmekteydi. Gerekli performansın gösterilmemesi karşılığında ceza verilmekteydi.²⁰⁵

Koloni yönetiminde bu zorunluluklar ortadan kaldırılmadı. Alman koloni yönetimi bu zorunluluklara nakit vergilendirmeleri ve zorunlu işçileri de ekledi.²⁰⁶ Belçika yönetimi de zorunlulukları ortadan kaldırmadığı gibi bunları devlet

---

²⁰⁴ W. R. Louis, **op.cit.**, s. 111.

²⁰⁵ Detaylı bilgi için bkz. R. Lemarchand, 'Rwanda', **op.cit.**, s. 79; W. R. Louis, **op.cit.**, s. 111-112; J. J. Maquet, **op.cit.**, s. 102-103; C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**, s. 141.

²⁰⁶ C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**, s. 141.

otoritesinin bir ölçütü olarak görüp pekiştirme yolunu seçti.²⁰⁷ Belçikalılar, yol inşası, bina yapımı, kilise gibi kamusal işlerin tamamında zorunlu işçi kullanmayı sürdürdü. Hatta misyonerler de bu faaliyetten yararlandı. İptal edilen üçlü yerel yönetici sisteminin yerine konan tek yönetici sisteminde, bu yönetici işlerden sorumlu olmak üzere göreve getirilmekteydi.²⁰⁸ Koloni devletinin miras bulduğu ve halk içinde hoşnutsuzluk da yaratan ama itiraz edilmeyen bu yükümlülükler sistemi zamanla yaygınlaştırılıp zorunlu iş ve işçiye dayalı bir koloni devleti haline getirilmiştir.²⁰⁹

iii- Yasalaştırılmış ve/veya Sisteme Bağlanmış Sosyal İlişkiler

Ruanda'da koloni dönemi öncesi ve koloni dönemi süresince mevcut olan bir kurum da *ubuhake* olarak adlandırılan yasalaştırılmış ya da farklı bir tabirle bir sisteme bağlanmış bir sosyal ilişki türüdür. Bu kurumda bir "patron" ve koruması altında olan "hamileri" bulunmaktadır. Patron, koruması altında olanlara büyükbaş hayvanları kiralamakta ve karşılığında sadakat, iş gücü ve çeşitli hediyeler beklemektedir.²¹⁰ Patron öldüğünde yerine geçen oğlu, korumasında olan kişileri miras olarak alacaktır. *Ubuake* devletin resmi veya idari bir kurumu değildir. Ancak devletin düzenlemeleri ile örtüşen ve Ruanda'da halen mevcut olan bir sosyal düzenlemedir. Bu düzenleme türünü akademisyenler farklı adlandırmışlardır.

---

²⁰⁷ **Ibid.**

²⁰⁸ R. Lemarchand, 'Rwanda', s. 79 ve C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**, s. 142.

²⁰⁹ D. Newbury ve C. Newbury, 'Bringing the Peasants Back In: Agrarian Themes in the Construction and Corrosion of Statist Historiography in Rwanda', **The American Historical Review**, Cilt 105, No. 3, 2000, s. 871.

²¹⁰ J. J. Maquet, **op.cit.**, s. 131.

Örneğin Maquet *ubuhakeyi* “anlaşma” olarak tanımlarken²¹¹ Catharine Newbury “işlevsel dostluk” olarak adlandırmayı tercih etmiştir.²¹² Avrupalılar, özellikle de Belçika koloni yönetimi Tutsileri doğal yönetici sınıfı olarak görmüş olsa da ve yoğunlukla Tutsiler patron konumunda yer alsalar da Hutuların da patron olduğu gözlenmiştir.²¹³

Koloni dönemi boyunca yöneticilerin keyfi ve zorlamaya yönelik uygulamaları arttıkça ve dolayısıyla korunmaya ihtiyaç çoğaldıkça *ubuhakeye* başvurma oranı da artmıştır. Koloni döneminden önce *ubuhakenin* nasıl geliştiği tam olarak bilinemese de koloni sürecinde Hutuların tercih hakkı kullanma şanslarının ortadan kalktığı ve yoğun bir biçimde *ubuhake* sistemine başvurdukları ve bu sistemin Hutular için bir çeşit toplumsal kaynaşma sağladığı görülmüştür.²¹⁴ Belçika koloni yönetiminin “medeniyet” getirmeye çalıştığı Ruanda’da özel mülkiyetin olmaması ve ücretsiz iş gücünün varlığı, gelişmeye engel olarak görülerek *ubuhake* sistemi iptal edilmiştir. Ancak sistemin yasal iptali günlük yaşamdaki devamlılığını ve toplumsal etkisini engellememiştir. Her şeyden önce *ubuhake* bir güç ilişkisi türüdür ve düzenlenmiş, sisteme bağlanmış ve hiyerarşik bir tarımsal hayatı ifade etmektedir. İdari kurumların var olduğu, işçi mobilizasyonunun sağlanabildiği ve belli bir sisteme bağlanmış sosyal ilişki türlerinin kurulduğu Ruanda bir hayli yapılaşmıştır ve koloni süreci bu yapısalılığı bozmamış tam tersine uygulamalarıyla genişletmiş ve derinleştirmiştir.

---

²¹¹ **Ibid.**, s. 133.

²¹² C. Newbury, **The Cohesion of Oppression**, **op.cit.**, s. 74.

²¹³ J. J. Maquet, **op.cit.**, 129, 139.

²¹⁴ D. Newbury ve C. Newbury, **op.cit.**, s. 860.

d-Coğrafya ve Demografik Yoğunluk

Ruanda nüfus yoğunluğunun yüksek olması durumu ile de diğer Afrika ülkelerinden farklılık göstermektedir. Bu durum koloni öncesi dönemde, koloni döneminde ve koloni sonrası dönemde değişmemiştir. Avrupalılar da bu ülkeye ilk geldiklerinde nüfus yoğunluğunun yüksek olduğunu gözlemlemişlerdir.²¹⁵ Günümüzde de Afrika'da nüfus yoğunluğu en fazla olan ülkedir.

Nüfus yoğunluğunun fazlalığı halkın yerleşiminin de çok yakın ve yoğun olması durumunu doğurmaktadır. Mevcut nüfusun geçimini sağlayabilmesi için bataklık vadiler ve koruma altındaki araziler dışındaki her metrekare ekili durumdadır. 19. yüzyılda buraya gelen bir gezginin gözlediği durum, 'Ruanda ağacın ve çalının bile olmadığı her yere muz ağaçlarının dikildiği yüksek ve yeşil bir platodur ve çok sayıda insanın yaşadığı çok verimli ve çok ekim yapılan bir yerdir'²¹⁶ yorumu bugün için de geçerliliğini korumaktadır.

Nüfus yoğunluğu ve yoğun yerleşime ek olarak ülke topoğrafyası devlet yönetimi açısından önemlidir. Ülke tepeliklerden oluşmaktadır ve kuşbakışı görünüme müsait ve dolayısıyla gizlenmek veya kaçmak için uygun olmayan bir coğrafi yapısı vardır. Bir rahip olan André Sibomana Ruanda'daki normal bir zamandaki günlük yaşam üzerine yorum yaparken, herkesin her şeyi anında gördüğünü ve bilir hale geldiğini belirtmektedir.²¹⁷ Ruanda vatandaşlarının her koşulda görünür olduğu ve kolaylıkla bulunabilen ve ulaşılabilen bir coğrafyada yaşadıkları düşünülürse, devlet gücünün vatandaşlar üzerindeki uygulama ve

---

²¹⁵ W. R. Louis, **op.cit.**, s. 108-109.

²¹⁶ **Ibid.**, s. 112

²¹⁷ A. Sibomana, **Hope for Rwanda: Conversations with Laura Guilbert and Hervé Deguine**, C. Tertsakian, Trans., (London: Pluto Press, 1999), s. 68.

etkisinin de fazla olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Herhangi bir yükümlülüğün veya görevin yerine getirilmemesi halinde, halk kaçınılmaz olarak cezalandırılacağı gibi kaçamak yapmak veya cezadan kaçmak için de çok sınırlı olasılıklar mevcut olacaktır. Bu durum devletin halk üzerinde itaati sağlama kapasitesini ciddi olarak artırmaktadır.

Tüm etkenler bir arada düşünüldüğünde Ruanda tarihinde sıkça bahsedilen “itaat kültürü” anlaşılabilir hale gelmektedir. Ancak itaat etmenin, düşünmeden ve sadece kültürel etki altında kalınarak yapılan bir eylem olduğu düşünmek yanlış olacaktır. Kültürün eylemler üzerindeki etkisinin büyüklüğünü yadsımamakla birlikte itaatin belirli hesaplar yapıldıktan sonra daha karlı ve gerekli bir eylem olduğunun görüldüğünü de unutmamak lazımdır. Mevcut nüfus yoğunluğu, yerleşme şekilleri ve yerleşim alanlarının görülebilirliği hesaplandığında, devletin taleplerinden kaçmanın ihtimal dâhilinde olmadığı da görülebilmektedir. Ayrıca, itaatsizlik Ruanda kültüründe her zaman sert biçimde cezalandırılmıştır. Sonuç olarak, nüfus yoğunluğu, yoğun yerleşim ve ülke topografyası devletin kontrol mekanizmasına ciddi biçimde katkıda bulunmakta ve hükümetin emirlerini ve taleplerini inanılır ve uyulması gerekir kılmaktadır.²¹⁸

e-Siyasi Kültür ve Devamlılık

Yazılanların amacı Ruanda’daki devlet gücünün ve siyasi otoritenin kaynaklarını tanımlayabilmektir. Bölümde kurumsal ve ulusal devamlılık, koloni öncesi dönemde gelişmiş yapıda bir devletin varlığı, nüfus yoğunluğu ve coğrafi

---

²¹⁸ G. Prunier, *op.cit.*, s. 3.

yapı üzerinde durulmuştur. Belirtilen noktalara dayanarak Ruanda için, eski, kurumsal olarak büyük ancak küçük ve her taraftan gözetlenebilir bir arazi üzerine kurulmuş bir devlet demek doğru olacaktır. Devletin gücünü ve otoritesini analiz etmenin genel amaçlı sebebi ise Ruanda'daki yöneticilerin ve eliten binlerce kişiyi 1994 yılındaki şiddet olaylarına katılmak üzere nasıl ve niçin mobilize ettiğini ve söz konusu olan eylem soykırım olduğunda dahi siyasi otoritenin nasıl bu denli etkin olabildiğini anlayabilmektir.

Daha önce belirtildiği gibi, Ruanda'ya gelen koloni yönetimleri kendilerinden önce var olan Ruanda krallığının idari, siyasi ve sosyal yapısını kendi oluşturacakları düzen için temel olarak seçmişlerdir. Var olan resmi ve gayri resmi kurumsal yapıları bürokratize ederek ve mevcut sistemin şekil ve amaçlarında kimi değişiklikler yaparak koloni yönetimi çıkarları ile uyumlu çalışır hale getirmişlerdir. Diğer bir deyişle, Ruanda'daki vatandaşlar için değişen şey kendilerine yöneltilen taleplerin içeriğidir. Örneğin koloni döneminde devlet makamlarından gelen talep yerel yöneticilerin evini inşa etmek değil de Ruanda'da yol inşası için çalışmak olmuştur. Yani itaat kültüründeki taleplerin ve talep edenlerin meşruiyeti aynı kalmıştır.

Koloni dönemi ile koloni sonrası dönemdeki yöneticilerin siyasi tutumları da bir devamlılık gösterir niteliktedir ve bağımsızlık sonrası başkanlık makamından en alt düzeydeki yerel yöneticilere kadar aynı siyasi tutum mevcuttur. Lemarchand'ın belirttiği gibi, halkın gözünde başkanın meşruiyeti ile monarşinin meşruiyeti arasında bir fark yoktur ve bu meşruiyet Ruanda'da kökleşmiştir.²¹⁹

---

²¹⁹ R. Lemarchand, **op.cit.**, s. 272.

Aynı zamanda, koloni dönemi sonrası aktif olarak ülkede bulunan iki kurum hem koloni öncesi dönemde hem de koloni döneminde mevcuttur ve şiddet olaylarındaki kitlesel mobilizasyonu açıklayabilmek için dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Bu iki kurumdan ilki, komünel iş programı anlamına gelen *umuganda*dır ve 1970’lerde başkan Habyarimana tarafından kurulmuştur. *Umuganda*nın asıl amacı haftalık olarak ücretsiz çalışan işçi toplamaktır. Komünel iş programında gerçekleştirilen aktiviteler ekili alanlara erozyon önlemi almaktan, yol bakımı veya okul inşasına kadar çeşitlilik göstermektedir. Aynı zamanda çiftçilerin “eğitimi” yani endoktrinasyonunu sağlamak için de bir toplanma anlamı taşımaktadır.²²⁰ *Umuganda* koloni dönemi ve öncesine oranla daha az zaman harcanan, daha az sömürü yapılan ve sonuçları ile faydaları yerel yöneticilere değil de bu iş için çalışan kişilere olan bir şekilde sürdürülmektedir. Ancak Ruandalılar için uyulması gerekli bir yükümlülüktür.²²¹

Koloni sonrası ya da bağımsızlık döneminin ikinci kurumu, savaş zamanı için sivil milis güçlerdir. *Umuganda*’ya oranla daha az bilinen bir kurum olduğu göze çarpmaktadır. Ancak hem 1963–64 hem 1990–94 iç savaş dönemlerinde sivil milis güçlerin kullanıldığı ve resmi makamlarca mobilize edildiği bilinmektedir. Bu tür bir mobilizasyon işçi mobilizasyonu ile uyumlu ve tutarlı görünmektedir. Çünkü askeri amaçla veya işçi sağlamak için her iki koşulda da mobilizasyonun sağlanması hem koloni öncesi hem sonrası dönemde Ruanda’da gerçekleştirilebilmiş bir durumdur. Ruanda siyasi kültüründe koloni öncesi ile koloni sonrası pratikler birbirini andırmaktadır. Yani, siyasi otoritenin halktan talepleri ve talep eden

---

²²⁰ P. Verwimp, ‘Development Ideology, The Peasantry and Genocide: Rwanda Represented in Habyarimana’s Speeches’, **Journal of Genocide Research**, Cilt 2, No. 3, 2000, s. 344.

²²¹ **Ibid.**

otoritenin talep edebilme meşruiyeti Ruanda siyasi kültüründe bir devamlılık göstermektedir. Her iki kurumsal yapıda da ortak olan sivil mobilizasyon güç ve iktidarın nasıl işlediğine, itaat etmeye zorlayabilmenin inandırıcılığına ve devlet makamlarının herhangi bir projesine katılıyor olmanın meşru olduğu algılamasına bağlıdır.

Özetle, teknokratik, bürokratik ya da vergi toplayabilme gibi geleneksel anlamıyla Ruanda devleti güçlü bir devlet görüntüsü çizmemektedir. Ancak ülke çapında iktidarın ve gücün yansıtılması ile otoritenin gücü ve otorite tarafından yapılan zorlamaların inandırıcılığı konusunda sık rastlanmayan bir güce sahiptir. Yaklaşık yüz yıllık yüksek düzeyde kurumsal devamlılık; koloni öncesi dönemden gelen detaylı planlanmış idari mekanizma, itaat kültürü ve halkın mobilize edilebilmesi; yerleşim yoğunluğu; her taraftan görülebilen, nüfus yoğunluğu fazla topraklar üzerinde otoritenin gözetleme imkânının yüksek oluşu sebepleri bu gücün kaynakları olarak sıralanabilecektir.

2- Ruanda'da Irk Söyleminin Doğuşu

a- Ruanda'da Irk Kurgusu

Ruanda'da gerçekleşen soykırımda, modern çağ öncesinden kalma nefretlerden dolayı ortaya çıkan ya da kabileler arası çatışmalar ve şiddet unsurları olduğunu ileri sürmek yanlış olacaktır. Ruanda'daki şiddet olayları, koloni devleti ile buraya taşınan ırkçı ideoloji ile ya da ırkçı ideolojinin taşınmasını yerleşmesini kolaylaştıran bir koloni yönetimi sürecinden sonra bilinebilir ve sıklıkla görülür hale gelmiştir. Güç mücadeleleri sırasında gerçekleşen şiddet eylemlerinde Hutu ve Tutsi toplulukları arasındaki farkın ırksallaştırılması vurgusu ile hareket edilmiştir.

Afrika'da Batı devletlerince kurulan koloni yönetimlerinin Afrika'da var olan toplulukları yeniden kurgulamaları gerekmiştir. İlk olarak bölgede etkin olan yerel liderler ile işbirliği içine girilmiş ve koloni yönetimi yararına olacak şekilde çalışmaları sağlanmıştır. Karmaşık olan Afrika toplum yapısı için basitleştirici ve koloni yönetiminin de algılamasını kolaylaştırıcı bir kategorizasyon faydalı olmuştur. Ruanda'daki Alman ve Belçikalı koloni yönetimleri var olan Tutsi kökenli krala (*mwami*) dayanarak yönetimi sürdürmüştür. Afrika'daki toplulukların anlaşılması için kavramsal çatının oluşturulması gereği doğmuştur. Afrika'da ve Ruanda örneğinde toplulukların ne denli karmaşık yapılarda olursa olsun koloni yönetimlerince kabile olarak adlandırmak ve aradaki farklılıkların ırk temelli olduğunu kabullenmek kolaylaştırıcı olmuştur. Ruanda örneğinde de aynı kökenden gelme olasılıkları bile mevcut olan Tutsiler ve Hutular, Batılıların getirdiği tabakalaştırma sistemine tabi tutulmuşlardır. Fikirlerin ve ideolojilerin insanların toplu halde öldürülmelerini sağlamaları durumu, ancak her bir bireye fazlasıyla bu

ideolojilerin nüfuz etmesiyle gerçekleşmektedir. Ruanda'daki otoriter yapı bunu kolaylaştırmış ve Batılı ırk ideolojisi iç savaş, devrim gibi iki önemli özel koşulla birlikte öldürmeyi normalleştirici bir hale getirmiştir. Ruanda soykırımını 1959'daki devrimin ve Tutsi yönetiminde ve ülke dışında kurulan RPF' ye (Ruanda Yurtsever Cephesi) karşı yürütülen savaşın da bir ürünüdür. Devrimi ve savaşı meşrulaştıran araçlardan en önemlisi de modernizm ile yaratılan ırk ideolojisidir. Irk ideolojisi ile var olan kimlikler keskinleştirilmiş ya da yeniden yaratılmıştır.

Avrupalılar, Afrika'yı keşfetmeye, buraya göç etmeye, yerleşmeye ve buranın kaynaklarını karşılıksız ve sınırsız kullanmaya başladıkça, o döneme kadar gelen felsefi birikim ve ideolojiler, eylemlerine bir kavramsal çerçeve bulmayı gerektirmiştir. "Geri kalmış" bu kıtayı "medenileştirmek" ve "ilerlemesine" yardımcı olmak, ihtiyaç duyulan kavramsal çerçevelerden ilkidir ve Aydınlanma'nın bir ürünü olduğu açıktır. Liberalizm, insanın rasyonel seçimler yapacağı varsayımı ile hareket ederek, insan toplulukları arasındaki çeşitliliği akla dayalı hiyerarşik ve "eşitler" arası bir hakkaniyet anlayışı getiren, sınırlı ve güce sahip olanın yararına bir yaklaşım çizmelerine yardımcı olan ideolojik çerçeve olmuştur. Almanya ve Belçika yönetimleri de Ruanda'ya geldiklerinde, Afrikalıların sabit ve ontolojik verileri olduğu kabulü ile hareket ederek Afrika topluluklarını hiyerarşik sınıflandırmalara tabi tutmuşlardır. Bu yaklaşımla, Ruanda'daki çeşitlilik, hiyerarşik olarak yöneten, üstün olan, farklı bir ırktan gelen Tutsiler ve yönetilen, ikincil olan Hutular şeklinde basitleştirilmiş ve sabitleştirilmiştir. Irk temelinde ve ırk söyleminde ayırım basitleştirme ve sabitleştirmenin aracı olmuştur.

Belçikalıların Ruanda'ya geldiği 2. Dünya Savaşı sonrası ve sonrası dönem, ırk üzerine odaklanan çalışmaların yapıldığı, ırkların "bilimsel" yöntemlerle

sınıflandırıldığı ve hiyerarşik sıralamanın, üstün olan ve olmayan ırkların belirlendiği bir dönemdir. Belçika'nın o dönemki iç politikasında ırka dayalı yaklaşımların yaygın, popüler ve kabul görür olup olmaması büyük önem taşımamaktadır. Çünkü Avrupalılar kolonileştirdikleri yerlerde kendilerine az maliyeti olan ve o bölgeyi anlamayı, yönetmeyi kolaylaştıracak yöntemler tercih etmişlerdir. Rasyonel söylem için de uygun olan yaklaşım budur. Ruanda'daki mevcut topluluklar ırk temelli bir ayırımla sınıflandırılmış, keskinleştirilmiş, geçişkenliği azaltılmış, sabitlenmiş ve iktidara sahip olabilmenin koşulu olarak hangi ırka mensup olduğu öncelik haline getirilmiştir. Ruanda'daki yerli halkla işbirliği, Belçikalılar buraya geldiklerinde zaten yönetici konumunda olan Tutsilerin yönetimini güçlendirmek şeklinde olmuş, Tutsiler Belçika koloni yönetimine karşı geldiğinde ise Belçikalılar Hutular ile işbirliği başlamıştır ve yönetimde söz sahibi olmak Ruanda halkı için yine hangi ırka mensup olduğu ön koşuluna bağlı olmuştur. Ruanda'daki ırklar üzerine “bilimsel” söylemler oluşturulmuştur. Topluluklar arasında morfolojik, kültürel, sosyal ve tarihi farklar hiyerarşik hale getirilerek modernizmin ve akla dayalı düşüncenin gereklerine uygun hale getirilmiştir.

Nazi yönetiminin ve Ruanda yönetiminin gerçekleştirdiği soykırım arasında benzerlikler bulunmaktadır. Her ikisinde de resmi bir ırk ideolojisi ve hiyerarşik olarak organize olmuş bir diktatoryel devlet yapısı mevcuttur.²²² Ruanda'daki şiddeti diğerlerinden farklı ve daha dehşetli kılan ise çoğunluğun gönüllü katillere dönüşüp azınlığı yok etmeye niyetlenecek şekilde, tarımda kullanılan ilkel araçları

---

²²² R. Melson, 'Modern Genocide in Rwanda: Ideology, Revolution, War, and Mass Murder in an African State', R. Gellately ve B. Kiernan (eds), içinde, **op.cit.**

da öldürme eyleminde kullanılan silahlara dönüştürerek ve çok hızlı biçimde mobilize edilebilmiş olmasıdır.

b- Hutu ve Tutsi Kimlikleri

Tarihsel süreçte edinilen Hutu ve Tutsi kimliklerini yakından incelemeye alırsak sıklıkla aynı soru karşımıza çıkmaktadır: Hutular ve Tutsiler kimlerdir? Bu soruya çok sayıda cevap verilmiştir. Genel olarak iki görüş öne çıkmaktadır. İlk görüşe göre, Hutular ve Tutsiler arasında fark biyolojik temellerde aranmamalıdır diğer bir deyişle, iki grup arasında fark yoktur ya da fark “normal” bir sosyo-ekonomik farklılıktan ibarettir. Bu farklılık, hem Tutsi hem Hutu kökenli zengin ve yoksul arasındaki sınıfsal bir fark²²³ olabileceği gibi, tarım topluluğu ile pastoral topluluk arasındaki iş bölümüne dayalı bir fark²²⁴ da olabilecektir. Üstelik iki topluluk arasındaki tarımsal ve pastoral işbölümü birbirini dışlayıcı değildir. Her iki aktivitenin bir arada yürütülmesi sık rastlanan bir durumdur. Bu görüşe göre her iki durumda da aynı toplumdaki “normal” farklılıklar durumu mevcuttur.²²⁵ Çoğunlukla Tutsi kökenliler, farklılık olmadığına ve bir arada yaşamının kültürel bir birleşmeyle sonuçlandığına ilişkin görüşe yakın durmaktadırlar. Tarihsel olarak ortaya çıktıkları yerler ve sosyo-ekonomik durumları farklılıklar gösterse de iki

---

²²³ Farklılıkları sınıfsal yaklaşım ile açıklayan görüş için bkz: W. Rodney, **How Europe Underdeveloped Africa** (Dar-es-Salaam: Tanzania Publishing House, 1971); S. Takeuchi, ‘Hutu and Tutsi: A Note on Group Formation in Precolonial Rwanda’ Didier Goyvaerts (ed), **Conflict and Ethnicity in Central Africa**, içinde (Tokyo: Institute for the Study of Languages and Cultures of Africa and Asia, Tokyo University of Foreign Studies, 2000); T. Gatwa, **The Churches and Ethnic Ideology in the Rwandan Crises (1900-1994)**, Ph. D. Dissertation, University of Edinburg, 1998.

²²⁴ Toplumsal işbölümüne bağlı farklılıkları savunan görüş için bkz: J. K. Rennie, ‘The Precolonial Kingdom of Rwanda: A Reinterpretation’, **Trans-African Journal of History**, Cilt 2, No. 2, 1971; T. Sellström ve L. Wohlgenuth, **The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience**, Book 1, Steering Committee of the Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda, (Uppsala, Sweden: Nordic Africa Institute, March 1996).

²²⁵ M. Mamdani, **When Victims Become Killers** (Princeton: Princeton University Press, 2001), s. 41.

topluluk, aynı kültürel gelişimi aynı dili ve dini paylaşmaktadır. İki grup da *Kinyarwanda* dili konuşmaktadır ve çoğunlukla Katolik Hıristiyanlığa mensup olmuşlardır. Ayrıca iki grup arası evlilikler yaygındır. Farklı iki gruba mensup kişiler evlendiğinde erkeğin mensubu olduğu grup o ailenin kimliği olmaktadır. Yani Hutu bir erkekle evlenen Tutsi bir kadın ve çocukları artık Hutu olmaktadırlar.²²⁶ Mamdani'nin belirttiğine göre Burundi hariç olmak üzere Doğu ve Merkez Afrika'daki ülkelerde Hutu ve Tutsiler aynı grup içinde anılmakta ve kültürel bir kimliği ifade eden *Banyarwanda* (tekil isim hali *Munyarwanda*) genel kimliği içinde değerlendirilmektedirler.²²⁷

Diğer görüşe göre, Hutular ve Tutsiler arasındaki fark hem sosyal hem biyolojiktir. İki topluluk farklı tarihlere sahip farklı insan gruplarından oluşmuştur. Hutular çoğunlukla sosyal ve biyolojik farklılıklara vurgu yapmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre farklılığın asıl kaynağı, Tutsilerin 15. yüzyıldan itibaren Büyük Göller Bölgesine göç etmesi ve bölgeyi işgal ederek yerleşik olan topluluğu kendilerine bağımlı kılmasıdır.²²⁸ Göç tezi olarak da adlandırılan ve farklılığın göç dalgaları sonucu gelen farklı insan toplulukları ile oluştuğunu ileri süren bu yaklaşım, dört farklı çalışma alanı içinde incelenmektedir. İlk olarak göç tezini, Fiziki Antropoloji alanında fenotip temelinde açıklayan çalışmalar mevcuttur. Fenotiplere göre yapılan açıklamalarda boy oranı ve burun genişliği gibi fiziksel göstergeler önemli yer tutar. Yapılan fiziki antropoloji araştırmaları sonucuna göre Tutsilerin ortalama boy oranının Hutulardan en az on santimetre uzun olduğu ileri

---

²²⁶ **Ibid.**, s. 53.

²²⁷ **Ibid.**

²²⁸ **Ibid.**, s. 41.

sürülmüştür.²²⁹ Bu farklılık göç tezine göre, bölgeye farklı bir insan topluluğunun göç yoluyla gelmesi ile açıklanmaktadır.²³⁰ İkinci olarak, Fiziki Antropoloji ile doğa bilimlerini birleştiren ve genotip üzerine yoğunlaşan bir literatüre rastlanmaktadır. Genotip çalışmalarında kandaki etken madde ve hücrelere dikkat edilmektedir. Hutularda yoğunlukla sıtma hastalığına karşı direnç kazanmış hastalık hücresi özellikleri bulunmaktadır. Sıtmanın yaygın olduğu yerlerde yaşamış ve yaşamakta olan bu topluluk için hayatta kalmayı sağlayacak bir doğaya uyum durumudur. Ancak Tutsilerde bu hücre özelliğine rastlanmamaktadır ve bu durum Tutsilerin sıtmanın olmadığı bir bölgeden geldiklerini kanıtlamak için göz önünde bulundurulmaktadır.²³¹ Buna ek olarak yetişkinlerin, bir süt şekeri olan laktozu sindirebilme özelliklerinin olup olmaması da farklılığın göstergelerinden biri sayılmıştır. Laktozun sindirilmesi birçok insan topluluğunda sınırlı olan bir yetenekken, sert koşullarda yaşayan, kuru iklimlere uyum sağlamış ve hayvancılıkla uğraşan göçebe topluluklarda laktoz sindiriminin yüksek olduğu bilinmektedir ve Tutsi toplulukta da aynı duruma rastlanmaktadır.²³² Ayrıca, Tutsi ve Hima topluluklarının Etiyopya'daki topluluklarla benzer genetik özellikler gösterdiklerine ilişkin çalışmalar da mevcuttur.²³³ Genotip üzerine yoğunlaşan tüm bu literatürün varmak istediği ortak sonuç Tutsilerin göç dalgalarıyla günümüzde buldukları

---

²²⁹ J. Hiernaux, **The People of Africa** (New York: Charles Scribner's Sons, 1974), s. 60.

²³⁰ Göç tezine karşı olan görüş, bu farklılığın sosyal gelişim, beslenme ve bölgesel iklim farklılıkları ile oluşmuş olabileceğini öne sürmektedir. Hayvancılıkla uğraşan Tutsilerin protein oranı yüksek süt ve et gibi gıdalarla beslenmesine bağlı olarak fiziksel gelişimlerinde değişiklik olduğu ve yaşadıkları yerlerde iklimin Hutuların yaşadığı nemli Ekvatorial yerlere oranla daha kuru olmasında etkisinin de bulunduğu belirtilmiştir.

²³¹ S. Grosse, 'The Roots of Conflict and State Failure in Rwanda: The Political Exacerbation of Social Cleavages in a Context of Growing Resource Scarcity', School of Public Health, University of Michigan, Ann Arbor, Mimeo, 15 November 1994, M. Mamdani, **op.cit.**, içinde, s. 45.

²³² G. Flatz, 'Genetics of Lactose Digestion in Humans', **Advances in Human Genetics**, Cilt 1 , 1987, s. 1-77 ve S. Grosse, **op.cit.**

²³³ L. Excoffier, B. Pellegrini, A. Sanchez-Mazas, C. Simon ve A. Langaney, 'Genetics and History of Sub-Saharan Africa', **Yearbook of Physical Anthropology**, Vol. 30, 1987, s.151-194.

bölgelere gelmiş olan ve yerli olan halktan farklı özellikler taşıyan bir topluluk olduklarını göstermektedir. Göç tezini savunan üçüncü çalışma alanı kültürel antropolojidir. Nesillerden aktarılanlar ve kişisel hatıralar kültürel arşiv sayıldığından Kültürel Antropoloji alanında incelenmeye alınmaktadır. Toplumda yaygın olarak anlatılan mitler ve bunların resmi söylemlerde yer alıp almadığı ya da ne kadar yer aldığı yine aynı çerçevede incelenmektedir. Archie Mafeje bu konudaki çalışmasında, Tutsilerin göç ile Güneydoğu Etiyopya'dan geldiği mitinin bölgede çok yaygın olduğunu göstermiştir.²³⁴ Üstelik Tutsilerin Etiyopya'dan geldiği söylentisi resmi söylemlerden de uzak değildir. Doğu Afrika üzerine çalışmalar yapan Bethwell Ogot'a göre de bölgede eskiden beri tarımla ve hayvancılıkla uğraşan topluluklar bir arada yaşamaktadır. Ancak 15. yüzyılda hayvancılıkla uğraşanların sayısında ani bir artış olmuştur.²³⁵ Bu artışın, geleneksel olarak hayvancılıkla uğraşan bir topluluğun göç ile bölgeye gelmiş olma olasılığına bağlı olduğu üzerinde durulmaktadır. Jean Hiernaux ise Arkeolojik bulgulardan da yola çıkarak Tutsilerin kökeninin eski Doğu Afrikalılardan gelmiş olabileceğini belirtmektedir. Doğu Afrikalıların kurak ve yağışsız iklime uyum sağladıklarını ve bu uyum esnasında uzun boylu ve ince yapılı bir fiziksel yapıya büründüklerini ileri sürmüştür.²³⁶ Göç tezine ilişkin dördüncü çalışma alanı tarihtir ve daha önce bahsettiğimiz alanlarla iç içedir. Tarihsel olarak Tutsilerin ve Hutuların kökeninin araştırılması bağımsız olarak yapılabilecek bir çalışma olmamakta ve antropolojik araştırmalardan uzak kalınamamaktadır. Nitekim niceliksel olarak tarihsel bilgi

---

²³⁴ A. Mafeje, **The Theory and Ethnography of African Social Formations: The Case of the Intralacustrine Kingdoms** (Dakar: Codesria, 1991), s. 19-26.

²³⁵ B. A. Ogot, 'The Great Lakes Region', **UNESCO General History of Africa**, Cilt 4, D. T. Niane (London: Heinemann, 1984), s. 503.

²³⁶ J. Hiernaux, **op.cit.**, s. 62, 81-83.

arttıkça eski göçlerin önemi ve bunlara ilişkin sorular da artmaktadır. Tarihi olarak farklılık ve göçlere yapılan vurgu günümüzdeki koşulları anlamaya yeterli oranda yardımcı olmamaktadır.

Tarihsel veya Antropolojik olarak Tutsi ve Hutuların farklılığını ya da iki grubun arasında etnik veya ırksal olmayan “normal” sosyo-ekonomik farklılıkların olduğunu ispatlamak, Ruanda’da mevcut olan kutuplaşmış kimlikleri açıklamaya tek başına yetmemektedir. Bu konuya ilişkin çalışmalar, farklılıkların olup olmadığını ancak birbirini tamamlar şekilde açıklayabilecektir. Fakat önemli olan, iki grup arasındaki biyolojik farklılıkların olup olmadığından çok, fark olduğu ön kabulünün ne kadar önemli hale getirilmiş olmasıdır. Çünkü var olan veya olduğu iddia edilen kimlik farkına dayanılarak ciddi boyutta bir şiddet olayı yaşanmıştır. Aynı toprak üzerinde yaşayan, aynı dili konuşan, aynı dinsel pratikleri yerine getiren iki topluluğun soykırımı varan bu şiddetin içinde bulunmuş olması ortak kültürel kimliğin diğer kimliklerin altında ezildiğini göstermektedir. Siyasi kimlikler ve ekonomik yapıların merkezi devlet sınırlarında yeniden üretildiği düşünülürse, Hutu ve Tutsi siyasi kimliklerinin de yeniden üretilip kutuplaştırılarak şiddetle sonuçlandığı söylenebilecektir.

Hutu ve Tutsilerin tarihsel kökenleri örtülü kalsa da bu kökenlerin ve kökenlere bağlı kimikleştirilmelerin üzerine kurulan Ruanda devlet yapısı, yaşanmış şiddetleri algılayabilmek için açık olarak varlığını sürdürmektedir. Hutuların ve Tutsilerin nasıl karşılaştıkları hangi kökenden geldiklerinin bilgisine ulaşmak için değil, bir arada yarattıkları devlet kurumlarını, sosyal ve siyasi kutuplaşmayı yaratan etkenleri ve şiddete yol veren yapılarını anlamak açısından önemlidir.

Hutu ve Tutsi nüfus arasındaki sosyal kutuplaşmayı anlamak için de temel olarak üç sosyal ve ideolojik kuruma bakmak gerekmektedir: meclis ritüelleri (*ubiiru*), patron-yanaşma ilişkisi,²³⁷ askeri ve idari sistem. Bu üç kurumsal yapı bir arada merkezi bir devlet yapısı kurulmasını sağlarken toplumun da hiyerarşik olarak ve istismarı kolaylaştıran bir yapıda yeniden örgütlenmesini sağlamıştır. Meclis ritüellerinde Hutu kökenli önemli aileler ritüelist olarak (*abiiru*) yer almaktaydı.²³⁸ Doğaüstü güçlerin *abiiru*' yu koruduğuna inanılırdı. 18. yüzyıla kadar kralın başa geçmesi için ruhani tekeli elinde tutan *abiiru*'dan destek alması gerekmekteydi. Bu durum Hutu ailelere ciddi bir güç sağlamaktaydı. Ancak 18. yüzyıl ortalarında savaşımlardan güç alan bir kralın (Rujugira) ruhani üstünlükleri dikkate almadığına ilişkin izler bulunmuştur.²³⁹ Hatta 19. yüzyılda kral Rwabugiri zamanında ruhani lider olarak görülen Hutu ailelerin topluluk önünde küçük düşürüldüğüne de rastlanmıştır.²⁴⁰ Bu durum Hutuların bölgede toplumsal olarak geri plana düşüklerinin göstergelerindendir.

Patron-yanaşma ilişkilerinde ise Tutsilerin üstünlüğü kurulmuştu. Koloni dönemi öncesinde hiyerarşinin en üstünde bulunan kral ile en altta bulunanlar hariç herkes bir ast ve üst ilişkisi içinde yer almaktaydı. Catharine Newbury'nin yaptığı çalışmalara göre koloni dönemi öncesinde patron-yanaşma ilişkisi üç farklı değişimden geçmişti ve *umuheto*, *ubuhake*, *ubureetwa* olarak üç farklı isim almıştı.²⁴¹ İlk patron-yanaşma ilişkisi biçimi olan *umuheto*, büyükbaş hayvan yetiştiren ailelerin kendilerini korumaları karşılığında patrona hayvan hediye

---

²³⁷ İngilizcede *patron-client relationship* olarak belirtilmekte olan bu terim Türkçede patron-yanaşma, patron-çalışan, hami-yanaşma olarak kullanılabilir.

²³⁸ M. Mamdani, *op.cit.*, s. 64.

²³⁹ **Ibid.**

²⁴⁰ **Ibid.**

²⁴¹ C. Newbury, *The Cohesion of Oppression*, *op.cit.*, s. 134-135, 75-76.

etmeleri ve onun için hayvan yetiştirmeleri şeklindeydi.²⁴² Bu durum Newbury'e göre, patron konumunda olanlar arasında bir seçkin birlikteliği (*elite cohesion*) yaratması açısından ve bunun da sosyal birleşmede etkin rol oynamasından dolayı önemliydi. *Umuheto*'dan *ubuhake*'ye geçiş başlıca iki temelde gerçekleşmişti ve bu değişim patron-yanaşma ilişkisinin istismara daha açık bir yapıya bürünmesine yol açmıştı. *Umuheto*'da hayvan yetiştiricisi olan tüm aile patrona karşı bir temsilci veya şef sayılmaktayken, *ubuhake*'de bir kişi temsilci veya şef olarak patron ile iletişime geçmeye başladı.²⁴³ Ayrıca, patrona belli aralıklarda verilen hediye yerini tam tersi bir duruma bıraktı ve patron, yanaşma aileye hayvanları devretmeye başladı. Bu durum, hem hayvan yetiştiricisi olmayan ailelerin de yanaşma olarak patrona bağlı olmasına yol açtı hem de patronun bu gücü istismar etmesini kolaylaştırdı.²⁴⁴ Zamanla ailelere ait topraklara kral tarafından siyasi bir ödül olarak idari şefler atanmaya başladı. Kral kendi yakınlarını toprakların idari görevlisi olarak yerleştirdi. Toprak sahipliği bu şekliyle ailelerden krala geçmeye başladı ve 19. yüzyıl öncesinde etkinliği olan Hutu ailelerin ve toprak şeflerinin sosyal konumu geriledi.²⁴⁵ Toprak üzerindeki sahipliğin değişime uğraması *ubureetwa* olarak adlandırılan patron-yanaşma ilişkisi biçimini getirdi.²⁴⁶ Bu türde yanaşmalık sadece Hutulara bırakıldı. Kral Rwabugiri zamanında ve 19. yüzyılda görülen bu biçimde Hutu ailelerine, tepelik şefleri (*hill chief*) yönetici olarak atandı ve bu şefler eski Hutu toprak şefinin yerini aldığı gibi artık toprağı işgal etme hakkına da sahipti. Hutu aileler topraklarının işgal edilmemesi için bir ödeme biçimi olarak şeflere

---

²⁴² Bu durumun hayvan yetiştirmeyen bir yoksul ve korunmasız kesim oluşmasına yol açmış olacağı tahmin edilebilir. Ayrıca, koruma ve güvenlik karşılığında merkezi otoriteye vergi vermek biçiminde var olan modern devlet özelliğinin Ruanda'da koloni öncesi dönemde var olduğuna bir işarettir.

²⁴³ C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**

²⁴⁴ **Ibid.**

²⁴⁵ S. Takeuchi, **op.cit.**, s. 194.

²⁴⁶ C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**

işgücü sağlamaktaydılar. Bu durum Rwabugiri döneminin bir Tutsi üstünlüğü dönemi anlamına geldiğini ve Hutu ve Tutsi sosyal farklılıklarının bu dönemde kutuplaştırıldığını gösterir niteliktedir.²⁴⁷

Askeri ve idari sistem ise bugünkü devlet sisteminin kökenlerini oluşturur nitelikteydi. Askeri sistemin Ruanda'da Kral Rujugira döneminde (1756–65) gelişmeye başladığını görmekteyiz.²⁴⁸ Bu dönem, Ruanda'nın üç komşu ülkesinin askeri tehdidi altında olduğu bir zamana denk gelmektedir. Komşu ülkelerle savaşlar ülke içinde hem askeri yapıların geliştirilmesine hem de idari yapılarda etkileri sonraki dönemlere de taşınacak önemli uygulamalar getirilmesine yol açmıştır.²⁴⁹ Bu yıllarda kurulan askeri birliklerin merkezden uzak yerlere gönderilmesi, gönderilen yerlerin işgal edilmesi ve hayvan yetiştiriciliği için kullanılabilmesi uygulaması getirilmiştir.²⁵⁰ Askerlerin coğrafi olarak değişik bölgelerden toplanıp kendi topraklarından farklı yerlerde görevli olmaları ve hayvan yetiştirmeleri sağlanmıştır. Merkezden uzak topraklarda savaşmaya gidenler ve Hutu ve Twa topluluklara göre daha savaşçı olanlar Tutsiler olmuştur. Farklı bir yerde olmanın etkisiyle de Tutsi gruplar arasında sosyalleşme ve birleşme gerçekleşmiştir.²⁵¹ 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşen bu gelişmelerin ardından Tutsiler daha fazla oranda savaşlarda kullanılmaya ve askeri olmayan işler de Hutu ve Twa topluluklara yaptırılmaya başlanmıştır. Ancak, Hutu, Tutsi ve Twa toplulukların en fazla bir arada bulunduğu tek sosyal, idari ve ekonomik yapı yine de askeri birlikler

---

²⁴⁷ C. Newbury, *The Cohesion of Oppression*, *op.cit.*, s. 108, 114, 115.

²⁴⁸ M. Mamdani, *op.cit.*, s. 66.

²⁴⁹ D. S. Newbury, 'Bunyabungu': The Western Rwandan Frontier, 1750-1850' I Kopytoff (ed), *The African Frontier: The Reproduction of Traditional African Societies*, içinde (Bloomington: Indiana University Press, 1987), s. 167-169.

²⁵⁰ *Ibid.*

²⁵¹ Ayrıca patron-yanaşma ilişkileri çerçevesinde incelenen *umuheto* türü patron-yanaşma düzeni askeri alana taşınmış ve Tutsiler arasında birliği artırmıştır. C. Newbury, *op.cit.*, s. 43.

olmuştur. Sadece Tutsilerin savaşıcı olduğu dönemler ordunun ilk kurulmaya başladığı 18. yüzyıl başlarıdır.²⁵²

İleride detaylı olarak anlatılacak olan idari sistem, koloni öncesi dönemde hiçbir zaman koloni dönemi kadar merkezileşmemiştir. Çünkü koloni öncesi dönemde üçlü bir hiyerarşik yapı vardır ve her bir yapının kendi içinde paralel hiyerarşileri vardır. Eyalet (*province*), idari bölge (*district*) ve tepe (*hill*) olmak üzere sıralanan üç idari yapının her birinde hem askeri hem de toprak ve hayvancılıktan sorumlu şefleri bulunmaktadır.²⁵³ Bu sayede halk ikili liderlik arasında nefes alma ve şefleri birbirine karşı kullanma olanağı bulmuştur. Krallar, ordu komutanları, eyalet şefleri ve hayvancılıktan sorumlu şefler ise her zaman Tutsi kökenli olurken, hiyerarşide alt düzeyde bulunan şefler Twa veya Hutu olabilmektedir.²⁵⁴ Belçika koloni yönetimi ikili liderliklerin tamamını tek ve merkezi bir liderliğe ve sert bir hiyerarşiye dönüştürmüştür.

c- Kimliklerin Irksallaştırılması

Hutu ve Tutsi toplulukların siyasi ve sosyal yaşamda ırk adı altında kimikleştirilmeleri koloni yönetimi sırasında gerçekleşmiştir. Koloni yönetimi hukuki olarak iki farklı topluluğu tanımlamış ve devlet ile olan tüm ilişkiler tanımlanmış gruplar adı altında yürütülmüştür. Herhangi bir yerdeki koloni yönetiminin, bir toprak parçasını ne tür yöntemlerle idare ettiğini, yönetilen yerde ortaya çıkan siyasi kimliklerden anlamak olasıdır. Kolonileştirilen yerler doğrudan

---

²⁵² J. Maquet, **op.cit.**, s. 109-124.

²⁵³ M. Mamdani, **op.cit.**, s. 69.

²⁵⁴ **Ibid.**

yönetimle (*direct rule*) idare edildiğinde ırk temelinde belirlenen kimliklere sık rastlandığı gözlenmiştir.²⁵⁵ Irklara göre yapılan ayrımlar da genellikle Hutu ve Tutsi ya da yerli olan ve olmayan ayrımında olduğu gibi ikilidir. Dolaylı yönetimi tercih eden koloni yönetimleri ise yönettikleri topraklardaki kimliklerin olabildiğince alt kimliğe bölünmesine imkân sağlamışlardır. Bu yerlerde çok sayıda etnik kimlik ile tanımlanmış siyasi kimliklerin ortaya çıktığına rastlanmaktadır.²⁵⁶ Günümüzde bağımsız devletler olarak siyasi varlıklarını sürdüren Uganda ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Belçika ve Birleşik Krallık koloni yönetimlerinin dolaylı idareleri altında bulunmuşlardır. Bu ülkelerdeki siyasi kimlikler dolaylı koloni yönetimleri döneminden itibaren çok sayıda etnik grupla eş tanımlanmaktadır. Ruanda'daki Belçika koloni yönetimi ise direkt yönetim özellikleri göstermekle birlikte, direkt ve dolaylı yönetim türlerinin arasında bir tür olduğunu belirtenler de vardır.²⁵⁷ Ruanda'nın kuruluşundan itibaren siyasi kimlikler Tutsi ve Hutu olmak üzere ikili biçimde ve hukuki olarak tanımlanmıştır. Üst düzey siyasi kimlik ise koloni devletinin vatandaşları olan beyazlardır. Irk temelinde ayrılan topluluk aynı zamanda yerli olan ve olmayan ayrımına da tabi tutulmaktadır. Kolonileştiren ile kolonileştirilen topraklardaki azınlık topluluk, yerli olmayanlardır. Geri kalan çoğunluğun tamamı da yerli halktır. Ruanda örneğinde koloni yönetiminin tanımlamasıyla Tutsi topluluk yerli olmayan bir grup azınlıktır, aynı zamanda kolonileştiren beyazlar ile kolonileştirilen halk arasında bir ırktır.²⁵⁸ Afrika kıtasında bunun birçok örneği vardır: Doğu Afrika'daki Asyalılar, Güney Afrika'daki Hintliler, Zanzibar'daki Araplar, Ruanda ve Burundi'deki Tutsiler en çok bilinen

---

²⁵⁵ **Ibid.**, s. 23.

²⁵⁶ **Ibid.**

²⁵⁷ **Ibid.**, s. 15.

²⁵⁸ **Ibid.**, s. 27.

örneklerdir. Aynı topraklarda yaşadıkları diğer topluluklardan üstün tutulurken diğer tarafta kolonileştiren devletin beyaz vatandaşlarınca kendilerinden aşağı ve farklı bir ırk sınıflandırılmasına tabi tutulmaktadırlar. Üstün olan azınlık olarak kolonileştirenlerle beraber yönetimde söz sahibi olup, ekonomik ve sosyal çeşitli ayrıcalıklar elde etmekte olduklarından dolayı ülkenin geri kalan toplulukları tarafından yabancı muamelesi gösterilme eğilimi de artmış olmaktadır. Tutsilerin göç ile Ruanda'ya gelen farklı bir ırk olduğu söyleminde olduğu gibi, hukuki ve siyasi bir söylem olarak yerli olmayan bir tabi ırk kategorisine konulmaktadırlar.

Akla gelen önemli sorulardan biri, neden kolonileştirilmiş farklı bölgelerin tamamında değil de Ruanda'da Hutuların ve Tutsilerin ırk kimliği ile adlandırıldıklarıdır. Tutsiler neden ırksallaştırılmış bir azınlık olmuşlardır?

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi Hutu ve Tutsi toplulukları ayrımı koloni dönemi öncesinde de mevcuttu. Bu ayrımın ne tür bir farklılığa dayandığı tartışmalı olsa da kesin olan nokta, koloni yönetimlerinin bu iki topluluk arasındaki farklılıkları ırksal farklılıklar söylemine dönüştürdüğüdür. Ruanda'da önce koloni yönetimi sonra yönetime gelen Ruanda yönetici sınıfı, ırk söylemi ve ırk kimliklerinin var olduğu bilgisini, halkın “doğru” kabul ettiği bir gerçekliğe dönüştürmüştür. Bunu yapmak için her kişiye bir ırka mensup olduğuna ilişkin kimlikler verilmesi, bu kimliklere dayalı ekonomik aktiviteler dayatılması ve bu aktivitelerin (Tutsi kökenli olanların hayvancılık, askeri hizmetler ve idari görevlere, Hutu kökenlilerinse tarımsal faaliyetlere yönlendirilmesinde olduğu gibi) yapılaşdırılması, eğitim faaliyetlerinin devlet tarafından ve Hutu ve Tutsi topluluklara farklı mekân ve niteliklerde verilmesi olarak sıralanan idari pratikler uygulanmıştır. Bu sürecin ardından Ruanda halkı için Tutsi, Hutu gibi ayrımların

var olup olmadığı ya da bu ayrım varsa ırk değil de örneğin sınıfsal bir ayrım olup olmayacağı gibi sorular bir yana, ayrımların neye hizmet etmesi için oluşturuldukları da sorgulanmaz bir hal almıştır. Oluşturulan ırk söylemi gündelik yaşam pratiklerine girmiştir.

Koloni döneminden itibaren tutarlı bir şekilde kurulan ırka ilişkin söylemler ve pratikler Ruanda'da durumu ağırlaştıran ekonomik etkenlerin de eklenmesiyle soykırıma varacak şiddet eylemlerine yol açmıştır. Ruanda'da oluşturulan söylemin anlaşılması hem gerçekleşmiş olan şiddeti anlamak hem de olabilecek diğer şiddet olaylarını önleyecek politikalar oluşturabilmek için gereklidir. Koloni döneminden bugüne kadar ırk üzerine kurulan özel elit söylemleri tüm kurumlarda, devlet aygıtlarında, ırk hiyerarşisine göre kurulan ve toplumsal yaşamı düzenleyen devlet mekanizmalarında ve bunun gündelik hayata yansımalarında açıkça görülebilmektedir. Irk söylemi ile beraber Ruanda nüfusunun tamamı bir ötekileştirme süreci yaşamıştır. Tutsilerin yönetimde olduğu dönemlerde elitin oluşturduğu söylemde öteki olan ve aşağı konumda olması gerektiği iddia edilen Hutulardır ve Hutular yönetimdeyken durum tam tersidir. İktidarca oluşturulan söylemler toplumsal düzeyde Tutsi, Hutu gibi makro kimlikler oluştururken, bireylerin kendisini ne olarak algılaması gerektiğine ilişkin mikro kimlikleri de belirlemiş, sosyal pratiklerle içselleştirilmesini sağlamıştır.

Dil aracılığıyla bilginin oluşturulması, kontrol edilmesi, yönlendirilmesi gibi söylem pratikleri, sosyal hafızanın da oluşması ve/veya yenilenmesinde çok önemlidir. Sosyal hafızanın oluşturulması ve yenilenmesi şiddet eylemlerine başvuran iktidarlar için çok değerlidir. Çünkü sürdürülen şiddet eylemlerinin, geçmişteki olayların hatırlatılması, yeniden kurgulanması ve manipüle edilmesi

aracılığıyla meşrulaştırılması da gerekmektedir.²⁵⁹ Bugün yaşanan olaylardan yola çıkılarak geçmişe tekrar gidilir ve bugünün eylemlerini meşru kılacak materyaller toplanır. Yani, kullanılacak olan bilgi ve neyin konuşulacağı iktidar tarafından seçilir, kurgulanır ve söylemsel pratikler oluşturularak şiddet eylemlerini meşrulaştırılması yerine getirir. Soykırım eylemleri sırasında, Ruanda örneğinde sosyal hafıza, Tutsilerin başka topraklardan geldiği ve hepsinin öldürülerek Ruanda topraklarından atılması gerektiği söylemi ile yenilenmiştir.

Franche, Ruanda'da mevcut olduğu belirtilen Hutu, Tutsi ve Twa gibi üç ırk grubunun tamamen Avrupalıların dünyayı kavramadaki biyolojik yaklaşımının bir ürünü olduğunu öne sürmektedir.²⁶⁰ Ruanda tarihinde kimlik olarak üç insan topluluğu biçiminde düşünmek tamamen geçersiz değildir. Ancak Marksist ya da Weberci bir anlayışla bu kimlikleri ırk olarak kategorileştirmek Avrupalıların Ruanda'ya ihraç ettiği bir yaklaşımdır. Koloni öncesi dönemde, Ruanda nüfus yapısı ile bir bütünlük içinde olan bir krallık olmamıştır. Ancak 1900'lerin başında Avrupalıların gelmesiyle daha önce var olmayan ve artan biçimde seyreden çatışmalar görülmeye başlamıştır. Üstelik bu çatışmalar Koloni devleti ile değil Ruanda topraklarında yaşayan halkın kendi içinde ve bu kez ırklaştırılmış gruplar arasında gerçekleşmiştir. Franche'ye göre Tutsi ve Hutu grupların elitleri Avrupa'dan ithal ettikleri söylemleri kullanarak radikalleşmeyi koloni devleti ile beraber gerçekleştirmişlerdir.²⁶¹ Franche Ruanda'nın altmış yıllık ırk söylemine dayalı koloni tarihini şu aşamalarla özetlemektedir: 20. yüzyılın başında ırkçı ve

---

²⁵⁹ H. Hirsch, **Genocide and the Politics of Memory: Studying Death to Preserve Life** (North Carolina: The University of North Carolina Press, 1995), s. 10.

²⁶⁰ D. Franche, 'Généalogie au génocide rwandais. Hutu et Tutsi: Gaulois et Francs?', **Les Temps Modernes**, 582, 1995, s. 1-58.

²⁶¹ **Ibid.**, s. 25.

Hıristiyanlığın kutsal kitabı İncil'e dayalı fikirlerin Ruanda'ya getirilmesi; kimlik kategorilerinin deforme edilerek ırksallaştırılması; ithal edilen söylemlerin yerel elitlerce bütünleştirilip uygulamaya konulması; Ruanda toplumunun koloni devletinin idari metotları ile feodalleştirilmesi.²⁶² Buna göre Avrupa kaynaklı söylemlerin Avrupa koşulları taşımayan ülkelere ihracı, tehlike ve çatışma potansiyellerini içermeye olası olduğunu artırmaktadır.

Topluluklar arası farklılıkların ırksal farklılıklara dönüştürülmesi sırasında, söylem düzeyinde farklılığı haklılaştıran Hami ırkı ideolojisi olmuştur. Tutsi topluluk sadece koloni yönetiminin empoze ettiği Hami Irkı ideolojisi aracılığı ile değil kurumsal yapılar ve kurumsal değişimler ile yeniden üretilerek ırklaştırılmış bir azınlık olmuştur.

Mitolojide Ham, Nuh Peygamberin dört oğlundan biridir. Yaptığı kötü işlerden dolayı babası tarafından Ham'a beddua edilmiş ve babası Ham'dan gelecek olan soyun (yani Hami soyunun) kara yüzlü, çirkin ve günahkâr olacağını söylemiştir. Musevi ve Hıristiyan inancında da insan topluluklarının çeşitliliği Nuh'un oğullarının devamı olan insan soyları olarak gösterilmektedir. Orta Çağ'dan itibaren Hami kavramı Avrupalılar tarafından temel olarak Kuzey Afrikalılar için kullanılmıştır. Bu kullanımda Hami ırkı ile Afrikalılar kast edilir ancak bunlar, Sami ırkına ve beyaz ve üstün olan Aryan ırkına en yakın olan, en gelişmiş ve ileri düzeyde olan siyahlardır.²⁶³ 20. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanılan Hami ırkı söylemi, günümüzde kullanılmayan bir kavram haline gelmiştir²⁶⁴ ancak, Avrupa

---

²⁶² **Ibid.**, s. 26.

²⁶³ M. Mamdani, **op.cit.**, s. 76-102.

²⁶⁴ Günümüzde Sami-Hami dil grubu adlandırması yerini Afro-Asyatik dil grubu adlandırmasına bırakmıştır.

devletlerinin Afrika'daki koloni yönetimlerini meşrulaştırmaya yardımcı bir ideoloji olarak koloni yönetimleri son bulana kadar gündemde kalmış ve etkileri Ruanda gibi ülkelerde yakın zamanlı şiddet olaylarının kaynağında yer alacak kadar uzun süreli olmuştur. Aslında Hami kökenlerinin doğduğu yer, Hami kökeninden gelenlerin konuştukları dil, göç ettikleri yollar, yerleştikleri ülkeler ya da geride bıraktıkları medeniyetler konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamış ve elde olan bulguların değerlendirilmesinde fikir birliğine varılamamıştır. Kesin olan ortak görüş, bu konu üzerine çalışanların Hami tezinin ciddi bir içeriği olmadığıdır. Üstelik Afrika'daki herhangi bir medeniyetin kurulmasında öncü olan Hami kökeni topluluklar dayanağı ile ciddi bir tez ileri sürülmemektedir. Fakat Belçika koloni yönetimi, Hami ırkı tezini Ruanda'ya uygulamış ve mevcut farklılıklar üzerine, dini ve kurumsal yapılarla yerleştirilen ideolojilerle bu söylemi kurmuş ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen uygulamalara yol açmıştır.

Philip Gourevitch, Ruanda'da Hami ırkı tezinin John Hanning Speke tarafından uygulamaya geçirildiğini belirtmektedir.²⁶⁵ Buna göre, görünüş olarak beyazlara daha yakın olan Tutsiler Hami ırkıdan gelmektedir, bu bölgeye göç ile gelmişlerdir ve Bantu²⁶⁶ Hutulardan üstündür ve doğal olarak yönetici sınıf olmalıydılar.²⁶⁷ Hutu Tutsi ırklaştırması Ruanda'da entelektüel bir kurgunun basit olarak taşınması biçiminde gerçekleşmemiştir. Irklaştırma aynı zamanda kurumsal bir kurguya dönüştürülmüştür. Hem ideoloji hem kurumsal bir süreç olarak ırklaştırma koloni devletinin ve Katolik Kilisesinin ortak bir ürünüdür. Katolik misyonerler

---

²⁶⁵ P. Gourevitch, **We Wish To Inform You that Tomorrow We Will Be Killed with Our Families** (New York: Picador, 1998), s. 368.

²⁶⁶ Orta ve Doğu Afrika'da yerleşik olan kabilelerin genel adı olarak kullanılmaktadır. 500'den fazla Bantu dili olduğu ve bu dilleri konuşan toplulukların isimlerinin başına (Bantu Hutu kullanımında olduğu gibi) Bantu getirilerek kullanıldığı bilinmektedir.

²⁶⁷ **Ibid.**

koloni Ruanda'sındaki ilk etnologlar ve kolonileşmenin ilk ideologları olmuşlardır.²⁶⁸ Ruanda'nın "medenileştirilmesinde" temel olarak alınan Hami ırkı tezi, ideolojiden kurumsal yapıya yaklaşık on yıllık bir süreçte yerleştirilmiştir.²⁶⁹ Irk ideolojisini yerleştiren kurumlar 1927 ile 1936 yılları arasında kurulmuştur. Belçika yönetimi siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerde yaptığı tüm değişikliklerde Hami ırkı üstünlüğünü temel almıştır. Var olan idari birimler tek bir merkezi yönetime yani koloni yönetimine bağlanırken devlet idari yapısı, vergilendirme, kilise ve eğitim kurumları yeniden yapılandırılmıştır. Yeni yapıların tamamı farklı iki ırkı, bilinebilir ve sosyal hayatta üst kimlikler olarak kullanılmasını gerektirir hale getirmiştir. Irk ideolojizasyonunun en çarpıcı örneği ise 1933'de çıkarılan bir kanunla, tüm Ruanda halkına kimlik verilmesi ve Tutsi, Hutu veya Twa olarak tespit edilip bunun kimliklerinde belirtilmesidir.²⁷⁰ Ayrıca, herkes resmi kimliklerinin yazılı olduğu kartları yanlarında taşımakla sorumlu hale getirilmiştir. Bu kanun ile siyasi sistem resmi bir kimlik empoze ederken Tutsi ve Hutu kimlikleri hukuki boyuta taşınmıştır. Katolik kilisesi 1900'lerin başında Ruanda'ya ilk misyonerlerini gönderdiğinde ne Hıristiyanlığın diğer mezheplerine mensup ne de Müslüman din adamları vardı.²⁷¹ Rakipsiz olan bu geri kalmış yeri "medenileştirmek" Katolik kilisesinin de bir amacıydı. Bu nedenle tuttıkları kayıtlar koloni yönetimleri için güvenilir kaynaklar olmaktaydı.²⁷² Aynı zamanda üstün Hami ırkı tezi Kilise tarafından da savunulmakta ve misyonerlerin devlet okullarında ve kendi açtıkları okullarda verdikleri eğitimle meşrulaştırılmaktaydı.

---

²⁶⁸ M. Mamdani, **op.cit.**, s. 87.

²⁶⁹ **Ibid.**, s. 88.

²⁷⁰ **Ibid.**

²⁷¹ T. Gatwa, **op.cit.**, s. 127.

²⁷² T. Gatwa, **op.cit.**, s. 84 ve M. Mamdani, **op.cit.**, s. 99.

Kilisenin ve Belçika yönetiminin teorize ettiği, siyasi ve idari kurumlarla yerleştirdiği ırk kimliği Tutsilerin yerli olmayan (*nonindigenous*) ve yabancı (*alien*) bir ırk olarak adlandırılmalarıyla da yaşadıkları bölgede yerli olduğu ileri sürülen çoğunluk Hutulardan daha da farklılaşan ve hedef haline gelebilecek olan bir kimliğe büründürülmüş oldu. Kimlikler belirlenirken, misyonerlerin yazdıkları raporlar da dikkate alınarak, fiziksel özellikler yani, daha uzun, zayıf, görece açık tenli ve görece olarak yüz ve burun hatları dar olanlar ile hayvancılıkla uğraşanlar, edindikleri mal varlıkları fazla olanlar (yetiştirdiği büyükbaş hayvan sayısı 10'dan fazla olanlar) Tutsi olarak; daha kısa, tıknaz, koyu tenli ve geniş burunlu olanlar ve yoğunlukla tarımla geçim sağlayanlar Hutu olarak kaydedilmiştir. Sosyoekonomik konumu düşük olan, yoksul, üst makamda idari bir görevde bulunmayan veya mal varlığı az olan fakat fiziksel olarak Tutsi tanımlamasına uygun olanlar yine Tutsi kimliği almış ancak örfi hukukta *petits* Tutsi adlandırılması kullanılmıştır. Bu durumun koloni dönemi öncesi mevcut olan sosyal ilişkilerinde sınırlayıcı etkileri olduğu açıktır. Örneğin, Hutu bir bireyin sosyal anlamda Tutsi kimliğine yükselmesi olarak adlandırılan ve krallık döneminde mümkün olan *kwihutura* ile Tutsi bir bireyin yine sosyal anlamda Hutu düzeyine inmesi olarak adlandırılan *gucupira* artık mümkün olmuyordu çünkü kimlikler ırk olarak resmileştirilmiş ve sabitlenmişti.²⁷³ Kimliklerin sabitlenmesi Tutsilerin ayrıcalığının da sabitlenmesi anlamına geliyordu.²⁷⁴ Hatta *petits* Tutsiler, Hutuların tabi olduğu zorunlu görevlerden

---

²⁷³ **Ibid.**, s. 101.

²⁷⁴ Tutsi ayrıcalığı 1959'da Belçika yönetiminin bu kez Hutuları yönetime geçirmesi ile siyasi olarak son bulmuş gibi görünse de sosyal konumda Tutsi ayrıcalıkları devam etmiştir. Göç ile gelen yabancı bir ırk olduklarına ilişkin inanç sürdürülmüş ve 1994'teki soykırımda da Tutsileri yok etmenin gerekliliğini meşrulaştırmak için bu görüş resmi söylemde kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. III. Bölüm.

(*corvée*) muaf tutulmaktaydı.²⁷⁵ Zengin veya yoksul Hutulara tanınmayan bu ayrıcalıklar, Tutsilerin gücün bir parçası olmaları, güce yakın olmaları ya da güç ile tanımlanmaları ve bu tanımlamaların sabitlenmesi durumunu da beraberinde getirmiştir.

Tutsilerin ve Hutuların farklı ırklar olduklarına ilişkin söylem yeni kurulan eğitim kurumlarında açık biçimde ifade edilmeye başlanmıştır. 1930'larda devlet okullarına ve özellikle üst düzey devlet okullarına Tutsilerin girmesi teşvik edilmiş ve Hutular bu okullara az sayıda kabul edilerek sınırlandırılmıştır.²⁷⁶ Tutsilere hem Fransızca hem yerel dilde dersler verilirken, Hutulardan üstün bir ırk oldukları ve okulu bitirdiklerinde Ruanda'da -toplumun alt katmanlarında bile olsa- bir yönetici ve bir vatandaş olacakları eğitimi verilmiştir.²⁷⁷ Hutulara verilen eğitim ise Hutu nüfusun tarımsal işleri yapmasını kolaylaştıracak ve işgücüne yönlendirecek mesleki eğitimler biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu şekliyle ikili eğitim sadece üstün olan ve ikincil olan toplumsal katmanlar yaratmakla kalmayıp siyasi olarak kimin toplumda ne tür görevlere sahip olması gerektiğini belirlemiştir.

---

²⁷⁵ M. Mamdani, *op.cit.*, s. 101.

²⁷⁶ R. Lemarchand, *Rwanda and Brundi* (New York: Praeger, 1970), s. 138.

²⁷⁷ R. Lemarchand, *op.cit.* ve M. Mamdani, *op.cit.*, s. 90.

III- Ruanda'da Siyasal Şiddetin Tarihi

1- Soykırım Öncesi Dönemde Siyasal Şiddet

Ruanda'da yüz gün süren ve soykırım olarak adlandırılan şiddeti anlamak için genel bir Ruanda tarihi ile ülke içi ve bölgesel bağlama bakmak gerekmektedir. Bu gereklilikle ilk olarak koloni öncesi ve koloni dönemi siyasi tarihi ele alınacaktır. Bu döneme bakarken çalışma için temel olan tezleri desteklemek üzere Ruanda'nın tarihindeki bu dönemin, kimlik ve devlet yapısı temelinde incelenmesi uygun görünmektedir. Bir sonraki bölümde Ruanda'nın 1962–1990 yılları arasındaki siyasi tarihi ele alınırken, üçüncü bölümde çok partili dönem olarak geçen ve soykırım suçunun işlenmesi ile sonuçlanan 1990–1994 arası dört yıllık dönem ve ana olayları aktarılacaktır.

a- Koloni Öncesi ve Koloni Dönemi Siyasi Tarihi

Ruanda günümüzdeki Afrika devletlerinden farklı bir görüntü çizmektedir. Ülke toprakları küçüktür²⁷⁸ ve Afrika kıtasındaki ülkeler arasında nüfus yoğunluğu en fazla olan ülke konumundadır. Yine diğer Afrika devletlerinden farklı olarak, Ruanda'nın koloni sonrası toprakları koloni öncesi var olan ve Ruanda'nın öncülü kabul edilen bir devletle örtüşmektedir. Koloni yönetimleri 19. yüzyılın sonlarında, Afrika kıtasındaki devletlerin çoğunda toplulukların var oldukları yerlerde ve çoğunlukla da uyumsuz olan ve birbirine benzemeyen toplulukları bir araya getirerek yeni sınırlar oluşturmuşlardır. Ruanda'nın siyasi hayatı ise koloni

---

²⁷⁸ Ülke yüzölçümü 26,338 kilometrekare olup, nüfusu Mayıs 2007 verilerine göre 9.907.509 olarak belirtilmiştir. Yüzölçümü Ankara'ya yakın bir ülkedir. Kilometre kare başına düşen nüfus yoğunluğu ise yaklaşık olarak 300 kişidir. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rw.html>

yönetimleri tarafından şekillendirilse de eski devlet ve eski siyasi kimlikler üzerinden yürütülmüştür.

19. yüzyılın sonlarında koloni öncesi Ruanda Krallığı Afrika'daki Büyük Göller Bölgesindeki en güçlü iki krallıktan birisiydi.²⁷⁹ Ülkeyi bir kral (*mvami*) yönetiyordu ve bir danışmanlar konseyi (*abiru*) krala yardımcı olmak üzere bulunuyordu. Ayrıca kraliçe ve önemli yöneticilerden oluşan bir konsey mevcuttu. Monarşi yayılcı bir niteliğe sahipti. Merkezi yönetim orta ve güney Ruanda'da yer alırken 19. yüzyıl bitiminde bugünkü Ruanda'nın kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğusuna yayılmıştı. İdari olarak, topraklar eyaletlere bölünmüştü ve her bir eyalet kralın temsilcisi olan ve hem askeri lider hem de eyalet lideri olan kişilerce yönetilmekteydi. Eyaletler de kendi içlerinde bölümlere ayrılmaktaydı. Ruanda'daki yerel yönetimlerde bölgeye ve döneme göre farklı yönetim özellikleri görülmüştür ancak, hepsi için ortak olan 18. ve 19. yüzyılda artan bir şekilde merkezileşme eğiliminin olmasıdır. Merkezileşmiş yönetim devletin hiyerarşik bir yapıda olması biçiminde gerçekleşmemiştir. Eyalet yöneticilerinin birbiri ile çakışan yetkileri mevcuttur. Ancak merkezileşmeye katkısı olan en önemli şey tüm yetkilerin ve gücün kralın elinde toplanmasıdır.²⁸⁰

Koloni öncesi dönemde Ruanda'daki sosyal ve ekonomik aktiviteler dönemin toplumsal düzeninin temel geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılık alanları ile ilgiliydi ve yoğun olarak Büyük Göller çevresinde yapılmaktaydı. Ancak farklı bir gelişme seyri olarak, hayvancılıkla uğraşmak daha önemsenen ve üstün

---

²⁷⁹ Diğer güçlü krallık Buganda'ydı. Daha detaylı bilgi için: J. P. Chretien, **The Great Lakes of Africa: Two Thousand Years of History**, Çeviren, S. Strauss (New York: Zone Books, 2003).

²⁸⁰ Koloni öncesi dönemdeki Ruanda için bkz., C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**, Bölüm 3; D. Newbury and C. Newbury, **op.cit.**, s. 832-877.

tutulan bir geçim alanı olarak görülmekteydi. Hatta büyükbaş hayvana sahip olmak bir zenginlik göstergesiydi ve büyükbaş hayvanlar kültürel mitolojide de en önemli sembollerdendi. Tarımla veya hayvancılıkla uğraşılması, diğer bir deyişle hangi ekonomik aktiviteyle meşgul olduğu “Hutu” ve “Tutsi” ayrımının çıkış noktası olarak göze çarpmaktadır.²⁸¹ Hutular için tarım, Tutsiler için hayvancılık tanımlayıcı ekonomik aktivite olmuştur. Koloni öncesi dönemde “Hutu” ve “Tutsi” terimleri ekonomik aktivite ve sosyal statüyü belirtmek için kullanılmıştır. Bu iki terim aynı zamanda Ruanda monarşisinin idari yapısında ve sözlüğünde kullanılan kelimelerdir. Monarşi yayıldıkça sosyal kategoriler ve bu kategorilerin kurumları da yayılmıştır. Merkezi yönetim güçlendikçe ve merkezi otorite arttıkça sosyal kategoriler katılmıştır. Ancak ilginç bir şekilde, bu kategoriler durağan olmamıştır. Örneğin, yeterince büyükbaş hayvana sahip olan bir Hutu, Tutsi olabilmektedir. Ayrıca, Ruanda’nın başlıca klanları hem Tutsi hem Hutu nüfusunu içermektedir. Üstelik Hutular ve Tutsiler aynı dili konuşmaktadırlar. Önceki bölümde de anlatıldığı üzere, Avrupa kökenli araştırmacılarda yoğun olarak bu kategorileri ırk temelinde düşünmesi ve hayvancılıkla uğraşanların kuzeyden göç ettiği inancı yaygın olarak görülse de²⁸² Hutu ve Tutsi kategorilerinin iktidar, sosyal statü ve ekonomik aktivite ile bağlantılandırılması tercihi üzerinde durulmalıdır.

Almanya, Ruanda’yı kolonileştiren ilk Avrupalı güçtür. Kolonileştirilen alan Ruanda-Urundi olarak adlandırılmış ve Ruanda’nın şimdiki güney komşusu Burundi’yi de içine almış ve 1890 ile 1916 tarihleri arasında Alman kolonisi olarak

---

²⁸¹ Hutu ve Tutsilerin etnik kökenleri üzerine tartışmalar için bkz., M. Mamdani, **op.cit.**, s. 41-76.

²⁸² Hutu ve Tutsi terimlerine ilişkin literatür arkeolojiden sözlü tarihe, dil bilimsel analize kadar çeşitli alanlarda mevcuttur. Geniş değerlendirmeler için bkz: J. P. Chretien, **op.cit.**, Bölüm 2-3. C. Newbury, ‘Ethnicity in Rwanda: The Case of Kinyaga’, **Africa**, Cilt 48, No. 1, 1978, s. 17- 29. C. Newbury, **The Cohesion of Oppression, op.cit.**

kalmıştır. Alman koloni otoritesi Ruanda'daki sosyal ve idari sistemde büyük değişiklikler yapmamıştır. Almanlar açık olarak Ruanda'nın yönetiminin merkezi gücünün pekiştirilmesi için yardımda bulunmuş, özellikle ülkenin kuzeybatısında yönetime karşı gelenlerin bastırılmasına yardımcı olmuştur. Almanya, Ruanda'da 1890'ların sonundan itibaren asker bulundurmıştır. Yerleşik bir idari yönetim ise 1907'ye kadar kurulmamıştır. 1910'a kadar süren çatışmalarda ise kuzeyde İngiliz kolonisi olan Uganda'ya ve doğuda Belçika kolonisi olan Kongo'ya topraklardan bir kısmı bırakılmak zorunda kalınmıştır. Almanlar bu kayıplara rağmen, içteki ayaklanmaları bastırdıkları ve merkezi otoriteyi pekiştirdikleri için bugünkü Ruanda sınırlarının çizmişlerdir.²⁸³

Belçika ise 1. Dünya Savaşı sırasında Kongo'da bulunan kolonisini batıya doğru genişleterek Ruanda-Urundi'yi işgal etmiştir. 1. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti'nin öngördüğü manda yönetimi çerçevesinde de buradaki varlığını sürdürmüştür. Ruanda'daki Belçika yönetimi, ekonomiden kültüre ve mimariye uzanan çok geniş bir etkiye sahiptir.²⁸⁴ Belçika koloni yönetimi, ilk zamanlarda dolaylı yönetimi tercih ederek Tutsi elitlerinin iktidarına destek olmuş, var olan siyasi organizasyonu ve monarşiyi desteklemiştir. Fakat 1920'lerin sonlarında kral Yuhi Musinga'nın politikaları ile Belçika koloni yönetiminin çıkarları çatışmıştır. Bu aşamadan sonra koloni yönetimi, kralın yetkilerini azaltıp, krala karşı olan Tutsi elitini güçlendirmeyi uygun bulmuş ve 1931'de Musinga'yı yönetimden alıp yerine daha "Hıristiyanlaşmış" bir kral olan Rudahigwa'yı getirmişlerdir. Koloni öncesi dönemde görülen yerel yönetimlerdeki çok sayıda

---

²⁸³ Ruanda'daki Alman yönetimi için bkz: W. R. Louis, **op.cit.**; R Lemarchand, **op.cit.**, s. 48-63.

²⁸⁴ Çalışmanın odak noktası gereği bu etkinin devlet yapısı ve sosyal kategoriler üzerinde yoğunlaşan kısmı ön planda tutulacaktır.

idarecinin (*multi-chief*) yönetimine bağlı sistemi daha hiyerarşik bir yapı ile değiştirmiş ve eyalet yöneticileri, idareciler ve yardımcı idareciler gibi bir sistem getirmişlerdir. Tüm bunların sonucu Tutsi elitinin güçlenmesi, Ruanda'nın yönetici sınıfı olarak yerlerini sağlamlaştırması ve geri kalan nüfus üzerinde etkisini artırması olmuştur.²⁸⁵

Belçika koloni yönetimi ve Katolik misyonerler Ruanda'daki sosyal kimlikleri basitleştirerek ırksal bir kategoriye dönüştürmüş ve 19. yüzyıl antropolojik sınıflandırmalarını da yansıtır şekilde, Tutsiler üstün, Hami ırkına mensup (*Hamitic Race*) “doğal” yöneticiler olarak algılanmıştır. Hutular da yönetilen sınıf olarak feodalizmdeki vassal sistemine benzer biçimde yönetime tabi tutulmuştur.²⁸⁶ Anahtar nokta, ırka dayalı kategorilerin koloni yönetiminin siyasi söyleminin temeli olmuş olmasıdır. Koloni öncesi dönemde daha geçişken olan sosyal kategoriler, 1930'larda özellikle ırk belirten kimlik kartlarının da verilmesiyle birlikte giderek katılaştırılmıştır. Belçika koloni yönetiminin ırk söylemi Ruanda'nın mitlerine de yerleşip Tutsilerin kuzeyden gelen ve Hutuları yönetimi altına alan bir topluluk olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Belçikalıların Tutsilere desteği 1950'lere kadar sürmüştür. Belirtilmesi gereken nokta, Tutsilerden de küçük bir grubun bu destekten yüksek çıkar sağlamış olduklarıdır. Bunun dışında, geri kalan Tutsi nüfus ile Hutu nüfus arasında yaşam düzeylerinde büyük farklılıklar olmamıştır. Ancak koloni yönetimi süresince Tutsiler, eğitim alma, ticari girişimlerde bulunma gibi ekonomik ve eğitime ilişkin konularda hem uygulamada hem yasal olarak Hutulardan daha geniş haklara sahip olmuştur.

---

²⁸⁵ C. Newbury, **The Cohesion of Oppression.**

²⁸⁶ J. P. Chretien, **op.cit.**, Bölüm 2-3.

Belçika koloni yönetiminde 2. Dünya Savaşı sonrasında önemli değişiklikler olmuştur. Savaş sonrası yeni kurulmuş olan ve Belçika'nın Ruanda-Urundi vesayet yönetimini idare eden Birleşmiş Milletler Örgütü'nün baskısı ile Belçika yönetimi Hutu nüfusunun koşullarında iyileştirme yapmaya yönelmiştir.²⁸⁷ 1952 ve 1956'daki reformlar ile Hutuların yerel düzeydeki temsili artırılmıştır. Aynı dönemde Flaman Katolik Kilisesinin etkisi ile yeni bir Hutu siyasi sınıfının doğuşuna tanıklık edilmekteydi. Flaman kilisesi Hutuların eğitimde ve yönetim kademelerinde ayrıma maruz kaldıklarını ve etnik temellere dayalı demokratik bir yönetimin kurulması gerektiğini açıklamaktaydı.²⁸⁸ Alt düzeydeki yerel yöneticiler ise etnik temelli politikadan ziyade Avrupalıların koloni yönetiminden kurtulup bağımsızlığa kavuşulmasından yana tavır takılmaktaydılar. 1950'lerden 1962'deki bağımsızlığa kadar Ruanda'da çok dalgalı bir siyasi yapı mevcuttu ve birçok karmaşık olay meydana gelmişti. En önemlisi, çıkarları tehlikeye düşürmüş olan Tutsi eliti reformlara direniyordu. Ancak kontrolü ellerinde tutmak için aldıkları önlemler geri tepti ve hem Belçikalılar reformlardaki ısrarlarını artırdılar hem de Hutu karşı eliti radikal bir eğilim kazanmaya başladı. Hutular ırka dayalı farklılıklar üzerine vurgu yapmaktaydılar çünkü ırka dayalı farklılıklar söylemi koloni dönemi ile yerleşmiş ve ırklar gücün adaletsiz dağıtılmasının aracı ve sembolü haline gelmişti. Hutu topluluğu bir taraftan ırka dayalı politikayı siyasi arenadan silecekleri iddiası taşırken bir taraftan da ülke nüfusunun % 85'ini oluşturdukları için halka dayalı ve çoğunluğun söz hakkına sahip olacağı demokratik bir rejim ideali ortaya koyuyorlardı. Ancak iddialardan anlaşılacağı gibi, çoğunluk yönetimi denen de yine

---

²⁸⁷ 1950'lerde Ruanda-Urundi'deki Belçika yönetimini anlatan bir özet için bkz., V. Gelders, 'Native Political Organization in the Ruanda-Urundi', *Civilisation*, Cilt 4, No. 1, 1954, s. 125-132.

²⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz., I. Linden, *Church and Revolution in Rwanda* (Manchester: Manchester University Press, 1977).

ırk anlayışına dayalı etnik temelli bir politikaydı ve kendi iç çelişkilerini taşımaktaydı. Birleşmiş Milletlerin Belçika yönetimine Ruanda'da reform yapılması gerektiği yönündeki baskılarına Tutsi yönetici eliti direndiği ve Belçika yönetimi ile araları bozulduğu için, Belçikalıların Hutularla yaklaşması kaçınılmazdı. Belçikalılar Ruanda'ya ilişkin politikayı ırk ayrımı temelinde algılamaya devam ettiklerinden desteklerini bu kez diğer topluluğa çevirdiler ve siyasi reformlara Hutular yararına olacak şekilde devam ettiler.

1959 yılı koloni yönetimlerinin geri çekilmesi sürecinde dönüm noktası oldu çünkü ilk kez sivillere yönelik saldırılar bu tarihte görüldü. Eş zamanlı olarak, Tutsiler Hutulara şiddet uygulayarak iktidarlarını sürdürmeye çalışırken, Hutular, yönetimdeki Tutsi tekelini kaldırmak gerektiğini ileri sürüyor ve Katolik kilisesi de buna destek olmaya devam ediyorken, Belçika 1959'da (25 Temmuz) vesayet yönetimini sürdürdüğü bir başka ülke olan Kongo'ya bağımsızlığını vereceğini ilan etti. Bunun Ruanda için de gerçekleşeceği açıktı. Aynı gün beklenmedik bir biçimde Ruanda kralı öldü. Ölümü şüpheli olarak kaldı ve Tutsiler Belçika yönetimine danışmadan yerine bir başka Tutsi kökenli yöneticiyi getirdiler. Doğal olarak bu durum Belçika yönetimi ile Tutsilerin arasını daha da açtı. Bu süreçte önemli bir gelişme, kralın ölümünün hemen ardından ilk kez siyasi partilerin kurulması oldu. Dört parti kuruldu: Ruanda Ulusal Birliği (UNAR), Ruanda Demokratik Kongresi (RADER), Hutu Kurtuluş Hareketi Partisi (PARMEHUTU), Sosyal İlerleme Partisi Birliği (APROSOMA). PARMEHUTU ve APROSOMA etnik milliyetçi bir çizgideydiler ve nüfusun %85'ini oluşturan Hutu çoğunluğunun yönetimde olmaları gerektiğini savunmaktaydılar. UNAR, geleneksel ve monarşi yanlısı olup, etnik farklılıktan ziyade ulusal birliğe vurgu yapmakta ve mevcut durumdan yana bir tavır

sergilemekteydi. Bunun en önemli sebebi parti yapısının çoğunluğunu Tutsilerin ve az sayıda da ılımlı Hutuların oluşturmasıydı. Ruanda içinde azınlık olan Tutsiler kendi yararlarına işlemeyeceği düşüncesiyle hiçbir zaman topluluklar arası ayrıma dayalı bir politika sürdürmemişlerdir. Bunun yerine kendilerinin sosyal ve ekonomik ayrıcalıklarının bulunduğu mevcut durumun devamlılığı taraftarı olmuşlardır. UNAR da bu politikanın göstergesidir. RADER ise kademeli bir değişimden söz edip hem Hutu hem Tutsi liderleri bünyesinde bulundurmaktaydı ve Belçika yönetimince de desteklenmekteydi. UNAR Belçika karşıtı ve ırk temelli politikayı reddeden bir yaklaşımla toplumda bir korkutma politikası başlatarak 1959 yılında, eski düzeni şiddete başvurarak tekrar kurmaya girişti. Doğal olarak, Belçika yönetimi Hutulara ve Hutu ırkı temelinde kurulmuş partilere desteğini artırdı. Belçika yönetimi Ruanda'daki politikayı ırka dayalı farklılıkların dışında algılamıyordu. Hutulara verilen destek Tutsi eliti ile bir kopuşu sergilediği gibi 1959–1962 devrim döneminin Hutu Devrimi olarak gerçekleşmesinde kritik bir katkı anlamına da geliyordu.²⁸⁹

1959 yılında UNAR'ın düzeni yeniden kurmak üzere başlattığı şiddete cevaben, çoğunlukla genç Hutulardan oluşan bir kalabalık Tutsilerin mallarına zarar vermeye başladı. Hemen ardından UNAR partizanları, monarşi karşıtı olanlara yani Hutu ırkı temelinde siyasi partiler kurmuş olan Hutulara yönelik şiddet eylemleri başlattı.. Statükonun korunması ve gücün elde tutulması için şiddete başvurma sıkça görülen bir durum olduğu kadar, kimi yazarlar uzun süre baskı altında tutulan halk çoğunluğunun, kendilerini yönetmiş veya halen yönetmekte olanlara karşı, şiddete

---

²⁸⁹ Soğuk Savaş döneminin bağlamına uygun olarak Hutuları Batı yanlısı, UNAR ve politikalarını Komünist taraftarı olarak algılamak Belçika yönetiminin Ruanda'daki politikaya bakışını yanlış yorumlamak olacaktır. Belçika yönetimi Ruanda'yı ırk temelinde algılamış ve bu ülkeye yönelik tercihlerini yerel gelişmelere cevaben şekillendirmiştir.

başvurmasının da yine sık görülen bir olay olduğunu belirtmekte ve her iki durumun da Ruanda için geçerli olduğunu savunmaktadır.²⁹⁰ Her iki açıklamanın da Ruanda örneğinde doğru olduğu bir gerçektir. Ancak şiddet olaylarını, ezilmiş bir Hutu topluluğunun kendiliğinden ve anında gerçekleşen bir isyanı şeklinde görmek de eksik bir bakış açısı olacaktır. Bir yıl süren şiddet olaylarına Belçikalı yöneticilerin askeri müdahalesi ve açık bir biçimde Hutulara verilen desteği ile son verilmiştir. Tutsi yönetimindeki monarşi yıkılmış, yerine Hutuların çoğunluğu oluşturduğu, yerel yönetimlere Tutsilerle beraber Hutuların da getirildiği ve başkanın Hutu olduğu bir hükümet kurulmuştur. 1960'ta yapılan seçimleri UNAR boykot etmiş ve seçim sonucunda PARMEHUTU birinci parti, Kayibanda başkan olmuştur. Bağımsızlık ise resmen 1962 yılında ilan edilmiştir. Yeni yönetim zamanında da Ruanda'nın tamamında kontrolü sağlamak için şiddete başvurulmuştur. PARMEHUTU kendi karşıtlarına yönelik şiddet uygulamış ve hem Hutu hem Tutsi muhaliflerini öldürmüştür. BM raporuna göre, baskıcı bir rejimin yerini ırka dayalı tek parti diktatörlüğü almıştır.²⁹¹

Ruanda'da 1957–1962 yılları arasında gerçekleşen ve devrim dönemi olarak adlandırılan dönemi, tarihsel davranış kalıbı biçimine dönüşen şiddet olaylarını anlamak için analiz etmek gerekmektedir. İlk olarak, bu dönemde şiddet ve etnik milliyetçiliğin artışı, rejim değişikliği ve siyasi güç mücadelesi ile iç içe gelişmiştir. 1957–1962 yılları arasında Ruanda'da koloni rejimi sona ermekteyken, yerine geçecek bir yönetim henüz mevcut değildir. Bunun sonucunda görülen belirsizlik, istikrarsızlık, karışıklık ve siyasi fırsatlar ve manevralar için yeni pencereler

---

²⁹⁰ C. Newbury, **The Cohesion of Oppression**, *op.cit.*, s. 180-181.

²⁹¹ P. Gavel, **Remera: A Community in Eastern Ruanda** (The Hague: Mouton, 1968), s. 191-195.

açıldığıının görülmesi şiddetin başlaması ve yayılmasını açıklayan sebeplerdendir. Rejim değişikliği sırasında şiddetin ortaya çıkması dünya tarihinde sıkça görülen bir olay olmakla beraber Ruanda'da bu durum -sonraki bölümlerde de görüleceği gibi- tarihsel bir davranış kalıbına dönüşmüştür.

İkincisi, devrim sürecinin, siyasi hesaplamalarda milliyetçiliği artırdığını göstermektedir. Hutular nüfusun %85'ini oluşturduklarından dolayı Hutu siyasetçiler siyasi başarının Hutu kökenine vurgu yapmaktan geçeceğini kolaylıkla görmüşlerdir. Demokratik rejim için çoğunluğun yönetiminin gerektiğini ileri sürerlerken, bir topluluktan diğer topluluğun eline geçen otoriter yönetim isteğini de perdelemişlerdir.

Üçüncü olarak, ırka yapılan vurgu Ruanda politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Belçika koloni yönetiminden önce, krallık döneminde ve Alman koloni yönetimi döneminde de var olan ve Hutu Tutsi ayrımına dayalı idari sistem Belçika yönetimi tarafından kurumsallaştırılarak sert çizgilerle çizilmiş ve bu ayrım temel alınarak yönetim sürdürülmüştür. Irk temelinde ayrıma dayalı bu sistem, statü ve iktidarın temel belirleyicisi olmuştur. Koloni yönetiminin sonlanması süreci yaklaştıkça ve siyasi arena açıldıkça, Hutu ileri gelenleri, gücün adaletsiz dağılımını değiştirmek ve iktidarı ele geçirmek için ayrımcı politikada ısrarcı olmuşlardır. Yani, Belçikalıların kurduğu yönetimle yerleşen ayrımı kendileri de ırk temelinde ısrarcı davranarak pekiştirmişlerdir. Tutsiler ayrıma dayalı bir yönetim biçimini reddeder görünerek kendilerinin var olan ayrıcalıklarının sürmesini isterken, Hutuların ırk ayrımına dayalı politikadaki ısrarı da artmıştır. Tutsilerin ırk temeline vurgu yapması imkânsızdır çünkü Ruanda nüfusu içinde azınlığı oluşturmaktadırlar. Hutular ise demokrasiyi savunma adına halkın çoğunluğunu oluşturan Hutu

topluluğunun –siyasi seçimleri tartışmaksızın- Hutu kimliğiyle iktidarda olması gerekliliğini savunmuştur.

Irkcı ve ayrımcı söylem, Ruanda toplumu içindeki yaygın antipati için ön koşuldur. Ancak geniş bir idari organizasyonun, siyasi rakiplerin eylemlerinin ve seçim hesaplarının bu durumdaki rolü gözden kaçırılmamalıdır. Irka yapılan vurgunun bir seçim stratejisi olması Ruanda tarihinde diğer dönemlerde de görülmüştür. Örneğin 1990'larda da Hutu siyasi eliti milliyetçiliğe vurgu yapmıştır. 1970'ler ve 1980'lerde Hutu ileri gelenlerinin ulusal birliği vurguladığına rastlanılsa da Tutsi kökenli isyanlarda veya etnik kökenlerin koloni yöneticilerinin kurguladığı ve aslında var olmayan bir durum olduğunu ileri süren azınlıklar ortaya çıktıkça Hutu siyasetçilerinin kendi rejimlerinin devamlılığını sağlamak için ayrımcı tartışmaları tekrarladığı görülmektedir.

Aynı zamanda devrim süreci, şiddetin cevaben ve misilleme olarak da yapıldığını göstermektedir. 1959'da şiddeti ilk kullanan Tutsiler mevcut durumu ve tehdit altında olan iktidarlarını korumak amacındaydılar. Ancak uygulanan şiddet, diğer grubun da şiddete başvurması durumunu doğurmuştur. Şiddetin ortaya çıkması, korku, tehdit, tehlike ve istikrarsızlık anlamına geldiğinden, güvenliği sağlamak ve kontrolü ele almak için karşı tehdide başvurmak doğal hale gelmektedir. Hatta bunun doğallaşması için, içinde bulunulan bağlam pekiştirilip olaylar abartılabilmıştır. Ruanda tarihinde de var olan ya da olması muhtemel bir şiddet eylemine cevaben veya misilleme olarak şiddete başvurulması bir davranış kalıbı halinde seyretmiştir. Özet olarak, şiddetin dinamikleri ortaktır ve belli zamanlarda ortaya çıkmaktadır: Siyasi mücadele dönemlerinde, olası veya gerçekleşmekte olan siyasi değişim dönemlerinde, gerçekleşen bir saldırının

ardından kontrolü sağlamak ve iktidarı/gücü ele geçirmek için şiddete başvurulmaktadır.

Son olarak, şiddete yönelik davranış kalıplarının yanında Ruanda'daki koloni dönemi siyasi tecrübesinde göze çarpan bazı yönler bulunmaktadır. İlki, ülkenin siyasi sınırları ve kurumlarının kesintiye ve değişikliğe uğramamış olmasıdır. Bu durum koloni öncesi dönemden bağımsızlık sonrası döneme kadar süren bir kurumsal devamlılık sağlamıştır. İkincisi, Afrika kıtasındaki koloni yönetimlerinin söylemleri, kabileleri siyasi gruplar olarak ön plana çıkarsa da, Ruanda'da ırk, siyasi ve sosyal birimlerin temel noktası haline gelmiştir. Üçüncü olarak, Afrika'daki bağımsızlık hareketlerinin geneli ya milliyetçi ya da pan-Afrikan özellik taşıdığı halde, Ruanda'da ırk milliyetçiliği ve bir grubun yönetimi görülmeye başlanmıştır. Örneğin Hutu liderler bağımsızlığı Belçika koloni yönetimine karşı kazandıklarını değil Tutsi "feodal" beylerine karşı kazandıklarını ifade etmeye başlamışlardır. Bunlara ek olarak, bağımsızlık ülke içi iktidarın tersine dönüşü anlamına gelmiştir. Bu durumda bağımsızlık süreci Afrika'daki prototiplerin tersine koloni yönetiminin sonlanması değil devrim olarak adlandırılmıştır.

b- Birinci ve İkinci Cumhuriyetler ve 1962–64 ile 1973 Yıllarındaki Şiddet Olayları

Gregoire Kayibanda 1962–1973 yılları arasında Ruanda'da kurulan Birinci Cumhuriyetin başkanı olarak görev almıştı. Kayibanda'nın bağımsızlık hareketi sürecinde üstlendiği rol Hutuların güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar üretmesinde etkili olurken diğer taraftan da Tutsilere karşı sert politikalar

yürütülmeye başlandı. 1960'ların sonunda ve 1970'lerde hükümet ve üst düzey idari kadroların tamamı Hutulardan oluşmaktaydı.²⁹² Tabi Kayibanda Hutular adına politika yürütüyor olsa da temsil ettiği kesim sadece Hutu nüfusunun bir bölümüydü ve kurduğu hükümetin çoğunluğu kendi memleketi olan Gitarama'dan yani güney Ruanda'dan gelmekteydi.²⁹³ Kayibanda kendi siyasi partisini (MDR, Ulusal Demokrasi Hareketi) ülkenin tek partisi haline getirdi. İdari yönetim olarak da Tutsilerin eyaletlerdeki yönetim etkinliğini iyice azalttı.

Kayibanda döneminde, 1962 yılında ve 1963–1964 yıllarındaki iki olayda katliamlar yapıldı. Kadın, erkek ve çocuk tüm siviller dâhil oldukları düşünülen Tutsi kimliklerinden dolayı öldürülmeye başlandılar. 1962'de meydana gelen olaylar hakkında geniş bilgi mevcut değildir. Uluslararası anlamda da ilgi çekmemiş, sadece Ruanda'da bulunan Katolik misyonerlerin ve BM temsilcilerinin sunduğu raporlarda ve sınırlı makalelerde yer almıştır. İki şiddet olayında da ortak olan, saldırıların yine cevaben ve misilleme olarak başladığı ve geniş çaplı ölümlere tanık olunduğudur.²⁹⁴ 1962'de Ruanda dışına sürgün edilen veya kaçan Tutsiler ve UNAR liderleri ülkenin kuzeyinden, önce ufak çaplı ve sonrasında artan biçimde saldırılarda bulunmuşlardır. Bazı Hutu polisleri ve devlet memurlarını öldürmüş ve Byumba eyaletinde sınırlı da olsa kontrolü ele geçirmişlerdir. Gece saldırdıklarından dolayı saldırganlar, hamamböcekleri anlamına gelen *İnyenzi* olarak adlandırılmışlardır.²⁹⁵ 1962'deki UNAR'ın ufak çaplı baskın ve saldırılarından bir gün sonra, tam olarak açıklanamayan sebeplerle, katliamlar başlamıştır.

---

²⁹² R. Lemarchand, *op.cit.*, s. 197-198

²⁹³ *Ibid.*

²⁹⁴ A. Segal, 'Massacre in Rwanda', *Fabian Research Series*, No. 240, London, April 1964.

²⁹⁵ *Ibid.*, s. 14. Bu kelime aynı zamanda, 1990'ların başında Ruanda'daki radikal Hutuların diğer Hutular için kullandığı bir hakaret sözcüğü olmuştur

Katliamların iki gün sürdüğü ve 1000–2000 kadar Tutsi sivilin öldürüldüğü ileri sürülmektedir.²⁹⁶ Daha önce de söylendiği gibi detaylar belirsizdir: Katliamları organize eden birisi veya birileri var mıydı? Şiddet nasıl başladı ve nasıl durdu? Neden ufak çaplı Tutsi saldırıları büyük çapta katliamlarla cevap buldu? Belçikalıların katliamlarda rolü var mıydı (Ruanda’da resmi olarak bağımsızlık henüz ilan edilmemişti) ve varsa bu rol neydi? Öldürme olayları en çok nerelerde yoğunlaşmıştı? sorularının cevapları açık değildir.²⁹⁷

1963–64 katliamları hakkında daha fazla bilgiye ulaşılabilmektedir. 1963 yılı sonunda PARMEHUTU yöneticileri Ruanda dışında yaşayan yüz elli bin Tutsi mülteci den çekinir hale gelmişti. Çünkü Ruanda silahlı kuvvetleri bin askerden oluşurken *İnyenzinin* on bin askeri olduğu düşünülmekteydi ve bunların Ruanda içindeki Tutsilerle bağlantı kuracağından endişe edilmekteydi.²⁹⁸ Algılanan tehdit Hutu liderlerince abartılmıştı. UNAR kendi içinde fikir birliği olan bir parti değildi ve parti içinde birçok hizip bulunmaktaydı, üstelik ayaklananların sayısı birkaç yüz kişiyi geçmemekteydi.²⁹⁹ Ancak tehdit algılamasında gerçek payı da vardı. 1963 seçimleri geldiğinde Kayibanda rejimi içindeki bölünmeler açığa çıkmaya başladı. Son olarak, en önemli ihraç maddesi olan kahve üretiminde düşüş oldu ve Ruanda ve Burundi hükümetleri arasında ticari ve parasal konulara ilişkin gerginlikler

---

²⁹⁶ **Ibid.**

²⁹⁷ Bu konuda mevcut kaynak çok sınırlı olup, var olan Fransızca ve İngilizce kaynaklar da bu sorulara farklı yanıtlar vermekte ve aralarında fikir birliği bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için bkz: R. Lemarchand, **op.cit.**, s. 217-219; J. Hubert, **La touissant rwandaise et sa repression** (Brussels: Academie royale des sciences d’outre-mer, 1965), s. 58-59.

²⁹⁸ A. Segal, **op.cit.**, s. 14.

²⁹⁹ R. Lemarchand, **op.cit.**, s. 198-206.

başladı.³⁰⁰ Ruanda hükümeti aynı anda çok yönlü kriz ortamı ile başa çıkmak zorunda kaldı.

Bu gerginlik ve belirsizlik döneminde 21 Aralık 1963'te Tutsi mülteciler ok, yay ve el yapımı silahlarla Burundi'den Ruanda'yı işgale başladılar. Ruanda içinden de Tutsileri kendilerine katmaya başlayarak Ruanda'nın başkenti Kigali'ye doğru ilerlediler.³⁰¹ Bu ilerleme karşısında Ruanda askeri birliklerinin ilk tepkisi paniğe kapılmak oldu çünkü Ruanda birlikleri eğitimini yeni almaya başlayan askerlerden oluşmaktaydı ve bu askerlerin paniğe kapılmaları doğaldı. Sonunda Belçikalı danışmanların yardımıyla saldırılar durduruldu.³⁰² Ruanda hükümeti saldırıların ilerlemesini durdurunca ülke içine yöneldi. UNAR ve RADER partilerindeki Tutsi siyasi liderleri ve ırk ayrımına karşı olan ve pan-Afrikanizme yakın Hutular da yakalandı, birçoğu idam edildi, bir kısmına da şiddet uygulandı. Bir sonraki adım Tutsi sivil halkının yok edilmesiydi ve bunun için Başkan Kayibanda yerel savunma birlikleri kurulmasını emretti. Birlikler daha sonra askeri bir karakter değil yerel halkı içeren savunma birlikleri halini aldı.³⁰³ Aynı zamanda hükümet yetkilileri radyo aracılığı ile halka, kendilerini Tutsi teröristlerine karşı savunma çağrısı yaptı.³⁰⁴ Şiddet bir hafta ile üç hafta arası bir zaman diliminde devam etti.³⁰⁵ Ülkede bulunan BM temsilcisi ve Katolik misyonerlerin yazılarında hükümetin şiddeti yönlendirdiği, kendi kontrolünün olmadığı veya az olduğu yerlerde ise yerel savunma birliklerinin propagandaları ile şiddetin yönlendirildiği ve savaş olarak

---

³⁰⁰ A. Segal , **op.cit.**, s. 12-13 ve R. Lemarchand, **op.cit.**, s. 223.

³⁰¹ **Ibid.**

³⁰² A. Segal, **op.cit.** s. 13.

³⁰³ R. Lemarchand, **op.cit.**, s. 223 ve A. Segal, **op.cit.**, s. 14.

³⁰⁴ R. Lemarchand, **op.cit.**

³⁰⁵ A. Segal, **op.cit.**, s. 17.

adlandırıldığı ve son olarak halkın çoğunluğunun Tutsilerin öldürülmesini normal karşıladığı ifade edilmiştir.³⁰⁶

1963'te yaşanan şiddet olaylarının genel karakteri 1994'te yaşananlarla nitelik açısından çok sayıda benzerlik göstermektedir. İki şiddet olayında da bölgelerin ileri gelenleri sıradan çiftçileri tarım aletleriyle Tutsilere saldırmaya yöneltmişlerdir. Aynı şekilde iki olayda da yollara barikatlar kurulmuş, geniş çaplı bir katılım beklenmiş ve bu beklenti meşru müdafaa yapılması adı altında ve şiddetin savaş olarak adlandırılması ile gerçekleştirilmiştir. Yine her iki şiddet olayında da hedef Tutsi topluluk olsa da rejim karşıtı olduğu düşünülen Hutular da cezalandırılmış veya öldürülmüştür.

1963'teki şiddet olaylarında misilleme ve cevaben saldırı yine gözlenmektedir. Tutsi saldırılarına karşı Hutular harekete geçirilmiştir. Ayrıca, Tutsi saldırılarının ardından kısa süreli bir otorite boşluğunun olması ve otoritenin tamamen dağılmasının muhtemel hale gelmesi bir panik ortamı yaratmıştır. Hutuların kendi içlerindeki bölünmeler de kontrolün kaybedileceği korkusunu artıran önemli bir etkidir. Kontrolün kaybedilme korkusu, kendisini tehdit altında algılayan otoritenin şiddete başvurması ile son bulmuştur.

1963'ten 1970'lerin başına kadarki dönemde Kayibanda rejiminin ülke içindeki güvenliği sağladığı görülmektedir, en azından herhangi bir ırk temelli şiddet olayına ilişkin kanıta rastlanmamaktadır. 1964 ve 1967 yılları arasında *İnyenzi* saldırıları ufak çapta devam etse de geniş bir çarpışma veya şiddet olayı olmamıştır. Bu dönemde ülkedeki askeri güç daha güvenilir ve daha organize hale

---

³⁰⁶ Aktaran, R. Lemarchand, **op.cit.**, s. 225.

getirilirken, Ruanda fiili olarak tek partili yönetimin hâkim olduğu bir yer olmuştur. Yönetimde kişisel çekişmeler, bölgesel ayrımcılık, hizipleşme devam etmiş hatta 1968 yılında zayıf bir darbe girişimi de olmuştur. Fakat rejime ilişkin bir panik ya da şiddet olaylarına ilişkin bir iz yoktur.

Siyasi istikrardaki algılama 1970'lerin başında değişme göstermiştir. O dönemde genel olarak istikrarsızlık yaratacak üç olay sıralamak mümkündür. İlki, ülkedeki başkanlık seçimleri yaklaştığında Kayibanda'nın tekrar seçime girmesi anayasaya aykırı olmasına rağmen, tekrar yönetime gelmeyi zorlayacağı izlenimi vermesi, siyasi istikrarsızlık olacağına ilişkin bir algılama yaratmıştır. İkincisi, ülkenin kuzeybatı kesiminden gelen subaylar darbe hazırlıklarına başlamıştır. Son olarak, Burundi'de meydana gelen olayların Ruanda'da geniş etkisi olmuştur. 1972'de muhalif Hutular Burundi'de Tutsi yönetimine karşı bir hareket başlatmışlar ve harekete cevap olarak da Tutsi yönetimi ordu eliyle katliama başlamış ve Hutu elitlerini ve eğitimli Hutu nüfusu ortadan kaldırmıştır.³⁰⁷ Şiddet, Ruanda'ya Hutu mülteci akını ve her iki ülkenin Hutu elit kesiminde Tutsilere karşı var olan kızgınlığın artması ile sonuçlanmıştır.³⁰⁸

---

³⁰⁷ R. Lemarchand, **Burundi: Ethnic Conflict and Genocide** (New York: Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press, 1996), s. 76-105. Ayrıca bkz., F. Chalk and K. Jonassohn, **The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies** (New Haven: Yale University Press, 1990), s. 384-393.

³⁰⁸ Ruanda ve Burundi aynı coğrafyada bulunan iki komşu ülkedir. İki ülke arasındaki bağlantı ise komşuluk ilişkisinden fazlasıdır. Her ikisi de Belçika koloni yönetimi altında bulunmuşlar ve aynı tarihte (1 Temmuz 1962) BM ve Belçika hükümeti kararınca vesayetlerine son verilerek bağımsız olmuşlardır. Burundi'de bağımsızlık sürecinde Ruanda'da olduğu gibi bir elit değişimi gerçekleşmemiştir. Tam tersine Burundi'de ülkenin belli bir bölgesinden gelen Tutsi nüfus, hükümet, ordu ve ekonomiyi kontrol altında tutmaya devam etmiştir (ancak 2005'te Hutu bir yönetici seçime iktidara gelmiştir). Burundi'de de Tutsi nüfusu Ruanda'da olduğu gibi toplam nüfusun % 15'i kadardır. Geri kalan çoğunluk Hutu kökenlidir. İki ülkenin coğrafi büyüklüğü ve nüfusu birbirine çok yakındır. Ruanda'ya benzer biçimde, tepelik yüzey şekillerinin hâkim olduğu topraklarda halkın % 90'ı tarımla geçimini sağlamaktadır. Burundi'de kahve ve çay ticaretinde, orduda ve hükümette Tutsiler hâkimdir. Yine Ruanda'da olduğu gibi kimlikler Tutsi ve Hutu farklılığı üzerine kuruludur. Burundi ve Ruanda arasındaki tarihsel, ekonomik, siyasi ve demografik benzerlikler iki ülkeyi bir

Ruanda tarihindeki bir başka şiddet yılı ise 1973 olmuştur. Şiddet, ilk zamanlarda öldürme şeklinde değil, Tutsilerin sosyal hayattan tasfiyesi şeklinde başlamıştır. Tutsiler ilköğretim okullarından ve üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Uzaklaştırma daha önce var olmayan ve yeni kurulmuş olan “Kamu Güvenliği Komiteleri” ve Öğrenci Hareketi Komiteleri” tarafından imzalanan listelere göre yapılmış, hükümet ve parti yetkilileri açık biçimde destek vermiştir. Hükümete göre eylemler ırka dayalı bir “dengeleme” den ve Tutsi “fazlası”nın uzaklaştırılmasından ibaretti.³⁰⁹ Bağımsızlıktan sonra belirlenen etnik kotalara göre Tutsilerin % 10-20 arasında değişen rakamlarda orta ve lise öğreniminden faydalanabileceği ve hükümette yer alabileceği belirlenmişti. Ancak 1970’lerin başında eğitim alan kesimin ve öğretmenlerin yaklaşık olarak % 50’si Tutsilerden oluşmaktaydı. Ayrıca Tutsi nüfus özel sektördeki işlerde ve Avrupalılarla yapılan ortaklıklarda başarılıydılar.³¹⁰ Tasfiye, bir süre sonra kırsal alanlarda Tutsilerin evlerine saldırı şekline dönüştü. Aynı zamanda, Kayibanda rejiminin ayırım yaptığı güney Ruanda’daki Hutulara da saldırılar gerçekleşti. Bu şiddet ortamı sonucunda 1959’da ve 1960’larda komşu ülkelere giden Tutsi mültecilere yenileri eklenmiş oldu (yeni mülteciler ve onların çocukları 1990’larda Uganda’dan saldırıya geçecek olan Tutsi topluluklarını oluşturmuş oldu).

---

diğerinde gerçekleşen olaylara hassas kılmaktadır. Burundi’de de şiddet olayları görülmekte hem Hutular hem Tutsiler birbirlerine karşı şiddete başvurmaktadır. Burundi’de şiddet olaylarının Ruanda’daki düzeye ulaşmasının önündeki engel ise Burundi’deki -Ruanda’ya oranla daha güçlü olan- Tutsi hâkimiyetindeki ordu olduğu düşünülebilir. Nitekim Burundi’de Ruanda’nın tersine zorunlu askerlik mevcuttur ve Ruanda’da yıllık askeri harcamalar GSMH’nin %2.9’unu oluştururken, bu oran Burundi’de GSMH’nin % 5.9’una ulaşmaktadır. Detaylı istatistiki veriler için bkz. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/by.html> ve <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/rw.html>

³⁰⁹ V. Kajeguhakwa, **Rwanda: de la terre de paix a la terre de sang et après?** (Paris: Éditions Remi Perrin, 2001), s. 137-146.

³¹⁰ **Ibid.**

1973 olayları Kayibanda rejiminin de sonunu getirdi. Ruanda ordusundan subaylar askeri bir darbe ile yönetimi ele geçirdiler. Geldiklerinde etnik ve bölgesel ayrımcılığa son vereceklerini ve ulusal birliği kuracaklarını ileri sürdüler. Ancak, görevden uzaklaştırılan Tutsilere görevlerine dönüş izni verilmediği gibi güney Ruanda'dan gelen Hutu elitini de tasfiye ettiler ve kendi geldikleri bölge olan kuzeybatı Ruanda'nın ileri gelenlerini yönetime getirdiler.³¹¹

1973'teki şiddet olaylarında daha önceki şiddet olayları ile benzer kalıplar görülmektedir. Ruanda'daki her şiddet olayında, yakında olması muhtemel bir değişme döneminde, siyasi karmaşada veya belirsizlik ve düzenin bozulması olarak da adlandırılabilir siyasi istikrarsızlık döneminde yine kontrolü ve iktidarı elde tutmak için şiddet uygulandığı açıktır. 1973'teki olaylarda güvensizliği yaratan komşu ülke Burundi'deki olaylardır. Tüm Tutsilerin birleştiği bir topluluk veya ülke ideali fikri Hutu yöneticileri çok rahatsız etmiştir. Bu defasında Tutsilere yönelik şiddet, katliam şeklinde değil sosyal hayattan tasfiye ve düşük çapta şiddet olayları şeklinde olmuştur. Tasfiyenin, “dengeleme”nin ve Kamu Güvenliği Komiteleri'nin arkasında yatan mantık aynıdır; güvenliği sağlamak ve Tutsi nüfusu sosyal yaşamda “hak ettiği” azınlık statüsüne getirip bir iç tehdit oluşturmaktan çıkarma amacını taşımaktadır. Yine önceki olaylarda olduğu gibi Hutular arasındaki güç mücadelesi de dikkati kendi çekişmelerinden “öteki” etnik gruba çevirerek bir başka Hutu elit grubunun yönetime gelmesini kolaylaştırmıştır. Yeni bir Hutu elit grubundan gelen Habyarimana yönetimi ülke birliği politikasını öne sürerken aynı zamanda önceki tasfiye politikalarını düzeltmeyip yerleşmesini sağlamıştır.

---

³¹¹ J. Gasana, **Rwanda: du parti-état a l'état-garnison** (Paris: L'Harmattan, 2002), s. 29.

Askeri darbe ile yönetime gelen General Habyarimana 1994'te öldürülene kadar ülkeyi idare etmiştir. Habyarimana zamanında ülkede yine tek parti bulunmaktaydı (MRND, Ulusal Devrimci Demokrasi Hareketi). Habyarimana'nın yönetimini karakterize eden dört önemli konu olmuştur. Birincisi, tek parti diktatörlüğü olan yönetim gelişme yönünde olumlu adımlar atabilmiştir. Uluslararası ilişkilerde ülke destek görmüş ve akademik çevrelerden diktatörlüğü eleştiren bir kesim olsa da ciddi dış yardımlar almıştır.³¹² Birçok yönden 1990'lara kadar Ruanda'daki gelişmeler bir başarı olarak görülmüştür.³¹³ İkinci olarak, Ruanda'nın merkezi güneyden Habyarimana ve baskın bir kişilik sergileyen eşinin geldiği bölge olan kuzeybatıya kaymıştır. Ülkenin kuzeybatısından gelenler hükümetteki anahtar konumlara, ordudaki üst mevkilere getirilmişlerdir. Üçüncüsü, elitler ve elit sınıftan olmayanlar arasındaki ekonomik fark artmıştır. Bunda hem ekonomik gelişmenin hem de dış yardımların etkisi vardır.³¹⁴ Ayrıca, maaşlardaki, eğitimdeki, sahip olunan arazinin ufak da olsa büyüklüğündeki görece farklılık, göç ve cinsiyet, Ruanda gibi küçük bir ülkede çok büyük farklılıklar olarak günlük yaşamlarına yansımıştır. Son olarak, 1990'larda hükümetin yürüttüğü Tutsi karşıtı propagandada görece olarak düşüş görülmüştür.

Tutsi karşıtı propagandanın düşüşü Hutu nüfusun kendi içindeki sorunlardan da kaynaklanmıştır. Habyarimana demografik oranları eşitlemek amacıyla eğitimde ve yönetim kadrolarında bölgesel ve etnik kotalar koymuştur. Tutsilerin temsil oranını %10 ile sınırlandırırken önceki başkan Kayibanda'nın bölgesi olan güney

---

³¹² Habyarimana hükümetinin şiddet içeren politikalarını anlatan ve bu politikaların diğer ülkelere dikkate alınmayarak dolar yardımıyla bulunulmasına karşı eleştiri olarak bkz., P. Uvin, **Aiding Violence: The Development Enterprise in Rwanda** (West Hartford, CT: Kumarian Press, 1998).

³¹³ C. Newbury, 'Rwanda: Recent Debates, **op.cit.**, s. 193, 199-200.

³¹⁴ **Ibid.**, s. 203.

Ruanda'ya tanınan temsil ayrıcalıklarının kaldırmak için de bu bölgeye ilişkin kotayı azaltmıştır. Bu durum, kuzey Ruanda'nın ülkenin diğer bölgelerine oranla eğitimde ve temsil hakkında iyileşmesi anlamına da gelmiştir.³¹⁵ Yani, etnik milliyetçilik ve Tutsi karşıtlığı devam etse de bölgeselcilik (*regionalism*) ve ekonomik farklılıklar daha önemli hale gelmiştir.

Belçika koloni döneminden Hutu devrimine ve 1994'teki şiddet olaylarına kadarki dönemin ve bu sürede gerçekleşen olayların, tek boyutlu ve sadece karşı kutuplarda yer alanların ırkçı politikaları olarak düşünmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Özellikle Habyarimana döneminde Hutu nüfusunun kendi içindeki bölgelere, sosyal tabakalara ve çeşitli kategorilere göre şekillenen ayrılmalar, ırka dayalı bölünmelerden daha önemli hale gelmiştir. İkinci olarak, Ruanda'da dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi elitlerin ve elit topluluğa dâhil olmayanların kendi ülkeleri için farklı çıkarları ve farklı bakış açıları vardır. Yani, ülkenin yerel veya ulusal düzeydeki ileri gelenleri Ruanda'daki politikayı Hutu-Tutsi ayrımı çerçevesinde ve etnik gruplar arası kutuplaşma olarak algılayıp, bu çerçevede politika sürdürseler de elit çevreye dâhil olmayan nüfusun olayları bu yönde algılaması gerekmez.

1990 yılı öncesinde Habyarimana rejimi Tutsilere veya diğer sivil halka karşı bir öldürme eylemi içine girmemiştir. 1973 yılı ile 1980'lerin başında ülke içinde güvenlik sağlanmış görünmektedir. Bu dönemde, ekonomik büyüme, altyapı çalışmaları, diplomatik dışa açılma, uluslararası destek ve genel olarak siyasi ve ekonomik istikrar mevcuttur. Dışardan bakıldığında istikrarsızlıkların ve zayıf ekonomik performansların yaygın olduğu Afrika kıtasında Ruanda farklı bir örnek

---

³¹⁵ **Ibid.**, s., 198-199.

olarak göze çarpmaktaydı. Bölgesel ayrımcılık, ekonomik eşitsizlik ve bölgeler arası dengesizlikler halen mevcuttu. Ancak, ırk farklılıklarına olan vurgu azalmıştı. Hatta eğitim hizmeti alımında ve hükümet kadrolarına yerleştirilmede “denge” sağlamak adına Habyarimana hükümetinin sürdürdüğü bölgesel ve etnik kota uygulamaları ile Tutsi nüfusu bu alanlarda minimumda tutulmasına rağmen, farklılık vurgusu eskiye oranla az seyretmişti.³¹⁶ İstikrar döneminde bir istisnai durum vardır, o da 1980 yılındaki başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimidir. Bu girişim sonucunda darbeyi planlayanlar yakalanmıştır. Ancak ilginç biçimde, bu durum halk veya hükümet arasında bir endişe veya paniğe yol açmamıştır. Ülke içi istikrar, uluslararası destek ve kahve üretimindeki altı yıllık büyümenin etkisiyle bir istikrarsızlık tehdidi oluşturmamıştır.³¹⁷

Ülke içinde değişimler 1980’lerin sonunda başlamıştır Uluslararası alanda komünist rejimlerin yıkılmaya başlaması, Afrika kıtasında demokratikleşme hareketlerinin başlaması, Ruanda’da hareketli bir muhalif basının ortaya çıkmasına elverişli koşullar yaratmıştır. İlk zamanlar hükümet, muhalif basına karşı önemli gazetecileri yakalayıp tutuklayarak önlem almaya çalışmıştır. Bastırmaya yönelik önlemler yetersiz kalınca, 1990’ların ortasında “değişim rüzgârı” adı altında demokrasinin anlamı ve ülke içindeki uygulamasına ilişkin yeni değerlendirmeleri Ruanda’daki resmi yetkililer kabul etmek durumunda kalmışlardır. Bu yeni siyasi atmosfer gazetecilerce rejimin sonu ve bir kriz dönemi olarak değerlendirilmişti. Yeni değerlendirmeler veya yeni siyasi sözler ise Ruanda için siyasi bir belirsizlik

---

³¹⁶ P. Uvin, **op.cit.**

³¹⁷ J. Gasana, **op.cit.**

anlamına gelmekteydi. Bu belirsizlik, dışarıdan gelen bir saldırı ile birleşince anti-Tutsi harekette yeni olaylar yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Dönüm noktası, 1 Ekim 1990'da Tutsilerin kurmuş olduğu bir parti olan RPF'nin (Ruanda Yurtsever Cephesi) Uganda'dan Ruanda'yı işgale başlaması olmuştur. İşgale başlayanlar daha önceki şiddet dönemlerinde Ruanda'dan sürgüne gönderilen ailelerin çocuklarıydı. Ruanda topraklarında başkent Kigali'nin 70 kilometre yakınına kadar ilerlemeyi başarsalar da Ruanda hükümeti güçleri Zaire, Belçika ve Fransa'nın yardımıyla RPF'yi durdurdu ve Ekim ayı sonuna kadar RPF'ye karşı kaybettiği tüm toprakları geri aldı. Fakat daha önceki şiddet olaylarına benzer biçimde yaşanan iç savaş türü bu dönem Ruanda'da yaşayan Tutsi sivil halkına karşı yeni şiddet dalgaları başlamasına yol açtı.

İlk şiddet dalgası, saldırı hareketinin hemen ardından Habyarimana'nın, RPF ve işbirlikçilerinin başkente sızmaya başladıklarını, başkentte duyulan silah seslerinin sebebinin RPF olduğunu ve bu kişilerin ülke için ciddi risk oluşturduğunu açıklamasıyla birlikte başladı. 6000 ile 13000 arasında tahmin edilen bir sayıda Tutsi ve rejim karşıtı Hutu yakalanarak hapse atıldı.³¹⁸ Başkentteki silah seslerinin Habyarimana hükümeti yandaşlarınca, Tutsileri tutuklamak için bir zemin yaratmak üzere çıkarıldığı, tezgâhlandığı ya da korku ile silahın ateşlendiği de ileri sürüldü.³¹⁹

Tutsi sivillere karşı şiddet Kibilira Komünü'nde başlatıldı. Farklı kaynakların bildirdiği insan hakları raporlarında, şiddetin burada başlamasının işaretlerinin açık olduğu gösterilmektedir. Örneğin, RPF'nin saldırısından on gün sonra bir hükümet temsilcisinin Kibilira Konseyini (*conseiller*) resmi olarak

---

³¹⁸ A. D. Forges, *op.cit.*, s. 49.

³¹⁹ *Ibid.*

çağırarak Tutsilerin Hutuları öldürmeye başladığını ve her Konseyin kendi topluluğuna güvenliklerini nasıl koruyacaklarını öğretmeleri emri verdiği belirtilmektedir. Konseylere birisinin, Hutuları yok etmek istediklerinden dolayı *İnyenzi* evlerini yakmalarını, diğer bir konseyin kafataslarını görmek istediği emrini verdiği, bir diğerinin Hutu çocuklarının Tutsilerce öldürülmeye başladığına ve “savaşta” önemli bir askerin öldürüldüğüne ilişkin söylentileri aktardığı raporlarda belirtilmektedir.³²⁰

Saldırıları her Komünde Konsey temsilcisi olan yerel otoriteler, parti temsilcileri, öğretmenler ve yörenin ileri gelenleri tarafından yönetildi ve halk saldırmaya teşvik edildi. Şiddetin olmadığı bölgeler ya Tutsilerin direndiği ya da yerel yöneticilerin barışın daha önemli olduğuna ilişkin öğütler verdiği bölgelerdi. Başkent Kigali’den şiddetin durdurulması emri verildiğinde saldırılar da son buldu. Hükümet yetkilileri, temsilci yardımcılarında bazıları tutukladı ve kısa süreli hapse tuttu. Daha sonra gerçekleşen saldırı ve katliam olayları Ruhengeri ve Bugesera yörelerinde kırsal alanlarda gerçekleşti. Bu bölgelerde de saldırı şekli ve yönlendirilme benzer niteliklerde seyretti. Mart 1992’de gerçekleşen son Bugesera bölgesi saldırılarında radyo yayınlarında da saldırılar yer buldu ve Hutu nüfusunun öldürüldüğüne ilişkin haberler verildi. Ayrıca burada RPF adına çalışan kişiler olduğundan ve Burundi sınırında bulunduğundan dolayı güvenlik kaygısı daha yüksek görüldü ve sivil güvenlik birimleri ve devriyeler oluşturulup, yollara barikatlar kuruldu. Üç bölgede de Tutsilere yönelik saldırıların ardındaki mantık aynıydı. RPF saldırısının ardından ülke içindeki Tutsi nüfustan destek gelmesi

---

³²⁰ Human Rights Watch, **World Report, 1994**, s. 39; Africa Watch, **Rwanda; Talking Peace and Waging War, Human Rights since the October 1990 Invasion** (February, 1992); **Amnesty International, Rwanda, Persecution of the Tutsi Minority and Repression of Government Critics, 1990-1992** (AFR 47/ 02/ 92, May, 1992).

halinde olması muhtemel büyük iç karışıklık, güvensizlik ve istikrarsızlık kaygıları ve korkusu yerel yöneticilerce saldırı biçimine yönlendirilmişti.

1991- 1994 döneminde Ruanda'da gerilimin yüksek olduğu bu dönem üzerine yazılan tüm araştırmalarda açıktır.³²¹ İstikrarlı bir dönemde önemli sayılmayacak birçok küçük olayın siyasi partiler arasında, hatta aileler arasında şiddete dönüştüğü olmuştur.³²² Ufak çaplı saldırılar farklı bir partinin üstün gelme çabası olarak ya da savaş olarak yorumlanmış ve her defasında yok edilme korkusu öne çıkmıştır. Yerel düzeydeki çatışmalar büyük çaplı saldırılar olarak algılanırken Ruanda tarihinde meydana gelmiş önceki şiddet olaylarında olduğu gibi, şiddet algılamasına cevaben daha büyük şiddetler yaratılmıştır. Yerel otoritelerin, tamamının olmasa da, şiddeti yönlendirdiği ve son aşamada dışarıdan bir askeri müdahale ile gerilimin ve şiddetin sona erdirildiği gözlenmiştir.

1990'ların başındaki şiddet öncekilerle benzerlik göstererek siyasi bir değişim döneminde, güvensizlik ve istikrarsızlık algılamasında gerçekleşmiştir. 1990'ların başında düzeni bozan olaylar iki temelde açıklanabilir. İlki, RPF'nin başlattığı bir savaşın var olmasıdır. Bu durum ülkedeki istikrarı bozarken, ülke içinden destek verileceği ihtimali ve propagandası korku yaratmıştır. İkinci olarak, Hutu nüfusun kendi içerisinde iktidar mücadelesi bulunmaktadır. 1990'lardaki değişim havasıyla tek partili yönetimin son bulması isteği Hutular arasında mücadelelerin tekrar su yüzüne çıkmasına yol açmıştır. Her iki istikrarsızlık kaynağı var olan herhangi bir gerilimin nasıl algılandığını belirlemiştir. Aynı dönemde

---

³²¹ J. Gasana, *op.cit.*, s. 64-196; R. Dallaire ve B. Beardsley, *Shake Hands with the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda* (Toronto: Random House Canada, 2003), s. 98-198; A. Sibomana, *op.cit.*, s. 35-53.

³²² *Ibid.*

uluslararası alanda kahve ve çay fiyatlarının düşmesi, ticareti ve ülke ekonomisi buna bağlı olan Ruanda'da hayat şartlarında bir düşüş meydana getirmiştir. Ayrıca bu yıllar, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun baskısı ile ülkede kemer sıkma politikalarının uygulandığı yıllardır. Tüm bunlara ek olarak, Burundi'de 1993'te seçimle iktidara gelen ilk Hutu başkanın öldürülmesi olayı ve imzalanan Arusha Barış anlaşması güvensizlik ve istikrarsızlık ortamını artırmıştır.

Bölümde yapılan tarihsel analizde amaç 1994 şiddetini anlamayı kolaylaştırabilmektir. Ruanda'da gerçekleşen 1994 öncesi şiddet olaylarına bakılarak yapılabilecek ilk çıkarım Hutuların Tutsileri öldürme "alışkanlığı" edinmiş olabileceğidir. Tabi ki bu çıkarımın doğruluğunun kanıtlanması mümkün görünmemekte ve gerçekleşen şiddet olaylarını açıklamaya başlamak için sığ kalmaktadır. Ayrıca geçmişte yaşanan şiddetin yakın zamandakileri meşrulaştırdığı gibi bir ikinci yanlış anlamaya da sürükleyebilmektedir.

1994 öncesi tüm şiddet olaylarında, dünya üzerinde şiddetin yaşandığı birçok ülkeninkiyle benzeşen bir tablo mevcuttur.. Her şiddet olayı bir siyasi istikrarsızlık ve eli kulağında olan bir değişim sürecinde gerçekleşmiştir. En şiddetli ve en kanlı olaylar ise silahlı bir saldırı sonrası gerçekleşmiştir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta ise Ruanda örneğinde istikrarsızlık ve güvensizlik ikilisinin şiddetle bir arada yürüyor olmasıdır.

Bu noktadan bakıldığında, 1994 olayındaki şiddet kategorik olarak önceki şiddet olaylarından daha büyüktür ve aynı zamanda ülke içindeki güvensizlik ve istikrarsızlık düzeyi de daha fazladır. 1994'teki şiddet olayları yaklaşık dört yıl süren bir iç savaşın, üç yıl süren ve şiddet olaylarının yer aldığı çok partili yönetim

döneminin, Tutsi sivil halkın katliamlarının, ani bir ekonomik değişim ve kötüleşmenin, komşu ülke Burundi'de gerçekleşen şiddet olaylarının ve son olarak Arusha Barış Anlaşması'nın imzalanmasının ardından gerçekleşmiştir. Tüm bunlar Ruanda'daki siyasi rejimin ve günlük yaşamın istikrarını bozmuştur. Mevcut düzenin bozulmasına ya da bozulduğuna ilişkin algılamının çoğalmasında ve güvensizlik hissinin artmasına sebep olan son damla, başkan Habyarimana'nın öldürülmesi ve iç savaşın yeniden başlayacağına ilişkin belirtilerin görülmeye başlaması olmuştur. Ruanda'daki tüm şiddet dönemleri siyasi güç için mücadelenin olduğu, belirsizlik, siyasi bölünme ve kutuplaşmalar ve tehdit algılamasının olduğu dönemlerde görüldüğü açıktır ve 1994 şiddet olaylarında tüm bu koşullar en uç noktaya ulaşmış durumdadır.

Ruanda'da gerçekleşen her şiddet olayında yöneticiler, yerel ileri gelenler ve sivil halk kontrolü sağlamak, otoriteyi yeniden kurmak için şiddete başvurmuşlardır. Bu gruplar arasındaki ilişki türü, ileriki bölümde detaylı olarak anlatılacağı üzere, tam bir hiyerarşik sistem içinde yürümektedir. Şiddet, meşru müdafaa, kendini koruma, saldırıya cevap, misilleme, cezalandırma, caydırma ve etnik denge sağlama amaçlarından bir veya birkaçını sağlamak üzere ortaya çıkmış görünmektedir. Çıkış sebebi ne olursa olsun hepsinde ortak olan, grubun güvensizlik ve düzensizlik ortamında düzen ve güvenliği sağlamak üzere şiddet kullanmasıdır. Aynı belirtilerle düzen ve güvenlik tekrar sağlandığında yani, gücü bir merkez (asker veya hükümet yetkilileri) ele alıp otoriteyi kurduğunda şiddet sona ermektedir. Ülkede otoriteye sahip kişi ve kurumların yani, elitlerin ya da askeri gücün eylemleri, halkın şiddete başlamasını, şiddeti devam etmesini ya da durdurmasına işaret vermektedir. Diğer bir deyişle Ruanda'daki iktidarın ve gücün işleme şekli bu biçimde seyretmektedir.

Peki, şiddet olaylarında neden siviller hedef alınmaktadır ya da neden etnik katliamlar gerçekleşmektedir? Birincisi, Tutsi sivillere saldırılmaktadır çünkü, Tutsilere saldıranlar ya da saldırıya teşvik edenler, Tutsi nüfusunu güvensizlik ortamının kaynağı olarak görmektedirler. Şiddet olaylarının hepsinde de Tutsilerin tehdit oluşturduğu algılaması mevcuttur. Bu tür bir mantık yürütme, toplu bir ırk kategorizasyon üzerine kuruludur: saldırganlar hem hayali bir cemaatin varlığı hem de bu cemaatin tamamının aynı amaca sahip olduğu fikrine sahiptir. Saldırganlar “Tutsileri” cezalandırır çünkü “Tutsiler” saldırmıştır veya saldırma tehdidinde bulunmaktadır. Yani, “Tutsiler” bir risk ve tehdit unsurudur. Bu mantık, etnik ve irksal kategorilerin varlığına ilişkin bir bilinç, farkında olma veya inanç anlamına gelmektedir.

İkinci olarak, siyasi hesapların da ırk kategorizasyonunu harekete geçirdiği gözlenmektedir. Yöneticilerin yani Hutu nüfusun kendi arasında anlaşmazlığa düştüğü durumlarda, Tutsi nüfusu “azınlığın tehdidi” olarak göstermek kendi içlerinde “öteki”ne karşı bir birleşme sağlamakta ve “çoğunluk” olan Hutu nüfus adına ve Hutu dayanışması içinde ülke yönetilebilmektedir.

Üçüncüsü, stratejik hesapların da var olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Savaş durumu olduğunda ve savaştaki düşman bir grup olduğunda, gruba ait olan tüm bireylerin ortadan kaldırılması saldırganların gözünde güvenliği sağlayacak bir olay halini almaktadır. Saldırganların mantığı ile, Tutsiler öldürüldüğünde hem Tutsilerin hükümeti yerinden etmeleri engellenecek hem de yönetime sızmaları riskinin önüne geçilecektir.

c- İç Savaş ve Çok Partili Dönem

1990'larda Habyarimana rejimini tehdit eden iki olay mevcuttur: iç savaş ve çok partililik. Her iki olay da 1994 şiddet olaylarının ya da hukuki terminolojideki adlandırılmasıyla soykırımın ülke içindeki sebeplerini oluşturan önemli dinamiklerdir. RPF Ekim 1990'da güney Uganda'dan Ruanda topraklarına saldırıya geçmişti ve daha önce de belirtildiği gibi RPF'yi oluşturan üyeler Ruanda'da Tutsi karşıtı hareketlerin olduğu dönemlerde sürgün edilen ailelerin çocuklarıydı. Habyarimana sürgündekilerin geri dönmesi için görüşme yapılabileceğini önerse de RPF bu görüşmeleri beklemeden saldırıyı başlatmıştı. Saldırının zamanlaması Uganda'daki gelişmelerle doğrudan bağlantılıydı.³²³

Uluslararası askeri yardımla Ruanda hükümeti RPF'yi durdursa da gerilla taktikleri ile saldırılar devam etti, Ruanda içindeki Tutsi nüfustan destek aldılar ve 1992'de Ruanda'dan toprak almayı başardılar. Bunun ardından Habyarimana hükümeti ayaklananlarla anlaşma yoluna gitti.

Arusha'da 1993'te Arusha Anlaşması ile sonuçlanan görüşmeler yapıldı. Anlaşma geniş tabanlı bir hükümet, ordunun yeniden yapılandırılması ve BM barış gücü konuşlandırılması kararlarını içermektedir. Anlaşma genel anlamıyla Ruanda'daki yönetici elitin gücünü azaltmakta ve ayaklanalara haklar

---

³²³ Sürgündeki Tutsiler Uganda'nın güneybatısında yoğunlaşmıştı ve o bölgede özellikle vatandaşlık hakları konusunda ayrımcılığa maruz kalmaktaydılar. Bu sebepten ve genel bir Tutsi hareketi kurma eğiliminden dolayı Ruanda'daki Tutsi genç nüfusundan 1970 ve 1980'lerde Yoweri Museveni tarafından yönetilen Ulusal Direniş Hareketi'ne katılımlar olmuştu. Museveni Uganda'nın güneybatısından gelmekteydi. Uzun yıllar süren gerilla savaşının ardından 1986'da Museveni'nin güçleri Uganda'nın başkenti Kampala'ya girmeyi başardı. Ruanda kökenliler 1986 sonrasında bu organizasyonda üst düzey görevlere getirildiler. Ancak Museveni üzerinde Ruanda kökenli kişileri yönetimden uzaklaştırması için Uganda içinde baskı oluşmuştu. Bu duruma ek olarak, Habyarimana hükümetinin askeri olarak zayıf ve siyasi olarak da popülaritesinin azalmakta olduğu görülünce, 1987 yılında Uganda'daki Tutsiler tarafından kurulan RPF Ruanda'ya saldırı düzenledi. Bu konuda detaylı bir Tarihçe için bkz: M. Mamdani, **op.cit.**, s. 159-184.

tanımaktaydı.³²⁴ Arusha, Tanzanya'nın bir kentidir ve Ruanda hükümeti ile RPF arasındaki çatışmayı durduran anlaşmaya ismini vermiştir. Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Afrika Birliği Örgütü anlaşmaya destek ve gözlemci olmuştur. Anlaşmaya göre hükümet üç temel blok üzerine kurulacaktır: ülke içi muhalefet, RPF ve MRND. Başkan Habyarimana'nın yetkilerinde azalma olmasına, Nisan 1992'de seçimlerin yapılmasına ve seçimler yapılana dek RPF ve beş partinin daha yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurulmasına karar verilmiştir. Habyarimana başkan olarak kalacak ancak partisi mecliste sadece beş sandalyeye sahip olabilecektir. Muhalefet, başbakanlık ve dokuz adet bakanlığa, RPF de beş tane bakanlığa sahip olacaktı. Ayrıca, yeni bir orduda askerlerin % 40 oranı ve görevli devlet memurlarının yarısı RPF'den olacaktır. İsyancı Tutsiler olarak algılanan RPF üyelerinin, bölgedeki çatışma ve göç gibi istikrarsızlık unsurlarını ortadan kaldırmak için diğer ülkelerin baskısıyla ordu ve hükümette etkin konumlara getirilmesinin de Hutuların radikalleşmesinde etkisi büyüktür.³²⁵

Bu dönem içinde hükümet Tutsilere karşı geniş çaplı bir iç savaş başlattı. Aynı zamanda tek parti rejimi sona erdirilirken ülke içindeki iki grup arasındaki siyasi yarış hızlandı. 1990'ların başında alt-Sahra (sub-Sahara) bölgesinde genel olarak çok partili siyasi rejimlere geçme eğilimi yüksekti. 1991 ve 1992 yıllarında üç muhalefet partisi kuruldu ve kendi bölgelerinden büyük destek topladılar ancak Habyarimana hükümeti bu muhalefeti görmezden geldi. MDR (Demokratik Cumhuriyetçi Hareket), PSD (Sosyal Demokrat Parti) ve PL (Liberal Parti) bu dönemki partilerdi. Habyarimana hükümetini destekleyen sertlik yanlıları

---

³²⁴ Bu period üzerine detaylı bir çalışma için bkz.: B. Jones, **Peacemaking in Rwanda: The Dynamics of Failure** (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2001).

³²⁵ Arusha Anlaşması hakkında detaylı bilgi için bkz.: B. Jones, **op.cit.**

(*hardliners*) da CDR (Cumhuriyet Savunma Koalisyonu) partisini kurdular ve Hutu taraftarı politikalarını uçta bir çizgide yürütmeye başladılar.

Tüm Ruanda'da çok partili siyaset, şiddet içeren ve istikrarı bozan bir dönem olarak seyretmeye başladı. Partilerin tamamı kendilerine destek verecek kişileri zorlama yöntemleriyle toplamaya çalıştılar. Bunu yaparken, genellikle yerel yöneticileri görevlerinden uzaklaştırmaya veya yöneticileri ve vatandaşları partilerini değiştirmeye zorladılar ve yaptıkları bu aktiviteyi *kubuhiza* (*liberate*, özgürleştirme) adı altında sürdürdüler. Her parti kendi gençlik kollarını, flamalarını, marşlarını oluştururken toplantılar yapmaya devam etti. Özellikle gençlik kolları militan bir çizgi izlemeye başladı ve soykırımın işlendiği tarihlerde etkin rol oynadığı görüldü.

Eş zamanlı gelişen bu iki olay (çok partili dönem ve iç savaş) Habyarimana'nın çevresinde bulunan ayrıcalıklı elit grubunun³²⁶ konumunu tehdit ettiğinden dolayı bu grubun tüm değişimlere verdiği resmi veya gayri resmi cevapları da etkiledi. Tepkisel durum, soykırımın işlenmesinde de etkili oldu. Askeri düzeyde, 1990–1994 yılları arasında önemli ve birbiriyle bağlantılı olaylar gerçekleşti. İlk olarak, askeri kanat Tutsi ayaklanmacılarını Ruanda'da yaşayan tüm sivil Tutsi halkı ile özdeşleştirdiler. Ekim 1990'da Habyarimana hükümeti Tutsi sivil halkı “işbirlikçi” ilan etti ve ardından on bir bin Tutsi tutuklandı.³²⁷ Aralık 1991'de ise askeri yetkililer “esas düşman” olarak Tutsileri ilan ettiler ve Tutsileri, ülkenin içinde ve dışında güce sahip olma nostaljisi yapan, 1959 sosyal devrimini

---

³²⁶ Habyarimana'nın yakın çevresi “Akazu” olarak adlandırılmaktaydı ve “küçük ev” anlamına gelmekteydi. Kinyarwanda'da bulunan bu gayri resmi grupta subaylar, politikacılar, işadamları ve yüksek düzey idari memurlar yer almaktaydı. Grubun tamamına yakını Ruanda'nın kuzeybatısından gelirken yine tamamına yakını Habyarimana'nın eşi ile yakından tanışan insanlardı. Detaylı bilgi için bkz: J. P. Chretien., **op.cit.**

³²⁷ A. D. Forges, **op.cit.** s. 49.

tanımayı reddeden ve her ne şekilde olursa olsun gücü ele geçirmeye çalışan bir topluluk olarak ilan ettiler.³²⁸ Tutsi sivillerin askeri kanat ile özdeş tutulmasının ilk sebebi, Hutuların Tutsi olan herhangi bir gruplaşmanın tamamını reddetme, ötekileştirme ve homojen bir bütünmüş gibi dışlama eğiliminde olmalarıdır. Buna ek olarak, Tutsiler koloni öncesi dönemden itibaren askerlikle ve askeri hizmetlerle Hutulardan daha fazla uğraşan topluluk olduklarından Tutsilerin askeri kökenli bir ayaklanma ile özdeş tutulmuş olmaları durumu da mevcuttur.

İkinci olarak, Ruanda ordusu çok hızlı biçimde büyüdü ve sivil savunma programı başlattı. 1990 ile 1994 yılları arasında Ruanda askeri birlikleri sayısı yedi binden otuz bir bine çıkarıldı ve çok miktarda silah satın alındı.³²⁹ Askeri birlikler, *amarondo* adı altında ve geleneksel silahlara sahip on yetişkin erkek içeren sivil otoriteler kurmaya başladılar. Ayrıca ordu bu sivil birliklere silah dağıtmaya ve silah kullanmayı öğretmeye başladı.³³⁰ Siyasi partilerin gençlik kolları, özellikle de MRND'nin *İnterhamve* adlı grubu eğitime başlandı. Eğitimin amacı, zamanlaması, ne çapta yapıldığı ve amacı kamuya açık bir durumda yapılmadı. 1992 veya 1993 yılı başlarından itibaren askeri eğitimin yapılmaya başlandığı ileri sürülmektedir.³³¹ Zira 1994 Nisan ayına geldiğinde soykırımdan hemen önce, eğitilmiş birkaç bin milis kuvveti mevcut durumdaydı ve ülkenin her tarafına dağıtılmışlardı.³³²

---

³²⁸ **Ibid.**, s. 62.

³²⁹ Sayı, ABD Savunma Bakanlığı'nın 9 Mayıs 1994 tarihli dökümanından alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz: www.gwu.edu/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB53/index2.html.

³³⁰ A. D. Forges, **op.cit.**, s. 106-107.

³³¹ J. Gasana, **op.cit.**, s. 214; A. D. Forges, **op.cit.**, s. 101; L. Melvern, **Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide** (London: Verso, 1994), s. 25.

³³² A. D. Forges, **op.cit.**, s. 101, 144, 150-151.

İki noktayı tekrar vurgularsak, öncelikle sivil savunma programının asıl amacının açık olmadığını belirtmek gerekecektir. İkinci olarak, soykırım suçu işlendiği sıralarda MRND'nin parti gençlik kollarının adı olan *Interhamve* kelimesi “saldırgan” ya da “soykırım yapan” gibi kelimelerle özdeş tutulmuştur.

Bu döneme ilişkin belirtilmesi gereken önemli noktalardan birisi de ordunun politikacıları ve sivilleri içerecek şekilde RPF'yi destekleyenleri öldürmek üzere “ölüm listeleri” hazırladığıdır. 1994 Şubat'ında yapılan listede bin beş yüz kişinin ismi bulunmaktadır.³³³ Yani, sivilleri öldürmek üzere, 1994 yılında ve öncesinde planlar mevcuttur. Ordu ve hükümet şiddet eylemlerini örgütlemiş ve yerel yöneticiler de Tutsilere karşı şiddet eylemlerini yönetmiş ve yönlendirmiştir.³³⁴

Bunlara ek olarak, çok partili bir siyasi dönem yaşanmasıyla birlikte yazılı yayın organında da artış olmuştur. Gazete ve dergi Ruanda'da şehirde yaşayan ve eğitilmiş az sayıda insana ulaşmaktadır fakat radyo Ruanda'da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, 1993 yılında rejim yanlısı ve Hutu propagandası yapan yayın organı *Radio Television libre des Milles Collines* (RTL) 'yi kurulmuştur. RTL, soykırımın yapıldığı günlerde ve öncesinde Tutsi karşıtı ve RPF karşıtı propaganda yaparak soykırım suçunun işlenmesinde etkisi olmuştur.

Sertlik yanlısı basın, soykırım öncesi ve soykırım sırasında benzer ve kendi içinde tutarlı bir mesaj vermiştir. Mesajın ana teması, tüm Tutsilerin ortak niyetlerinin olduğu, ülke içindeki Tutsilerin tamamının RPF'nin işbirlikçisi, azınlık ve sahtekâr olduğu, RPF'nin Tutsi Monarşisini yeniden kurup, Hutuları yok etmek veya köleleştirmek istediği, savaşta RPF'nin dehşet verici vahşet sahnelerine yol

---

³³³ G. Prunier, *op.cit.*, s. 222, note 22; J. Gasana, *op.cit.*, s. 243.

³³⁴ A. D. Forges, *op.cit.*, s. 87-90.

açtığı ve tüm Hutuların devrimin kazançlarını korumak için uyanık olması ve birleşmesi gerektiği olmuştur.³³⁵

Benzer bir içerik siyasi partilerce de işlenmiştir. MRND ve CDR, 1993 yılında resmi olmayan ve *Hutu Pawa* (Hutu Gücü) adını taşıyan bir ittifak kurmuşlar ve MRND çatısı altında hükümet görevlisi olan Mugesera açık bir biçimde Tutsilerin öldürülmesi ve düşman Tutsilerin “evlerine” yani Etiyopya’ya gönderilmeleri ve düşmana sert davranılması gerekliliğine işaret eden bir konuşma yapmıştır.³³⁶ Hatta şarkı ve şiirler kullanılarak propaganda bu dönemde gayet yaygındır. Örneğin, Ruanda’da ünlü olan bir ses sanatçısı Simon Bikindi, büyük çoğunluğun yani Hutuların düşmanlarına karşı uyanık ve tedbirli davranması gerektiği sözlerini içeren şarkılar bile söylemiştir.³³⁷

1993 sonrası yaşanan iki olay hükümetin radikalleşmesinde çok etkili olmuştur. İlki Arusha Anlaşmasının imzalanmasıdır. İsyancı Tutsiler olarak algılanan RPF üyeleri ile bölgedeki çatışma ve göç gibi istikrarsızlık unsurları ortadan kaldırmak üzere anlaşmaya gidilmesi ve ordu ve hükümette etkin konumlara getirilmesinin Hutuların radikalleşmesinde etkisi büyüktür.³³⁸

İkinci önemli olay, aynı etnik yapıya sahip fakat Tutsi yönetiminde bulunan komşu ülke Burundi’de seçimle başa gelen ilk Hutu başkanın öldürülmesiydi. Küreselleşme dalgasının etkisiyle 1990’larda Afrika’da da başlayan demokratikleşme eğilimi Burundi’de de etkili olduğundan tek partili rejimden çok

---

³³⁵ Soykırım sırasında ve öncesinde Ruanda yazılı ve sözlü basınının rolü ve kullandığı dil üzerine detaylı bilgi için bkz: J. P. Chrétien, et al., **Rwanda: les médias du génocide** (Paris: Karthala, 1995).

³³⁶ **Ibid.**

³³⁷ D. McNeil Jr., ‘Killer Songs’, **The New York Times**, 17 Mart 2002, s. 58.

³³⁸ Anlaşma hakkında detaylar için bkz s. 117-118..

partili sisteme geçiş süreci başlatılmak üzere seçimler yapılmıştı. Seçim sonuçlarına göre ilk kez Hutu kökenli bir kişi Burundi’de başkan oldu ancak, Tutsi kökenli bir ordu mensubu başkanı öldürdü. Bunun zerine öldürülen başkan Ndadaye’nin FRODEBU partisi ile kendisini özdeşleştiren Hutular, Tutsi sivillere yönelik öldürme eylemlerine başladılar. Bu şiddet başka bir şiddeti doğurdu ve misilleme olarak Tutsi ordu mensupları Hutu sivilleri öldürmeye başladı.³³⁹ Tam rakamlar bilinmese de on binlerce kişinin öldürüldüğü açıktır. Bu tür bir karışıklık ve şiddet olayı Ruanda politikasını doğrudan etkilemiştir. Hem Burundi ile olan etnik yapı benzerliği hem de Burundi’den Ruanda’ya göç etmek zorunda kalan Hutular ülkede bir güvensizlik hissi yaratmıştır. Ayrıca göç eden Hutular Ruanda’daki siyasi çevrelere katılım sağladığında Tutsi karşıtı sertlik yanlısı politikalar üretilmesinde etkili olmuşlar ve Tutsilerin gücü hiçbir zaman paylaşmak istemediklerine ilişkin iddialarla Ruanda’daki sertlik yanlılarına destek çıkmışlardır.

Tüm bu olaylar sonucunda Ruanda politikasında 1993 sonrası ortaya çıkan *Hutu Pawa* ittifakı, sertlik yanlısı ve Hutu kökenlilerin baskınlığı üzerine kurulu bir görüşü simbolize etmeye başladı. Bu sembolleştirme ile sertlik yanlıları ortak bir bilince vurgu, ortak bir “teki” ve “düşman” yaratmayı amaçlıyorlar ve aynı zamanda Hutu nüfus arasındaki muhalefeti etkisiz hale getirerek Tutsilere ya da özellikli olarak RPF’ye karşı savaşmaya hazır bir bütünlük sağlamayı hesaplıyorlardı.

Hutu nüfusundaki sertlik yanlısı politikalar artış gösterirken RPF de askeri stratejiler üzerinde çalışmaya başladı.³⁴⁰ Etkin olduğu bölgelerde hem asker

---

³³⁹ J. Gasana, **op.cit.**, s. 226.

³⁴⁰ A. D. Forges, **op.cit.**, s. 180-181.

yetiştirmeye hem de MRND karşıtı olan tüm siyasi grupları bir araya toplamayı sürdürdü. Ayrıca Habyarimana rejiminin istikrarsızlığını artırmak için politikacılara suikast ve sivil halkı öldürme hazırlıkları ve eylemleri yapıldı.

Kısacası, soykırım arifesinde Ruanda'daki istikrarsızlık doruk noktasındaydı. Üç yıllık bir iç savaş ve çok partili siyaset dönemi, siyaseti vahşi, sivil halkı tedirgin hale getirmişti. Ülkenin kuzeyinde RPF ayaklanması ve işgali sonucu yer değiştirmek zorunda kalan yüz binlerce Ruandalı ve ülkenin güneyinde de Burundi'den kaçan on binlerce insan ülke içinde ciddi bir kargaşa unsuruydu.³⁴¹ Bir barış anlaşması olan Arusha Anlaşması yürürlükteydi ancak, fiili olarak uygulanmıyordu. Ayrıca hem hükümet hem RPF yeniden silahlanmaya başlayarak savaş hazırlığı yapmaktaydı.³⁴² Hükümet, sivil halkı mobilize ederken hem ülke çapında silahlandırıyor hem milis kuvvetleri oluşturuyor hem de sivil savunma adı altında askeri eğitim veriyordu. Bir koalisyon hükümeti ismen var olsa da aslında tam bir siyasi çıkmaz mevcuttu yani, bütçesi bile olmayan ve memurlarına maaşlarını veremeyen devletin işleyişi durmuştu. Üst düzey politikacılar öldürülmüş, başkent Kigali gençlik kollarının hâkimiyet alanlarından oluşan ufak bölgelere ayrılmıştı ve her birinde şiddet ve korku hâkimdi. Siyasi uçtaki basının ve partilerin ırkçı mesajları artarak devam etmekteydi.³⁴³ Özetle Ruanda, tam bir güvensizlik, istikrarsızlık, düzen bozulması, belirsizlik, ayrıcalıklı elitin gücünü kaybetmesi ve hükümetin ülkeyi kontrol edememesi gibi derin ve çok yönlü bir kriz dönemi geçirmekteydi.

---

³⁴¹ Dünya Bankası raporu dokuz yüz bin mülteci den söz etmektedir. Ancak genel kanı, daha fazla sayıda insanın göçe zorlandığı yönündedir. World Bank, **Rwanda: Poverty, Reduction and Sustainable Growth**, Report No. 12465-RW, May 16, 1994, s. 13.

³⁴² J. Gasana, **op.cit.**, s. 243-244.

³⁴³ **Ibid.**, s. 240-250.

2- Ruanda Soykırımı

a- Soykırım Eylemleri ve Siyasi Durum

Ruanda'da soykırım eylemleri başlamadan önceki siyasi arka plan hemen önceki bölümde görüldüğü gibi gergin ve her şiddet eylemine açık bir haldedir. Gerginlik ve şiddeti tetikleyen son olay ise Başkan Habyarimana'nın öldürülmesi oldu. Tanzanya'da bir anlaşmaya imza atmaya üzere uçakla yola çıkmışken uçak bir füze ile vuruldu ve Habyarimana, Burundi başkanı ve sertlik yanlısı Ruandalı siyasetçilerden bazıları hayatını kaybetti. Saldırının hemen ardından Ruanda hükümet yetkilileri uçağı düşüren füzelerin fırlatıldığı yere saldırı düzenlediler ve başkent Kigali'de yollara barikatlar kurulması emrini verdiler. Aynı zamanda, başbakan da dâhil olmak üzere ılımlı Hutu siyasetçilerini ve on Belçikalı Birleşmiş Milletler Barış Gücü görevlisini öldürdüler. Bu durumun doğal sonucu olarak RPF, hükümete karşı tavrını artırdı ve hükümet ile RPF güçleri arasında karşılıklı çatışmalarla beraber ülkede bir iç savaş daha başlamış oldu. Yaklaşık yüz gün süren iç savaş bittiğinde RPF iç savaştan galip çıkan taraf olmuştu ve net rakamlar bilinemese de en az beş yüz bin Tutsi sivil öldürüldü (resmi olmayan rakamlar, öldürülen Tutsi sayısının sekiz yüz bine ulaştığını belirtmektedir)³⁴⁴ ve bu şiddet olayı uluslararası hukuk çerçevesinde tartışmasız biçimde soykırım olarak adlandırıldı ve suçluları cezalandırmak üzere Birleşmiş Milletler çatısı altında Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kuruldu. Öldürülen Tutsilerin sayısı yaklaşık olarak ülkede bulunan Tutsi nüfusun yarısından fazlasına karşılık gelmektedir.

---

³⁴⁴ Şiddet olayları sırasında ılımlı Hutuların da öldürüldüğü belirtilmekte, ancak, çalışmanın odak noktasında yer almamaktadır.

Soykırım olarak adlandırılan ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde halen duruşmaları devam eden şiddet olaylarını tetikleyen, başkan Habyarimana'nın öldürülmesi olayı çözülemedi. Öldürülme olayına ilişkin birçok olasılık üzerinde durulmuştur. Öldürme olayını en akla yatkın olarak, Habyarimana hükümetindeki sertlik yanlılarının ya da RPF'nin gerçekleştirmiş olması olasılıkları dışında, uçağı düşüren füzelerin Fransızlar tarafından atıldığını, Habyarimana sonrası geçiş hükümetinde etkin görev için Belçikalıların öldürme eylemini gerçekleştirdiğini, Burundi kökenlilerin uçağı düşürdüğünü veya demokrasi yanlısı muhaliflerin bu eylemi gerçekleştirdiğini ileri süren görüşler mevcuttur.³⁴⁵ Fransızların yaptığı altı yıl süren bir araştırma RPF'nin öldürme emrini verdiğine ilişkin ipuçları bulmuştur. Bunu destekleyici tezler de mevcuttur. İlk olarak, Habyarimana, RPF'nin başta gelen düşmanlarından ve ordudan da sorumludur. Onun öldürülmesi ile daha kolay bir askeri kazanım sağlanabilir düşüncesi mevcut olmuş olabilir. İkincisi, Nisan 1994'te Arusha Anlaşması'nın öngördüğü üzere RPF seçimlere katılmış ancak birçok bölgede seçimleri kaybetmiş ve ciddi bir Hutu muhalefeti ile karşı karşıya kalmıştır. Askeri yolla kazanılacak bir zafer siyasi zaferden daha olası görünmüş olabilir.³⁴⁶ RPF'nin Habyarimana'yı öldürüp öldürmediği kesinleşmemiş ve RPF'nin saldırıya ne zaman başladığı tam olarak belirlenememiş de olsa, öldürme olayının iki gün ardından yirmi bin askeri organize etmiş olmaları daha önceden yapılmış bir hazırlığa işaret etmektedir.³⁴⁷

Habyarimana'nın öldürülmesinden kimin sorumlu olduğu kesin olarak halen bilinemese de kesin olarak bilinen şey, bu olayın şiddet olaylarının başlaması için

---

³⁴⁵ G. Prunier, *op.cit.*, s. 213-226.

³⁴⁶ *Ibid.*, s. 215-222 ve J. Gasana, *op.cit.*, s. 277.

³⁴⁷ African Rights, **Rwanda: Death, Despair and Defiance** (London: African Rights, 1995), s. 366.

bir kıvılcım yarattığı ve bunu izleyen şiddet olaylarının Birleşmiş Milletler Komisyonu, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, insan hakları örgütleri, akademisyenler tarafından soykırım olarak adlandırılmış olmasıdır.

Sertlik yanlısı politika taraftarı olan Hutuların Tutsilere karşı tam olarak ne zaman geniş çaplı bir şiddet eylemi başlattıkları da bilinmemektedir. Alison Des Forges'in Ruanda'da yaptığı görüşmelerinin yer aldığı kitapta, Habyarimana öldükten kırk beş dakika sonra barikatların kurulduğu ve hatta *Interhamve* üyelerinin ve bazı polislerin gecedan itibaren barikatları kurmaya ve de milis güçlerin devriye gezmeye başladıkları belirtilmiştir.³⁴⁸ Tüm bu hazırlıkların, bir soykırım başlatılacağına işaret olmayabileceği, RPF'nin askerlerine karşı hazırlık yapılmakta olabileceği düşünülebilir. Ancak, 7 Nisan sabahı hem Hutu hem Tutsi üst düzey yönetici ve siyasetçiler öldürülmeye, hemen ardından insan hakları temsilcileri, bağımsız gazeteciler hedef alınmaya başlanmıştır.³⁴⁹ Hükümeti sertlik yanlısı bir politikacı olan Bagosora yürütürken, Hutu muhalefetini ortadan kaldırmaya niyetli olduğu bu şekilde ortaya çıkmıştır. Orduda ve Hutu siyasetçilerin arasında Bagosora'yı uzaklaştırmak isteyen, ılımlı ve soykırım suçu işlenmesine taraftar olmayan bir kesim olduğu açıktır.³⁵⁰ Ancak Bagosora, ılımlı Hutuların öldürülmesi emrini vererek Hutu birliğini sağlamayı hedeflediğini açıklamış ve aynı zamanda 10 Nisan'dan sonra da devlet radyosu olan RTLM yayınlarında "düşman",

---

³⁴⁸ A. D. Forges, **op.cit.**, s. 188.

³⁴⁹ J. Gasana, **op.cit.**, s. 272-273 ve A. D. Forges, **op.cit.**, s. 187-192.

³⁵⁰ J. Gasana, **op.cit.**, s. 256-257.

“düşmanı öldürün” terminolojisini kullanmaya ve Hutuları açık biçimde “düşman” Tutsilere karşı kışkırtmaya başlamıştır.³⁵¹

RPF'nin bu yaklaşıma aynı “düşman” tavrıyla yaklaşacağı açıktı. RPF birlikleri ülkenin kuzeyinden ve Kigali'den harekete geçtiler.³⁵² Bu denli hızlı harekete geçebilme, hazırlığın önceden yapıldığını doğrular nitelikteydi. RPF ordusu ülke içinde ilerledikçe sivil halk göç etmeye başladı ve Nisan ayı içerisinde hükümet başkent Kigali'yi terk ederek Gitarama eyaletinin güneyine yerleşti. RPF'nin başkenti tamamen ele geçirmesi ise 4 Temmuz'u buldu.

Ruanda'daki durumu daha da kötüleştiren bir diğer gelişme uluslararası aktörlerin üstlendikleri rol olmuştur. BM temsilcileri Bagosora ile bir çözüm bulmak üzere görüşmek isteseler de Bagosora ve askeri yetkililer buna yanaşmamıştır. Birleşmiş Milletler Ruanda temsilcisi, sivilleri korumak üzere Ruanda'daki birliklerin sayısının artırılması talebinde bulunmuştur. Ancak, Belçikalı Barış Gücü temsilcilerinin öldürülmesinin ardından, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika ve Fransa hükümetleri sayıyı artırmak yerine buradaki güçlerini minimuma indirmeyi tercih etmişlerdir.³⁵³

Hutu liderlerin sertlik ve şiddetten yana tavır ve politikaları, ülke içinde ilerlemeyi sürdüren RPF ordusu ve uluslararası güçlerin Ruanda'dan çekilip onu kendi kaderine bırakmaları gibi üç büyük etkenin varlığı Ruanda'daki şiddet eylemlerini ve soykırımı açıklamakta yardımcıdır. Tutsilere karşı girişilen soykırım

---

³⁵¹ International Criminal Tribunal for Rwanda, ‘The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, and Hassan Ngeze’, Case No. ICTR-99-52-T, s. 133-146.

³⁵² International Criminal Tribunal for Rwanda, ‘The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu’, Case No. ICTR-96-4-T, s. 20.

³⁵³ Detaylı bilgi için bkz., L. Melvern, **A People Betrayed**, *op.cit.*; S. Power, “**A Problem From Hell**”: **America and the Age of Genocide** (New York: Basic Books, 2002).

eylemi Ruanda'daki şiddetin bir kısmıdır. Tutsi soykırımı dışında muhalifler ve Tutsi soykırımına katılmayan Hutular ve ılımlı politika yanlısı Hutular da öldürülmüştür. Nisan- Temmuz ayları arasında şiddet olaylarında ölenlerin kesin rakamı belli değildir. Ruanda Ceza Mahkemesi olaylar sırasında ölenlerin sayısının beş yüz bin ile bir milyon arasında olduğunu belirtmiştir.³⁵⁴

Tutsilere yöneltilecek toplu şiddet, radyo yayınlarındaki söylemden, Tutsilerin açık biçimde düşman ilan edilmelerinden, belgelerin (ölüm listeleri, öldürme grupları, düşmanlık propagandaları) hazırlanmış olmasından açık biçimde anlaşılmaktaydı. Bu duruma daha önce bahsedildiği gibi uluslararası bir tepki gelişmemişti. Ancak, Tutsilerden de kendilerini savunmak için yeterli önlem alınamamıştı. Çünkü ilk olarak Ruanda gibi küçük ve nüfus yoğunluğu yüksek bir ülkede kaçacak bir mekân bulmak gücü ve coğrafi özellikler izlenmeye uygundu. İkincisi, ufak çaplı savunma grupları oluşturulmuş olsa da bunların *İnterhamve*'nin organize olmuş baskılarına dayanması mümkün olmamaktaydı. RPF'nin mevcut ordusu iç savaştan galip çıkmasını sağlamış olsa da toplumsal katmanların en üstünden en altına kadar organize olmuş ve sayıca fazla olan Hutu sivil halkından, Tutsi sivillerini korumaları mümkün olamamıştır. Tutsilerin bazıları Katolik kiliselerine saklandıklarında, kiliseler de hedef haline geliyordu ve kiliselerin kurumsal olarak bu şiddete karşı çıkma olasılığı yoktu. Bireysel olarak Tutsilere yardımda bulunan rahipler de öldürülmekteydi. Ayrıca, Lemarchand'ın belirttiği üzere radikal Hutu saldırganlar dört farklı düzeyde organize olmuşlardı: *Akazu* olarak adlandırılan, Habyarimana'nın eşi ve onun kardeşleri ile yandaşlarından

---

³⁵⁴ International Criminal Tribunal for Rwanda, 'The Prosecutor v. Jean Paul Akayesu', Case No. ICTR-96-4-T, s. 20.

oluşan yöneticilerin olduğu grup soykırımı planlamakta, halkı kışkırtmakta ve organize etmekteydi. İkinci grup, Ruanda'daki hiyerarşik sistem içinde, kırsal kesimi örgütleyen ve kırsal kesimdeki öldürme eylemlerini yöneten orta düzey yöneticilerdi. Üçüncü grup *Interhamve* milis güçleriydi ve sertlik yanlısı üst düzey politikacılar ve MRND kökenli ordu mensuplarıncaya yönlendirilmekteydi. Bu milis gücün içindeki işsiz genç kesim silahlandırılmış ve eğitilmişti. *Interhamve* üyeleri hem öldürme eylemleri gerçekleştiriyor hem de Hutu halkı yakınlarındaki tüm Tutsileri öldürmeye teşvik ediyorlardı. Sonuncu grup, başkanlık korumalarıydı ve önceden belirlenmiş kişileri öldürmekteydiler.³⁵⁵ Bu denli organize olmuş bir topluluk karşısında Tutsilerin savunmasız kalması doğal bir sonuç olarak görünmektedir.

Ruanda'da gerçekleşen soykırımın olay dizgisi bu şekilde gelişirken, bu olayın yaşanmasına yol açan bağlamı toparlamak gerekirse ilk olarak, Ruanda halkının bağımsızlıklarından bu yana ekonomik ve sosyal gerilimlerle uğraşmak zorunda kaldığı görülmektedir. Ülke ekonomisi birkaç ürünün ihracatına dayalı olduğundan ve Uluslararası Para Fonu'nun ve Dünya Bankası'nın da yeni ekonomik düzenlemeler getirilmesini isteyerek ekonomik dengelerdeki hassasiyeti artırmasından dolayı uluslararası ekonomik değişimlere karşı çok hassastır. 1990'lardan sonra yoksullukta artış olmuş, RPF ve hükümet güçleri arasında başlayan iç savaş da güvensizlik ortamını artırarak bir grubun diğer bir radikal grup tarafından hedef gösterilmesini ve tarihsel, siyasi, ekonomik anlamda mevcut olan tüm zorluklardan sorumlu tutulmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, fazlasıyla verimli

---

³⁵⁵ R. Lemarchand, 'The Rwanda Genocide' T. Samuel, W. Parsons ve I. Charney (eds) **Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views**, içinde (New York and London: Garland Publishing Inc., 1997).

topraklara sahip olan ve tarımsal bir toplum olan Ruanda, nüfus yoğunluğu yüksek, ekili olmayan arazisi neredeyse olmayan, küçük bir coğrafyadır. Bu koşullardaki bir tarım toplumunda, tarımsal ürünün (kahvenin) uluslararası piyasada fiyatının düşmesinin ve/veya tarımsal arazideki paylaşım sorununun herhangi bir şekilde tekrarlaması veya açığa çıkmasının, toprak elde ederek veya ticareti kontrol etme yoluyla kazancı artırma ya da kazanç sağlama istencinin açığa çıkmasının ciddi bir krize dönüşeceği açıktır.

b-Soykırımında Irk Söylemi ve Siyasi Kültür

Mevcut bağlamın şiddete dönüşmesini sağlayan ve Ruanda'da bir soykırım suçu işlenmesine yol açan çok önemli bir nokta, ülkede koloni yönetimlerinin yerleştiği ırk temelindeki ayırım ve koloni öncesinden de gelen ve koloni yönetimlerinin pekiştirdiği itaat kültürüdür. Ruanda soykırımını sırasındaki kitlesel mobilizasyon bu ayırım ve itaat kültürü çizgisini izlemiştir. Öldürme eylemine katılım halk tarafından bir kanun ve/veya yükümlülük gibi algılanmıştır. Otoritelerin kanunlar ve düzenlemeler oluşturması fikri ve halkın bunlara uyması zorunluluğu fikri Ruanda'nın kurumsal tarihi ve siyasi kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Soykırım öncesinde kuralları koyan ve emirleri veren sivil otoriteler ve hiyerarşik biçimde en alttakilere kadar emirleri ulaştıran yerel otoritelerken, soykırım eylemleri sırasında emirleri veren askeri otoriteler ve yine emirleri ileten yerel otoritelerdir. Cevaben bu emirlere itaat etme alışkanlığı ve kültürü ise her iki koşulda da aynıdır. Soykırım esnasında emirler sadece resmi makamlardan değil, her tepelik ve evi dolaşarak zorlamak suretiyle milis kuvvetlerinden de gelmiştir ve halk bunlara itaat

etmiştir. Ruanda'da emirlere itaat etmemenin cezası ağırdır ve koloni öncesi dönemden itibaren bu şekilde gelişmiştir. Tarımsal toplumda, yoksulluğun ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu küçük bir ülkede, emirlere itaat etmenin karşılığında verilen ceza toprağın elinden alınması ya da yüksek miktarda para ödemek zorunda bırakılmalarıdır. Hem bu yaptırımlardan kaçamayacak bir coğrafi yapının mevcudiyeti hem de bir çiftçi çocuğuna dek inen ve etkin biçimde işleyen bir merkezi ve hiyerarşik yapının varlığı da cezadan kaçmayı neredeyse imkânsız kılmaktadır. Savaş döneminde ise itaatsizliğin maliyeti daha yüksektir. Soykırım sırasında özellikle devlet radyosundan yapılan yayınlarla savaş içinde bulunduğu ve tehdidin büyüklüğü algılaması yaratılmasıyla, halk tarafından emirlere itaatsizlik düşünilemeyecek bir olgu haline gelmiştir. Aynı zamanda, bir savaş yapıldığının ilan edilmesi, gece devriyeleri için genç erkek nüfusun toplanabilmesi ve mobilize edilebilmesi için uygun bir zemindir. Savaşın getirdiği düzensizlik var olan düzen olgusunu harekete geçirmiş ve geniş kitleler mobilize edilmiştir. Yapılan radyo yayınları ile saldırının yaklaştığı ve Hutuların kendilerini düşman Tutsilere karşı savunmaları gerektiği mesajı verilmesi ve var olan düzenin, başkanın da öldürülmesiyle tamamen bozulduğu izlenimi ve algılaması, kitlelerde mesajın bir emir olarak yerine getirilmesi ile sonuçlanmıştır.

c- Halkın Mobilizasyonunda Radyonun ve Kültürel Yapının Etkileri

Sınırları belli olan toprak parçasında kurulu olan ulus devlet için ortak bir iletişim ve söylem düzlemi oluşturmak homojen devlet ve vatandaş yapısı için ön koşullardandır. Ruanda'da gelişmiş bir iletişim ağı mevcut değildir. Herhangi bir

haberlin yayılması ya kişiden kişiye aktarılaraq ya da ÷lkede erişilebilir en yaygın teknolojik araç olan radyo aracılığıyla gerçekleşmektedir. Soykırım eylemleri öncesinde ve sırasında her zaman yönetimin halka ulaşma yollarından en önemlisi radyo yayınları olmuştur. Ucuz ve ÷lkedeki erişilebilirliği en kolay araç olmasından dolayı radyonun yayın takip edilme oranı çok yüksektir. Bu özelliğiyle radyo, soykırım sırasında şiddet eylemlerinin gerçekleştirilmesini organize etmek üzere halkın mobilizasyonunu sağlayan bir araca dönüşmüştür. Daha önceleri oluşturulmuş olan ırk söylemi, soykırım eylemlerinin hemen öncesinde ve sırasında radikalleştirilmiş, radyo yayınları aracılığıyla bu söylemler kullanılarak şiddet eylemleri başlatılmış ve yönlendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi yönetiminin, “öteki” nüfus konumunda Yahudileri tüm sorunlar için günah keçisi ilan etmeleri ve Yahudiler için parazit, haşere gibi adlandırmalar kullanmalarına benzer bir söylem oluşturma Ruanda soykırımında da aynen mevcuttur. Tutsi nüfus için hamamböceği, yarı-insan gibi aşağılayıcı kullanımların yanı sıra devlet tarafından kurulan Ruanda radyosu *Radio Milles Collines*, Tutsilerin tarihini yeniden kurgulayan yayınlar da yapmıştır. Buna göre Tutsiler Etiyopya’dan gelen yabancı bir ırktır, yarı insan olan ve geceleri bir hayvan biçimine bürünen bu ırk, nehir aracılığıyla geldikleri yere geri gönderilmelidirler.³⁵⁶ Bunun için ise önce onların etkisiz hale getirilmesi gerektiği aynı radyo yayınlarında dile getirilmiştir.³⁵⁷

1994 yılında Ruanda’da başkanlık yapan Habyarimana’nın görece olarak daha ılımlı olan iktidarı döneminde de *Radio Milles Collines* Tutsilere hoşgörü

---

³⁵⁶ A. Destexhe, **Rwanda and Genocide in the Twentieth Century**, Çev. A. Marschner (New York: New York University Press, 1995), s. 28.

³⁵⁷ **Ibid.**

gösterilmemesine ilişkin yayınlar yapmaktaydı. Ancak Habyarimana'nın uçağının düşerek şüpheli biçimde ölmesinin ardından radyo yayınları kısırtıcı bir hale bürünmüştür. Tutsilere güvenilmemesi, Hutulara zarar vermemelerini sağlamak için onların etkisiz hale getirilmesi ve öldürülmesi gerektiğini ifade eden yayınlara başlanmıştır.³⁵⁸ *Radio Milles Collines* popüler müzik yayını ve son gelişmelere ilişkin yayınlar yapan bir radyodur ve son dakika gelişmeleri aksatılmadan verilmektedir. Soykırım eylemlerinin hemen öncesinde radyoda Tutsilerin saldırı başlattığını ve Tutsi kökenli siyasetçilerin sosyal yaşamlarının ahlak dışı olduğunu iddia eden yayınlar yapılmıştır. Saldırı başlatıldığı haberlerinin aslında doğru olmadığı ve radyonun yöneticileri tarafından kısırtma amaçlı olarak iddia edildiği, soykırım gerçekleştirildikten sonra kurulan Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde görülen davalarda da anlaşılmıştır.³⁵⁹ Ruanda'da halkın radyoya sahip olma ve radyo dinleme oranı yüksektir. Tarımsal faaliyetler sırasında veya askerlerin bekledikleri tüm noktalarda radyo bulunmakta ve dinlenilmektedir. Soykırım eylemleri sırasında askerler, kontrol noktalarında radyo yayınının sesinin yakın köylerden de duyulacak biçimde yükseltilmesini sağlamışlardır.³⁶⁰

Habyarimana'nın ölümünden sadece otuz dakika sonra yollara barikatlar kurulmuş ve bir saat içerisinde de öldürme eylemlerine başlanmıştır.³⁶¹ Yoldan geçen herkesin kimlikleri kontrol edilmiştir. Her bireyin kimliğinde Hutu, Tutsi veya Twa kimliklerinden hangisine ait olduğu yazmaktadır. Tutsi olanlar bu kontrol noktalarında öldürülmüş, diğerlerinin geçişine izin verilmiştir. Kontrol noktaları

---

³⁵⁸ **Ibid.**, s. 4.

³⁵⁹ C. L. Kellow ve H. L. Steeves, 'The Role of Radio in the Rwandan Genocide', **Journal of Communication**, Cilt 48, Sayı 3, s. 118.

³⁶⁰ **Ibid.**, s. 119.

³⁶¹ J. Sarkin, 'The Necessity of Establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda' **Human Rights Quarterly**, Cilt, 21, Sayı 3, s. 780.

öldürme, yaralama, tecavüz ve kötü muamele noktaları halini gelmiştir.³⁶² Hatta bir süre sonra bu noktalara öldürülecek olanların listesi de verilmiştir. Soykırımın ilk iki günü içerisinde Hutu milis kuvvetlerinin tamamı Tutsi olarak tanımlanan herkesi gördükleri yerde öldürme yetkisini almışlardır.³⁶³ Radyonun kışkırtıcı yayınlarında tüm Hutuların öldürme eylemlerine katılma çağrısı yapılmıştır. Yine aynı radyoda her 10 Hutu aile mensubundan bir kişi milis kuvvetlerine çağırılmıştır. Buradaki amaç asker toplamak olduğu kadar bu kişilerin bireysel olarak tanıdıkları Tutsi komşularını göstermelerini sağlamak ve Tutsileri koruma iddiası ile tüm Tutsileri okul, kilise gibi mekânlarda toplanmalarına ikna etmek olmuştur. Tutsileri korumak ve gizlemek iddiasıyla bir arada topladıktan sonra da toplu halde öldürme eylemlerine girişilmiştir.³⁶⁴ Din adamları ile köy ve kasabaların resmi yetkililerinin, yardım iddiası ile Tutsileri bir araya topladıktan sonra öldürülmelerini sağlamaları olayı sıklıkla yaşanmış ve olaydan sağ kalanlar tarafından da doğrulanmıştır.³⁶⁵ Radyo yayınları Hutulara Tutsi olan tüm aile bireylerini öldürmeleri gerektiği aksi takdirde kendilerinin öldürüleceği duyurusunu da yapmıştır. Hutu kökenliler kendi komşularını, eşlerini, meslektaşlarını öldürmüş, öğretmenler öğrencilerini, doktorlar hastalarını ölüme terk etmiştir.³⁶⁶ Yaklaşık yüz gün içerisinde büyük çoğunluğu Tutsi olmak üzere bir milyona yakın Tutsi ve ılımlı Hutu öldürülmüştür.

Yollara kontrol noktalarının bu denli hızlı kurulup, bir o kadar hızlı öldürme eylemlerine başlanmasında en büyük katkıyı sağlayan *Radio Milles Collines*

---

³⁶² R. Jamieson, 'Genocide and Social Production of Immorality', **Theoretical Criminology**, Cilt 3, Sayı, 2, s. 140.

³⁶³ J. Sarkin, **op.cit.**

³⁶⁴ N. Kressel, **Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror** (New York: Plenum Press, 1996), s. 88

³⁶⁵ **Ibid.**

³⁶⁶ P. Gourevitch, **op.cit.**

olmuştur. Nitekim barikatların kurulması, öldürmelerin başlanması gerekliliğini halka duyuran bu radyodur. Ruanda toplumundaki emre itaat, herkesin birbiri üzerinde gözetleme gücüne sahip olması ve toplumun tüm tabakalarında mevcut olan hiyerarşi radyo yayınları doğrultusunda hareket edilmesini sağlamıştır. Radyo yayınlarında kullanılan söylem gayet açık, hedefe yönelik ve kışkırtıcıdır. Bu söylemler sırasında Hutulara oranla sosyal konumları daha iyi olan Tutsilerin malları, toprakları ve kadınları da vaat edilmiştir.³⁶⁷ Öldürülen Tutsilerin mallarına el konulması ve Tutsi kadınlara tecavüz edilmesinin Tutsilerin Ruanda'daki üstünlüklerini aşağılayacak ve sona erdirecek bir faaliyet olacağı açık biçimde ifade edilmiştir. Radyo yayınlarında Hutuları tahrik eden ve Tutsileri aşağılayan “mezarların sadece yarısı dolu”³⁶⁸, “ülke tüm Tutsilerden temizlenmelidir”³⁶⁹, “Tutsi çocuklar öldürülmelidir”³⁷⁰, “hoşgörü göstermeyin ve işinizi yarım bırakmayın”³⁷¹, “Tutsiler sizin ölmenize izin vermeyeceğiz, sizi biz öldüreceğiz”³⁷² gibi ifadelerle yer verilmiştir. Radyoda kullanılan dil ve yönetenlerin oluşturduğu söylem, şeytanlaştırılan ve ötekileştirilen bir grup yaratmış ve oluşturulan söylem öldürme eylemlerini motive eden başlıca etken olmuştur.

Ruanda'daki trajedi, işlevselci yaklaşımlarda olduğu gibi araçsal akılla ya da düşman grupların güç, iktidar ve üstünlük sağlamak için giriştiği mücadele olarak gösteren açıklamalarla anlaşılmaya çalışılabilir. Ancak bu trajediyi anlamak için aynı zamanda kültürel davranış modellerine de bakmak gereklidir. Hutu kökenli bir

---

³⁶⁷ **Ibid.**, s. 115.

³⁶⁸ A. De Wall, 'Genocide in Rwanda', **Anthropology Today**, Cilt 10, Sayı 3, s. 1-3.

³⁶⁹ A. Destexhe, **op.cit.**, s. 32.

³⁷⁰ **Ibid.**

³⁷¹ **Ibid.**

³⁷² J. F. Metz, 'Rwandan Genocide and International Law of Radio Jamming', **American Journal of International Law**, Cilt, 91, s. 628-651.

bireyin kişisel varlığına ve devletin kozmik bütünlüğüne yönelik bir tehdit algılaması ile şekillenmiş bir mantık örgüsü olan kültürel bir davranış modeli mevcuttur³⁷³ ve bu davranış kalıbı şiddetin ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir. Kitlesel bir arındırma ritüeline benzeyen soykırım eylemleri sırasındaki öldürmelerde kutsal kurbanlar yoğunlukla Tutsiler olmuşlardır. Ruanda kültüründeki bu yaklaşım, beden siyasetini (*body politics*) doğrudan insan bedeni ile benzeşme ilişkisi (*analogical relation*) içine yerleştirmektedir.³⁷⁴ Bu nedenle ritüalistik bir arındırma niteliği taşıyan şiddet eylemleri “engel varlıklar” olan Tutsileri tüm sorunların önündeki sembolik engel ve tehdit olarak görerek, bedenlerini ortadan kaldırma biçimine dönüşmüştür. Tüm sosyal sistemler ritüeller dizisi içerir ve bu ritüeller sosyal ve siyasi düzenin değerlerini taşır.³⁷⁵ Ritüeller izleyeni ve ritüeli gerçekleştireni birbirine bağlayan fiillerdir. Aynı zamanda ritüeller, bedeni sembolik bir araç haline getirerek beden siyaseti üzerinde de çalışır.³⁷⁶ İnsanların sosyal yaşamda nasıl düşünmesi gerektiğine işaret eder ve yapılaşdırır.³⁷⁷ Weitz’e göre 20. yüzyılda ritüellerin yapısı ritüellere katılan insan sayısının artmasıyla ve artan nüfusa ulaşmayı sağlayacak teknolojinin gelişmesiyle değişim göstermiştir.³⁷⁸ Öldürme eylemi de diğer şiddet eylemleri ve ritüeller gibi hatta modern öncesi dönemlerdeki gibi kurban etmek anlamıyla temsili olabilir. Ancak, soykırım

---

³⁷³ C. C. Taylor, ‘The Cultural Face of Terror in the Rwandan Genocide of 1994’, A. L. Hinton (ed), **Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide**, İçinde (Berkeley: University of California Press, 2002), s. 139.

³⁷⁴ **Ibid.**

³⁷⁵ Ritüeller üzerine klasikleşmiş ve geniş bir çalışma için bkz.: V. Turner, **The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual** (New York: Cornell University Press, 1967) ve V. Turner, **Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society** (Ithaca, 1974).

³⁷⁶ M. Douglas, **Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo** (London: Routledge, 1966), s. 129.

³⁷⁷ S. F. Moore ve B. G. Myerhoff, ‘Secular Ritual: Forms and Meanings’ S. F. Moore ve B. G. Myerhoff (eds), **Secular Ritual**, içinde (Amsterdam: Royal Van Gorcum, 1977), s. 4.

³⁷⁸ E. D. Weitz, ‘Modernity of Genocides’, R. Gellately ve B. Kiernan (eds), içinde, **op.cit.** s. 63.

eyleminde temsili enlem ve eylem, binlerce insana, öldürülen, öldüren, öldürmeye teşvik eden vb. biçimiyle taşınmış olur.³⁷⁹

Ruanda'daki şiddet olayları, semboller, ritüeller ve Ruanda kültüründeki yerleri ile daha anlaşılabilir bir hal almaktadır. Birçok Ruandalı için, zıtlıkların, türdeşliklerin ve benzeşmelerin mantıksal dayanağı anlamına gelen “üretici düzenlemeler” (*generative schemes*), pratik, gündelik bedensel temsilleştirmeler üzerine kuruludur.³⁸⁰ Bu “üretici düzenlemeler” erken sosyalleşme döneminde içselleştirildiği için Bourdieu'nun tabiriyle, bilinçsiz ve neredeyse “söylemeden yapılan” bir niteliğe bürünmüştür.³⁸¹ Ruanda'da şiddet eylemleri sırasında görülen sembolizm aslında koloni dönemi öncesi kurulmuş olan, merkezi ve hiyerarşik yapısı güçlü Ruanda Krallığı zamanına dayanmaktadır. Öldürülenlerin cesetlerinin nehre atılması, hadım etme, kazığa oturtma gibi doğrudan insan bedenini ve yeni nesillerinin son bulmasını sağlamak üzere yapılan eylemlerin tamamına Ruanda'nın koloni öncesi ve erken koloni dönemlerinde de rastlanmaktadır. Söz konusu olan ise Ruanda'nın eski kültürel geleneklerinin 1994 yılında mekanik olarak tekrarlanıp tekrarlanmadığı değil, tamamen günümüz koşullarında ve modern söylemlerle sembolleştirmelerin yeniden üretilmeleridir. Soykırım eylemleri sırasında ve öncesinde Hutu etnik milliyetçi söyleminde, insan biyolojisine odaklanmış eylemlerde, zorunluluklarda ve ırkçı hareketlerde modern kurguları rahatlıkla gözleme imkânı vardır.³⁸² Ruanda'daki soykırımda, suçun modern niteliğinin dışında modern yaklaşımlardan biri “beden imgelemi” (*corporeal imaginary*)

---

³⁷⁹ **Ibid.**, s. 63,64.

³⁸⁰ **Ibid.**

³⁸¹ P. Bourdieu, **The Logic of Practice** (Stanford: Stanford University Press, 1990), s. 67-79.

³⁸² C. C. Taylor, **op.cit.**, s. 137-178.

olmuştur.³⁸³ İnsan bedeni üzerine takıntılı ölçüde odaklanma bu yaklaşımın özelliğidir. Hem soykırım sırasında hem koloni dönemi kimlikleştirmelerde kan, soy, fenotipler ve vücut biçimleri (kafanın şekli, kolların ve bacakların uzunluğu, kalça, saç, dudak biçimleri) modern dünyanın ırklaştırılmış bedensel takıntılarıdır.

---

³⁸³ N. Scheper Hughes, 'Coming to Our Senses: Anthropology and Genocide', A. L. Hinton, **op.cit.**, s. 367-368.

Sonuç

Ruanda, topraklarında yaklaşık bir milyon insanın ölmesi ile sonuçlanan soykırım trajedisini yaşamış bir ülkedir. Bu ülkede yaşanan şiddet olaylarını anlamayı kolaylaştırmak üzere değişik yönlerden açıklamalar yapılmıştır. Şiddeti, işlevselci yaklaşımla, ekonomik etmenlere bağlayarak, kültürel açıklamalarda bulunarak ya da siyasi gücü ele geçirmek amacı gibi yönlerle anlamaya çalışmak mümkündür. Ancak şiddetin, sistematik, planlı ve soykırımda olduğu gibi bir grubu açıkça hedef alarak ve yok etme niyeti ile gerçekleştirilen şiddet eylemlerine varacak bir biçime bürünmesi için tüm bu açıklamaların temelinde yatan ortak noktaların görülmesi gerekmektedir. Bu ortak nokta da modern devletin ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü özelliklerine sahip olunmadan soykırım gibi modern söylemlerle tanımlanmış, ırk temelinde sınıflandırılmış insan gruplarına yönelik bir şiddet eylemi mümkün olmayacağı tezidir. Buna göre, Ruanda'nın geri kalmış görüntüsü ve soykırım eylemlerinde öldürmek için kullanılan araçların ilkel tarım aletlerini de içeriyor olması, burada 1994'te gerçekleşen soykırımın aslında, kabileler arası eski çağlardan kalma nefretlerin bir sonucu olduğu fikri soykırımın modern söylemlerle tanımlanmış bir suç olması dolayısıyla yanlışlanmıştır. Buna ek olarak, Hutu ve Tutsi olarak ayrılan kimlikler koloni öncesi dönemde var olsa da bunların bir ırk olarak kategorize edilmesi koloni dönemine rastlamaktadır. Bu tür bir sınıflandırma başlıbaşına modern bir kategorizasyon biçimidir. Ruanda'daki şiddet olayları tam anlamıyla modern söylemler ve pratiklerin artışı ve bu doğrultuda gücü kimin kontrol edeceği, devleti kimin yöneteceği çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Bu tezi açıklamak için çalışmanın genelinde modern devlet ve modern ırk kurgusu, modern devletteki biyoiktidar ve gözetim mekanizmaları incelenmiş ve bunlar Ruanda'ya uygulanmıştır. Kolonileştirilmiş bir devlet olarak Ruanda örneğini modern devleti tanımlayan özelliklerle açıklamaya çalıştığımızda devlet özelliklerini ayrı ayrı ele almak gerekmiştir. Ruanda klasik anlamıyla devlet olma özelliğine sahiptir. Belli bir coğrafi alanda hâkimiyet kurabilmiş olan siyasi bir oluşumdur ve bu coğrafi alanda yaşayan insan topluluklarını yönetmek üzere kurulmuş olan kurumlara sahiptir. Ancak asker ve polis gücü, ekonomisi, toplumsal ve kültürel yapısı gibi açılardan bakıldığında modern devleti tanımlayan özelliklerden hiçbirine sahip değildir. Askeri gücü de teknolojik ve eğitilmiş personel açısından çok zayıftır. Üstelik kuruluşları ve toplumsal yapıları itibariyle ve Avrupa devletlerinin modern devlet olma süreçlerini açıklamak için kullanılan kavramsal çerçevelerin hiçbirisi Ruanda örneğine uymamaktadır. Ancak şiddet tekeli elinde bulundurma, emir verme ve itaati sağlama, gözetleme, sınıflandırma ve halkı kayıt altına alma, söylem oluşturabilme yönlerinden bakıldığında modern devletin sahip olduğu yönetim araçlarına sahiptir. Bunu, kendisine koloni devletlerinden miras kalan sınıflandırma, kayıt altına alma gibi yöntemlerle, koloni dönemi öncesinde de var olan itaate büyük önem veren kültürel yapı, coğrafi temele dayalı hiyerarşik gözetleme yöntemleriyle birleştirebilmiştir. Batıda gelişen, dünyaya yayılan ve koloni yönetimlerinde Ruanda'da egemen ideoloji haline gelen ırk temelinde düşünüş ve devletin kontrol gücünün, gözetim kapasitesinin artması Ruanda örneğini açıklayıcı en önemli ek iki etmen olmuştur. Bu sayede, ancak modern devletlerde rastlanabilen bir özellik olan devletin gündelik yaşama güçlü biçimde nüfuz etmesi özelliğine sahip olmuştur. Sonuç olarak Ruanda, modern olmayan görüntüsü ve kurumlarıyla fakat modern

devletin sahip olabildiği yönetim tekniklerine sahip olması sebebiyle tam da modern sayılan bir şiddet türünün ortaya çıktığı bir mekân olmuştur. Hatta aynı mekanda yine bir modern hukuk yapısı dâhilinde olan Uluslararası Ceza Mahkemesi aracılığıyla da soykırım eylemlerine karışanlar yargılanmaya ve cezalandırılmaya başlanmıştır. Davaların birçoğu halen devam etmektedir.

Kaynakça

Africa Watch, **Rwanda; Talking Peace and Waging War, Human Rights since the October 1990 Invasion** (February 1992).

African Rights, **Rwanda: Death, Despair and Defiance** (London: African Rights, 1995).

Ake, C., **Democracy and Development in Africa** (Washington: Brookings Institution, 1996).

Amnesty International, Rwanda, Persecution of the Tutsi Minority and Repression of Government Critics, 1990-1992 (AFR 47/ 02/ 92, May, 1992).

Andersen, R., 'How Multilateral Development Assistance Triggered the Conflict in Rwanda', **Third World Quarterly**, Cilt 21, No. 3, 2000.

Anderson, B., **Imagined Communities** (London: Verso, 1991).

Arendt, H., **The Origins of Totalitarianism** (Cleveland: Meridian Books, 1958).

Balibar E. & Wallerstein, I., **Race, Nation, Class: Ambiguous Identities** (London: Verso, 1991).

Banton, M. & Harwood, J., **The Race Concept** (New York: Praeger, 1975).

Başak, C., **Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar** (Ankara: Turhan Kitabevi Basım Yayın, 2003).

Bauman, Z., **Modernity and the Holocaust**, (Cambridge: Polity Press, 1989).

Bauman, Z., **Modernlik ve Müphemlik**, Çeviren, İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003).

Bauman, Z., **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev. Kemal Atalay (İstanbul: Metis Yayınları, 1996).

Bauman, Z., 'Industrialism, Consumerism and Power', **Theory, Culture and Society**, Cilt 1, 1983.

Berghe, P. V. D., **Race and Racism: A Comparative Perspective** (New York, 1967).

Berkeley, B., **The Graves Are Not Yet Full: Race, Tribe and Power in the Heart of Africa** (New York: Basic Books, 2001).

Berlin, I., **Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America** (Cambridge: Harvard University Pres, 1998).

Boot, M., **Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court** (Antwerpen, Oxford, New York: Intersentia, 2002).

Bourdieu, P., **The Logic of Practice** (Stanford: Stanford University Press, 1990).

Bourdieu, P., **Language and Symbolic Power** (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1991).

Bourdieu, P., 'Rethinking the State: Genesis and the Structure of the Bureaucratic Field', **Sociological Theory**, Cilt 12, No 1, Mart 1994, ss. 1-19.

Callaghy, T., 'Politics and Vision in Africa: The Interplay of Domination, Equality and Liberty', P. Chabal (ed), **Political Domination in Africa: Reflections on the Limits of Power**, içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 1986).

Chalk, F., 'Hate Radio in Rwanda', H. Adelman & A. Suhrke (ed), **The Path of a Genocide: The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire**, içinde (New Brunswick: Transaction Publishers, 1999).

Chalk, F. & Jonassohn, K., **The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies** (New Haven: Yale University Press, 1990).

Chrétien, J. P., et al., **Rwanda: les médias du génocide** (Paris: Karthala, 1995).

Chretien, J. P., **The Great Lakes of Africa: Two Thousand Years of History**, Çeviren, S. Strauss (New York: Zone Books, 2003).

Cornell, S. & Hartmann, D., **Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World** (Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 1998).

Dallaire, R.& Beardsley, B., **Shake Hands with the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda** (Toronto: Random House Canada, 2003).

Davis, D. B., 'Looking at Slavery from Broader Perspectives', **American Historical Review**, Cilt 105, No. 2, 2000.

Destexhe, A., **Rwanda and Genocide in the Twentieth Century**, Çev. A. Marschner (New York: New York University Press, 1995).

De Oliveira, N. F., **On The Genealogy of Modernity: Foucault's Social Philosophy** (New York: Nova Science Publishers, 2003).

De Gobineau, A. C., 'Essay on the Inequality of the Human Races', M. D. Biddiss (ed) içinde, **Gobineau: Selected Political Writings** (New York: Harper and Row, 1970).

De Wall, A., 'Genocide in Rwanda', **Anthropology Today**, Cilt 10, Sayı 3.

Douglas, M., **Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo** (London: Routledge, 1966).

Eltis, D., 'Europeans and the Rise and Fall of African Slavery in the Americas: An Interpretation', **American Historical Review**, Cilt 98, No.5, 1993

Englebert, P., **State Legitimacy and Development in Africa** (Boulder: Lynne Rienner, 2001).

Excoffier, L.; Pellegrini, B.; Sanchez-Mazas, A.; Simon, C.; Langaney, A., 'Genetics and History of Sub-Saharan Africa', **Yearbook of Physical Anthropology**, Vol. 30, 1987.

Fischer, K., **Suspect Relations: Sex, Race, and Resistance in Colonial North Carolina** (Ithaca: Cornell University Press, 2002).

Flatz, G., 'Genetics of Lactose Digestion in Humans', **Advances in Human Genetics**, Cilt 1 , 1987.

Forges, A. D., **Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda** (New York: Human Rights Watch, 1999).

Foucault, M., 'What is Enlightenment', P. Rabinow (ed), **The Foucault Reader** (New York: Pantheon Boks, 1984),

Foucault, M., **The Order of Things** (London: Tavistock, 1970).

Foucault, M., **Discipline and Punish The Birth of the Prison**, Trans. A. Sheridan (New York: Vintage Books, 1995).

Foucault, M., **Cinselliğın Tarihi**, Cilt 1, Çev. Hülya Tufan (İstanbul: Afa Yayınları, 1993).

Foucault, M., **Power/ Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977** (Brighton, Sussex: Harvester Press, 1980).

Foucault, M., **Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2001).

Foucault, M., **Toplumunu Savunmak gerekir**, Çev. Şehsuvar Aktaş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).

Foucault, M., **Power/ Knowledge** (Brighton: Harvester, 1980).

Franché, D., 'Généalogie au génocide rwandais. Hutu et Tutsi: Gaulois et Francs?', **Les Temps Modernes**, 582, 1995.

Fratier, F., **Race and Cultural Contacts in the Modern World** (Boston: Beacon Press, 1965).

Fredrickson, G. M., **Racism: A Short History** (Princeton: Princeton University Press, 2002).

Fredrickson, G. M., **The Comparative Imagination: On the History of Racism, Nationalism, and Social Movements** (Berkeley: University of California Press, 1997).

Gasana, J., **Rwanda: du parti-état a l'état-garnison** (Paris: L'Harmattan, 2002).

Gatwa, T., **The Churches and Ethnic Ideology in the Rwandan Crises (1900-1994)**, Ph. D. Dissertation, University of Edinburg, 1998.

Gavel, P., **Remera: A Community in Eastern Ruanda** (The Hague: Mouton, 1968).

Gay, P., **The Cultivation of Hatred, The Bourgeois Experience: Victoria to Freud**, Cilt 3 (New York: Norton, 1993).

Gelders, V., 'Native Political Organization in the Ruanda-Urundi', **Civilisation**, Cilt 4, No. 1, 1954.

Gellately R.& Kiernan B. (eds), **The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective** (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

Gellner, E., **Nations and Nationalism** (London: Basil Blackwell, 1983).

Giddens, A., **Modernliğin Sonuçları** Çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994).

Glenny, M., **The Fall of Yugoslavia** (New York: Penguin, 1992).

Grosse, S., 'The Roots of Conflict and State Failure in Rwanda: The Political Exacerbation of Social Cleavages in a Context of Growing Resource Scarcity', School of Public Health, University of Michigan, Ann Arbor, Mimeo, 15 November 1994.

Gorski, P., 'Calvinism and State Formation in Early Modern Europe', G. Steinmetz (ed), **State/ Culture: State Formation After the Cultural Turn**, içinde (New York: Cornell University Pres, 1999).

Gorski, P., **The Disciplinary Revolution: Calvinism and the Rise of the State in Early Modern Europe** (Chicago: University of Chicago Pres, 2003).

Gourevitch, P., **We Wish To Inform You that Tomorrow We Will Be Killed with Our Families** (New York: Picador, 1998).

Greenfeld, L., **Nationalism: Five Roads to Modernity** (Cambridge: Harvard University Press, 1992).

Habermas, J., 'Modernity: An Unfinished Project', M.P. d'Entréves ve S. Benhabib (eds), **Habermas and the Unfinished Project of Modernity** içinde (Oxford: Polity Press, 1996).

Hall, S. ve Gieben, B., (ed), **Formations of Modernity** (Cambridge, Oxford: Polity Press, 1995).

Hannaford, I., **Race: The History of an Idea in the West** (Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 1996).

Harvey, D., **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran (İstanbul: Metis Yayınları, 1997).

Herbst, J., **States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control** (Princeton: Princeton University Press, 2000).

Hewitt, M., 'Bio-Politics and Social Policy: Foucault's Account of Welfare', **Theory, Culture and Society**, Cilt 2, 1983.

Hiernaux, J., **The People of Africa** (New York: Charles Scribner's Sons, 1974).

Hinton, A. L., (ed), **Genocide: An Antropological Reader** içinde (Massachusetts: Blacwell Publishers, 2002).

Hirsch, H., **Genocide and the Politics of Memory: Studying Death to Preserve Life** (North Carolina: The University of North Carolina Press, 1995).

Heller, A., **A Theory of Modernity** (Massachusetts, Oxford: Blackwell Publishers, 1999).

Horkheimer M. & Adorno, T. W., **Dialectic of Enlightenment**, Çeviren John Chumming (New York, 1972).

Hubert, J., **La touissant rwandaise et sa repression** (Brussels: Academie royale des sciences d'outre-mer, 1965).

Human Rights Watch, **World Report, 1994**.

International Criminal Tribunal for Rwanda, 'The Prosecutor v. Kambanda', Case No. ICTR 97-23-5-T.

International Criminal Tribunal for Rwanda, 'Prosecutor v. Jean Paul Akayesu', Case No. ICTR-96-4-T.

International Criminal Tribunal for Rwanda, 'The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, and Hassan Ngeze', Case No. ICTR-99-52-T.

International Criminal Tribunal for Rwanda, 'The Prosecutor v. Kambanda', Case No. ICTR 97-23-5-T, para.16.

Jamieson, R., 'Genocide and Social Production of Immorality', **Theoretical Criminology**, Cilt 3, Sayı, 2.

Jones, B., **Peacemaking in Rwanda: The Dynamics of Failure** (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2001).

Kajeguhakwa, V., **Rwanda: de la terre de paix a la terre de sang et après?** (Paris: Éditions Remi Perrin, 2001).

Kaplan, R. D., **Balkan Ghosts: A Journey through History** (New York: St. Martin's Press, 1993).

Kellow, C. L. & Steeves, H. L., 'The Role of Radio in the Rwandan Genocide', **Journal of Communication**, Cilt 48, Sayı 3.

Khan, S., **The Shallow Graves of Rwanda** (London and New York: I. B. Tauris Publishers, 2001).

Kressel, N., **Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror** (New York: Plenum Press, 1996).

Kumar, K., **From Post-Industrial to Post-Modern Society** (Oxford: Blackwell, 1995).

Lash, S., Modernite mi Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi, M. Küçük (ed), **Modernite versus Postmodernite**, içinde, (Ankara: Vadi Yayınları, 1993).

Lemarchand, R., 'Rwanda', R. Lemarchand (ed) içinde, **African Kingships in Perspective: Political Change and Modernization in Colonial Settings** (London: Frank Cass & Co., 1977).

Lemarchand, R., **Rwanda and Brundi** (New York: Praeger, 1970).

Lemarchand, R., **Burundi: Ethnic Conflict and Genocide** (New York: Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press, 1996).

Lemarchand, R., 'The Rwanda Genocide' T. Samuel, W. Parsons ve I. Charney (eds) **Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views**, içinde (New York and London: Garland Publishing Inc., 1997).

Lemkin, R., **Axis Rule in Occupied Europe, Laws of Occupation: Analysis of Government, Proposals for Redress** (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law, 1944).

Leonard, D. & Strauss, S., **Africa's Stalled Development: International Causes and Cures** (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2003).

Lie, J., **Modern Peoplehood** (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2004).

Linden, I., **Church and Revolution in Rwanda** (Manchester: Manchester University Press, 1977).

Louis, W. R., **Ruanda-Urundi 1884-1919** (Oxford: Clarendon Press, 1963).

Mafaje, A., **The Theory and Ethnography of African Social Formations: The Case of the Intralacustrine Kingdoms** (Dakar: Codesria, 1991).

Mamdani, M., **When Victims Become Killers** (Princeton: Princeton University Press, 2001).

Mann, M., **The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing** (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

Mann, M., **The Sources of Social Power**, Cilt 1, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986).

Martinelli, A., **Global Modernization: Rethinking the Project of Modernity** (London: Sage Publications, 2005).

Maquet, J., **The Premise of Inequality in Rwanda: A Study of Political Relations in a Central African Kingdom** (London: Oxford University Press, 1961).

McNeil, D., Jr., 'Killer Songs', **The New York Times**, 17 Mart 2002.

Melvern, L., **Conspiracy to Murder: The Rwandan Genocide** (London: Verso, 1994).

Melvern, L., **A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide** (London: Zed Books, 2000).

Metzl, J. F., 'Rwandan Genocide and International Law of Radio Jamming', **American Journal of International Law**, Cilt, 91.

Moore, S. F. & Myerhoff, B. G., 'Secular Ritual: Forms and Meanings' S. F. Moore & B. G. Myerhoff (eds), **Secular Ritual**, içinde (Amsterdam: Royal Van Gorcum, 1977).

Newbury, C., **The Cohesion of Oppression: Clientship and Ethnicity in Rwanda, 1860-1960** (New York: Columbia University Press, 1988).

Newbury, D. S., 'Bunyabungo': The Western Rwandan Frontier, 1750-1850' I Kopytoff (ed) içinde, **The African Frontier: The Reproduction of Traditional African Societies** (Bloomington: Indiana University Press, 1987).

Newbury, D., & Newbury, C., 'Bringing the Peasants Back In: Agrarian Themes in the Construction and Corrosion of Statist Historiography in Rwanda', **The American Historical Review**, Cilt 105, No. 3, 2000.

Newbury, C., 'Ethnicity in Rwanda: The Case of Kinyaga', **Africa**, Cilt 48, No. 1, 1978.

Newbury, C., 'Rwanda: Recent Debates over Governance and Rural Development', G. Hyden ve M. Brattons (ed.), **Governance and Politics in Africa** (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1992).

Ogot, B. A., 'The Great Lakes Region', **UNESCO General History of Africa**, Cilt 4, D. T. Niane (London: Heinemann, 1984).

Omi M. & Winant, H., **Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1990s**, Second Edition (New York: Routledge, 1994).

Outlaw, L. T. (Jr.), **On Race and Philosophy** (New York and London: Routledge, 1996).

Philips, W. D., Jr., **Slavery from Roman Times to the Early Transatlantic Trade** (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985).

Poliakov, L., **The Aryan Myth: A History of Racist and Nationalist Ideas in Europe**, Çeviren E. Howard (New York: Basic Books, 1971).

Power, S., **"A Problem From Hell": America and the Age of Genocide** (New York: Basic Books, 2002).

Prunier, G., **The Rwanda Crisis: History of a Genocide** (New York: Columbia University Press, 1995).

Rennie, J. K., 'The Precolonial Kingdom of Rwanda: A Reinterpretation', **Trans-African Journal of History**, Cilt 2, No. 2, 1971.

Reyntjens, F., 'Chiefs and Burgomasters in Rwanda: The Unfinished Quest for Bureaucracy', **Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, Cilt 25-26, 1987.

Richters, A., 'Modernity-Post modernity Controversies: Habermas and Foucault', **Theory, Culture and Society**, Cilt 5, 1988.

Rodney, W., **How Europe Underdeveloped Africa** (Dar-es-Salaam: Tanzania Publishing House, 1971).

Rohmann, C., **A World of Ideas** (New York: Ballantine Books, 1999).

Sarkin, J., 'The Necessity of Establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda' **Human Rights Quarterly**, Cilt, 21, Sayı 3.

Schabas, W. A., **Genocide in International Law: The Crimes of Crimes** (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Scherrer, C., **Genocide and Crisis in Central Africa: Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War** (Westport: Praeger Publishers, 2002).

Scott, J., **Seeing Like a State** (New Haven: Yale University Press, 1998).

Segal, A., 'Massacre in Rwanda', **Fabian Research Series**, No. 240, London, April 1964.

Sellström, T. & Wohlgemuth, L., **The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience**, Book 1, Steering Committee of the Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda, (Uppsala, Sweden: Nordic Africa Institute, March 1996).

Sewell, W. H., Jr., **A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbé Sieyès and "What is the Third Estate?"** (Durham: Duke University Press, 1994).

Sibomana, A., **Hope for Rwanda: Conversations with Laura Guilbert and Hervé Deguine**, C. Tertsakian, Trans., (London: Pluto Press, 1999).

Smith, A. D., **National Identity** (London: Penguin, 1991).

Takeuchi, S., 'Hutu and Tutsi: A Note on Group Formation in Pre-colonial Rwanda' Didier Goyvaerts (ed), **Conflict and Ethnicity in Central Africa**, içinde (Tokyo: Institute for the Study of Languages and Cultures of Africa and Asia, Tokyo University of Foreign Studies, 2000).

Tilly, C., **The Formation of National States in Western Europe** (Princeton: Princeton University Press, 1975).

Tilly, C., **Coercion, Capital and European States, AD 990–1992** (Cambridge: Blackwell, 1992).

Todorff, W., **Government and Politics in Africa** (Bloomington and Indianapolis: Indiana University press, 2002).

Turner, V., **The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual** (New York: Cornell University Press, 1967).

Turner, V., **Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society** (Ithaca, 1974).

United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948.

Uvin, P., **Aiding Violence: The Development Enterprise in Rwanda** (West Hartford, CT: Kumarian Press, 1998).

Venn, C. ve Featherstone, M., 'Modernity', **Theory, Culture and Society**, Cilt 23, 2006.

Verwimp, P., 'Development Ideology, The Peasantry and Genocide: Rwanda Represented in Habyarimana's Speeches', **Journal of Genocide Research**, Cilt 2, No. 3, 2000.

Wagner, P., **Theorizing Modernity: Inescapability and Attainability in Social Theory** (London: Sage Publications, 2001).

Walle, N. van de, **African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999** (New York: Cambridge University Press, 2001).

Wallerstein, I., 'The End of What Modernity', **Theory and Society**, Cilt 24, 1995.

Waters, M. (ed), **Modernity: Critical Concepts**, (London, New York: Routledge, 2001), Cilt I (Modernization) ve Cilt III (Modern Systems).

Williams, E., **Capitalism and Slavery** (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944).

Weber, M., **Economy and Society** (Berkeley: University of California Press, 1978).

Weitz, E. D., **A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation** (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2003).

World Bank, **Rwanda: Poverty, Reduction and Sustainable Growth**, Report No. 12465-RW, May 16, 1994.

World Bank, **World Development Report 1994: Infrastructure for Development** (New York: Oxford University Press, 1994).

World Bank, **Rwanda: Poverty, Reduction and Sustainable Growth.**

Yack, B., **The Fetishism of Modernities** (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1997).

Young, C., **The African Colonial State in Comparative Perspective** (New Haven: Yale University Press, 1994).

Yüksel, M., **Modernite, Postmodernite ve Hukuk** (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004).

İnternet Kaynakları:

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html#Econ>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/by.html>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/print/rw.html>

<http://www.reliefweb.int/library/nordic/>

<http://www.un.org>

Özet

Ruanda, topraklarında yaklaşık bir milyon insanın ölmesi ile sonuçlanan soykırım trajedisini yaşamış bir ülkedir. Bu ülkede yaşanan şiddet olaylarını anlamayı kolaylaştırmak üzere değişik yönlerden açıklamalar yapılmıştır. Şiddeti, işlevselci yaklaşımla, ekonomik etmenlere bağlayarak, kültürel açıklamalarda bulunarak ya da siyasi gücü ele geçirmek amacı gibi yönlerle anlamaya çalışmak mümkündür. Ancak şiddetin, soykırım gibi, sistematik, planlı ve bir grubu açıkça hedef alarak ve yok etme kastı ile gerçekleştirilen şiddet eylemlerine varacak bir biçime bürünmesi için tüm bu açıklamaların temelinde yatan ortak noktaların görülmesi gerekmektedir. Bu ortak nokta da modern devletin ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü özelliklerine sahip olunmadan, soykırım gibi modern söylemlerle tanımlanan bir şiddet eyleminin mümkün olmayacağı tezidir. Ruanda'nın geri kalmış görüntüsü ve soykırım eylemlerinde öldürmek için ilkel tarım aletlerinin kullanılmış olması ile 1994'te gerçekleşen şiddetin, kabileler arası eski çağlardan kalma nefretlerin bir sonucu olduğu fikri ortaya atılsa da bu iddia kolaylıkla yanlışlanabilir. Çünkü Ruanda, modern devlete özgü ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü özelliklerini taşıyan bir ülkedir. Ruanda klasik anlamıyla devlet olma özelliğine sahip ancak asker ve polis gücü, ekonomisi, toplumsal ve kültürel yapısı dikkate alınarak incelendiğinde geri kalmış ve modern devleti tanımlayan özelliklerden hiçbirine sahip olmayan bir ülkedir. Fakat şiddet tekeli elinde bulundurma, emir verme ve itaati sağlama, gözetleme, sınıflandırma ve halkı kayıt altına alma (ırk ayırımında olduğu gibi), söylem oluşturabilme yönlerinden bakıldığında modern devletin sahip olduğu yönetim araçlarına sahiptir. Bunu, kendisine koloni devletlerinden miras kalan sınıflandırma, kayıt altına alma gibi yöntemlerle, koloni dönemi öncesinde de var olan itaate büyük önem veren kültürel yapı, coğrafi temele dayalı hiyerarşik gözetleme yöntemleriyle birleştirebilmiştir. Bu sayede, ancak modern devletlerde rastlanabilen bir özellik olan devletin gündelik yaşama güçlü biçimde nüfuz etmesi özelliğine sahip olmuştur. Ayrıca, Ruanda'da kolonileştirilmeden önceki dönemde var olan Hutu ve Tutsi kimlikleri ırk olarak Avrupalılar tarafından kimikleştirilmiş ve eğitimden, üretime kadar gündelik yaşam pratiklerine yerleştirilmiştir. Koloni dönemi öncesinde farklılıklar mevcut olsa da biyolojik bir ayırım olarak Hutu ve Tutsi ırk grupları gibi bir kavram yoktur. İnsan topluluklarını sınıflandırmak, üstelik ırk adı altında sınıflandırmak modern zaman pratikleridir. Hem modern devlete has ideolojik, bürokratik ve yaptırım gücü hem de ırk gibi sınıflandırılmış grupların varlığı mevcut olmadan, soykırım gibi modern söylemlerle tanımlanmış, sınıflandırılmış insan gruplarına yönelik ve kısmen ya da tamamen yok etme kastı ile hareket edilerek gerçekleştirilen bir şiddet eylemi mümkün olmayacaktır. Bu tezi açıklamak için çalışmanın genelinde modern devlet ve modern ırk kurgusu, modern devletteki biyoiktidar ve gözetim mekanizmaları incelenmiş ve bunlar Ruanda'ya uygulanmıştır. Ruanda'daki şiddet olayları tam anlamıyla modern söylemler ve pratiklerin artışı ve bu doğrultuda gücü kimin kontrol edeceği, devleti kimin yöneteceği çerçevesinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak Ruanda, modern olmayan görüntüsü ve kurumlarıyla fakat modern devletin sahip olabildiği yönetim tekniklerine sahip olması sebebiyle tam da modern sayılan bir şiddet türünün yani soykırımın ortaya çıktığı bir mekân olmuştur.

Coban, Ebru, Rwandan Genocide in the Framework of Modern State and Race Discourse, Ph. D. Dissertation, Advisor: Assoc Prof. Dr. Gokcen Alpkaya, 179 p.

Summary

Rwanda as a small African country faced with a tragedy, which resulted in nearly one million deaths. Such a systematic violence called as genocide and academic literature is full of explaining Rwandan genocide with different methods. There are functional, economic, cultural and political approaches to understand why and how such a systematic, organized and intentfull violence that is genocide happened in Rwanda. However, genocide could be understood with an approach that scrutinizes the common point of all methods. The most important common point is that genocide could not come about without the ideological, bureaucratic power of a modern state with its sanctions and modern discourses on identities and modern classifications such as race in Rwanda. Therefore, the Rwandan genocide should not be viewed as the result of ancient hatreds. Such a crime could only be realized with a state that hold modern discourses, government practices, and who would control the power.

In the framework of the above thesis, modern state, modern classification that is race biopower and surveillance techniques of modern state are examined throughout the study. As a colonized state, it is hard to explain Rwandan case with the concept of modern state and with modern theories. Rwanda is a state under the international law and recognized by international community and within its defined borders with police force and government. However, both qualitatively and quantitatively, its, military, police force, economy, societal and cultural structure do not have modern characteristics. Besides, modern concepts and theoretical frameworks do not match with Rwandan case. However, Rwanda has modern state characteristics in terms of monopoly of use of violence, giving orders and providing obedience of its people, surveillance, classification and registration of its people, and keeping discourses. Classification, surveillance, registration are heritages from colonizer states to the Rwandans. Moreover, Rwandan culture that gives great importance to obedience and Rwandan geography that is so suitable to surveillance become additional factors to those heritages. All of them provided Rwanda for preserving some characteristics of a modern state. In that sense, Rwandan governments could influence to daily life of the people even to the smallest details of anyone. With a nonmodern picture but with modern techniques of governing Rwanda was a place that genocidal killings occurred and is a place of a breaking case for modern theories. As a result, from 1994 onwards, it is a place of international criminal justice to judge all the violence in Rwandan genocide.